

TESPAM

Temmuz 2026

TÜRKMEN JEOPOLİTİĞİ

Irak, Suriye, İran, Afganistan Türkmenleri ve Türkmenistan:

Tarihsel Süreklilik, Bölgesel Rekabet ve Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Doç. Dr. Anıl Çağlar ERKAN

Hasibe Tuğçe TAŞIK

Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi

Jeostratejik Araştırmalar Enstitüsü

TESPAM

Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi

TÜRKMEN JEOPOLİTİĞİ

Irak, Suriye, İran, Afganistan Türkmenleri ve Türkmenistan:

Tarihsel Süreklilik, Bölgesel Rekabet ve Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Yazarlar

Doç. Dr. Anıl Çağlar ERKAN

Hasibe Tuğçe TAŞIK

TESPAM JEOSTRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi

Haziran 2026 | Ankara, Türkiye

TESPAM Yayınları

© 2026 TESPAM — Tüm Hakları Saklıdır.

Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi (TESPAM)

Ankara, Türkiye | Haziran 2026

Bu yayının tamamı ya da herhangi bir bölümü; TESPAM'ın yazılı izni alınmaksızın herhangi bir elektronik ya da mekanik yöntemle çoğaltılamaz, dağıtılamaz veya kullanılamaz.

Atıf için:

Erkan, A. Ç. ve Taşık H. T. (2026). *Türkmen jeopolitiği: Irak, Suriye, İran, Afganistan Türkmenleri ve Türkmenistan: Tarihsel süreklilik, bölgesel rekabet ve Türkiye'nin stratejik yol haritası*. TESPAM Politika Raporu. Ankara: TESPAM.

Yönetici Özeti

Bu rapor; Irak, Suriye, İran, Afganistan ve Türkmenistan ekseninde Türkmen jeopolitiğini tarihsel, demografik, enerji jeopolitiği ve güvenlik boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir politika belgesidir. Raporun temel iddiası şudur: Türkmenler yalnızca bir azınlık meselesi değil, ilgili coğrafyaların geleceğini belirleyecek merkezi bir jeopolitik eksenidir. Bu eksenin anlaşılması ve Türkiye tarafından stratejik bir çerçevede yönetilmesi, Türk dış politikasının bölgesel büyük güç vizyonunu hayata geçirmesinin zorunlu koşullarından birini oluşturmaktadır.

Bölgede değişen dinamiklerle birlikte yeniden şekillen konjonktür, Türk dış politikası açısından ender rastlanan bir stratejik fırsat örtüşmesini temsil etmektedir. Haziran 2025'te yaşanan İsrail-İran On İki Gün Savaşı ve akabinde gelişen bölgesel süreçler, İran'ın bölgesel ağlarının operasyonel kapasitesini etkilemiş; Irak ve Suriye'de belirgin güç boşlukları doğurmuştur. Suriye'de Aralık 2024'te gerçekleşen rejim değişikliği, onlarca yıllık asimilasyon politikalarının kurumsal mirasını tasfiye ederek yeni bir siyasal düzen için müzakere zeminini açmıştır. Kerkük'te 102 yıl aradan sonra gerçekleşen Türkmen valiliği seçimi, söylemsel düzeyde kalan Türk-Türkmen koordinasyonunun somut bir siyasi kazanıma dönüşebildiğini kanıtlamıştır. ABD'nin bölgeden kısmi çekilme eğilimi ise Türkiye'nin yerel dinamikler üzerindeki görece ağırlığını artırmaktadır.

Bununla birlikte bu fırsatın kalıcı kazanımlara dönüşmesi; reaktif ve konjonktürel politikadan proaktif ve kurumsal stratejiye geçişi, söylemsel savunuculuktan sistematik kaynak tahsisine ve tek ülke odağından bütüncül Türkmen stratejisine evrilmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu rapor, söz konusu stratejik geçişi hızlandıracak politika önerileri sunmayı hedeflemektedir.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BAE: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM: Birleşmiş Milletler
BRI: Kuşak Yol Girişimi
CAGP: Çin-Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı
CNPC: Çin Ulusal Petrol Şirketi
CSTO: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
IPC: Irak Petrol Şirketi
IRENA: Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı
İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti
ITC: Irak Türkmen Cephesi
KBY: Kürdistan Bölgesel Yönetimi
KDP: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB: Kürdistan Yurtseverler Birliği
NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NSIA: Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu
OHCHR: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
PMF: Haşdi Şabi, Halk Seferberlik Güçleri
SDG: Suriye Demokratik Güçleri
SMO: Suriye Milli Ordusu
TANAP: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP: Trans Adriyatik Boru Hattı
TAPI: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan
TCGP: Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı
TDT: Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNAMI: Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu
UNCHR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNOCHA: Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi
VEVAK: İran İstihbarat Bakanlığı
YPG: Halk Savunma Birlikleri
YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

I. GİRİŞ

Orta Asya bozkırlarından Orta Doğu'nun kadim kentlerine, İran'ın Hazar kıyılarından Afganistan'ın kuzey ovasına uzanan coğrafyada yaşayan Türkmen toplulukları; Oğuz boylarının binlerce yıllık tarihsel süreklilik mirasını bugün de taşımaktadır. Bu toplulukları akademik ve politik analizlerde çoğunlukla bir "azınlık meselesi" olarak konumlandırma alışkanlığı, ciddi bir analitik yanlış okumayı yansıtmaktadır. Zira Türkmenler; yalnızca demografik bir varlık ya da hukuki bir haklar sorunu değil, içinde yaşadıkları coğrafyaların jeopolitik geleceğini doğrudan biçimlendiren merkezi bir eksenidir.

Bu rapor, söz konusu analitik yanlış gidermek amacıyla Türkmen jeopolitiğini beş temel eksen — Irak, Suriye, İran, Afganistan ve Türkmenistan — tarihsel, demografik, güvenlik ve enerji boyutlarıyla birlikte ele almaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı şudur: Ortak bir tarihsel ve etnik kökenden gelen bu topluluklar, günümüzde neden birbirinden bu denli farklı siyasal, ekonomik ve güvenlik koşullarıyla yüzleşmektedir? Bu farklılaşmayı üreten yapısal mekanizmalar nelerdir ve bu mekanizmaların anlaşılması Türkiye'nin dış politika pratiği açısından ne anlam taşımaktadır?

Raporun kaleme alındığı Haziran 2026 konjonktürü, bu soruları alışılmadık bir güçle öne çıkarmaktadır. Haziran 2025'te yaşanan İsrail-İran On İki Gün Savaşı, bölgedeki güç dengelerini köklü biçimde sarsmış; İran'ın Irak ve Suriye'deki ağlarının operasyonel kapasitesini etkileyerek yeni güç boşlukları doğurmuştur. Suriye'de Aralık 2024'te gerçekleşen rejim değişikliği, onlarca yıllık asimilasyon politikalarının kurumsal mirasını tasfiye etmiş ve yeni bir anayasal düzen için müzakere zemini açmıştır. Kerkük'te 102 yıl aradan sonra gerçekleşen Türkmen valiliği seçimi, söylemsel düzeyde kalan Türk-Türkmen koordinasyonunun somut bir siyasi kazanıma dönüşebildiğini kanıtlamıştır. Türkmenistan'ın Trans-Hazar güzergâhına ilgi giderek artmakta, TAPI müzakereleri yeniden ivme kazanmaktadır. Tüm bu gelişmelerin yarattığı stratejik fırsat örtüşmesi; Türkmen meselesini, Türk dış politikasının en kritik gündem başlıklarından biri hâline getirmektedir.

Bu raporda benimsenen teorik çerçeve; eleştirel jeopolitik, güvenlikleştirme teorisi ve enerji jeopolitiği kuramlarını harmanlayan eklektik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu çerçeve; anlık kesitsel analizlerin ötesine geçerek uzun dönemli kurumsal dönüşümleri ve nedensel süreçleri merkeze alan karşılaştırmalı tarihsel bir yöntemi esas almaktadır. Raporun temel hipotezi şu biçimde özetlenebilir: Türkmen topluluklarının günümüzdeki siyasal ve güvenlik konumlarını belirleyen makro değişkenler, yalnızca demografik büyüklükleriyle değil; içinde yaşadıkları devletin rejim tipi, maruz kaldıkları tarihsel asimilasyon pratikleri, yerleştikleri bölgelerin enerji kaynakları açısından değeri ve akraba devletler ile dış aktörlerin sunduğu destek mekanizmaları arasındaki koşullu etkileşimle açıklanmaktadır.

Sonuç olarak bu rapor; reaktif ve konjonktürel politikadan proaktif ve kurumsal bir stratejiye geçişi hızlandıracak bir "Türkmen Stratejisi" modeli sunmayı, bunun için gerekli politika yol haritasını akademik bir çerçevede ortaya koymayı hedeflemektedir. Türkmen coğrafyasını anlamak; hem bir tarihsel sorumluluk hem de Türkiye'nin bölgesel büyük güç vizyonunu hayata geçirmesinin vazgeçilmez stratejik koşullarından birini oluşturmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar: Metodolojik Bir Not

Raporun başlığında yer alan “Türkmen Jeopolitiği” ifadesi, metodolojik açıdan açıklığa kavuşturulması gereken bir kavramsal çift anlamlılık taşımaktadır. Rapor boyunca “Türkmen” terimi iki farklı ancak birbiriyle ilişkili referansla kullanılmaktadır: birincisi, Irak, Suriye, İran ve Afganistan'da azınlık statüsünde yaşayan ve Oğuz kökenine dayanan tarihsel-etnik toplulukları; ikincisi ise bu toplulukların doğrudan akraba devleti konumundaki bağımsız Türkmenistan Cumhuriyeti'ni işaret etmektedir. Bu ikili kullanım, ilk okumada bir tutarsızlık izlenimi uyandırma riski taşımaktadır: Eğer rapor azınlık meselesini merkeze alıyorsa, Çin sınırları içindeki Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan (Saha), Çuvaşistan, Tuva, Altay ve Hakasya cumhuriyetleri ile Kuzey Kafkasya'daki Karaçay-Çerkez-Balkar özerk yapıları ve Almanya, Balkanlar, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Türk diasporası da analitik çerçeveye dahil edilmesi gereken eşdeğer önemde vakalardır. Eğer rapor devlet düzeyinde bir akraba devlet analizine odaklanıyorsa, bu durumda Türkiye'nin kendisi, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan da aynı çerçeveye dahil edilmeyi hak eden Türk devletleridir.

Bu çalışma, söz konusu geniş kapsamın analitik değerini kabul etmekle birlikte, bilinçli bir kapsam daraltması tercih etmektedir. Bu tercihin gerekçesi üçlüdür. Birincisi, Irak, Suriye, İran ve Afganistan Türkmenleri; ortak bir tarihsel göç dalgasının (Selçuklu-Oğuz yerleşimi) doğrudan mirasçıları olmaları, coğrafi bitişiklikleri ve — Doğu Türkistan veya Volga-Ural Türklüğünün aksine — Türkiye'nin sınır komşuluğu ve doğrudan müdahale kapasitesi bulunan bir jeopolitik kuşak oluşturmaları bakımından analitik olarak tutarlı bir küme meydana getirmektedir. İkincisi, Türkmenistan bu kümeye yalnızca aynı Oğuz-Türkmen soy hattının bağımsız devlet düzeyindeki tek temsilcisi olması nedeniyle dahil edilmiştir; Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ise Karluk ve Kıpçak kökenli farklı Türk boy hatlarının devletleridir ve raporun analitik ekseninin dışında kalmaktadır. Üçüncüsü, Türkiye bu raporda incelenen bir “nesne” değil, analiz edilen jeopolitik denklemin öznesi ve politika muhatabıdır; dolayısıyla ayrı bir vaka başlığı olarak ele alınmamıştır.

Bu sınırlılık, raporun daha isabetli biçimde “Orta Doğu ve Orta Asya'da Azınlık Durumundaki Türkmenler ile Orta Asya Türk Devletleri'nin Türkmen Jeopolitiği Kapsamında İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi” şeklinde alt-tanımlanabileceği anlamına gelmektedir; rapor bu daha dar ve daha kesin kapsamı zımnen benimsemektedir. Doğu Türkistan'daki yaklaşık 21-22 milyonluk Uygur-Türk nüfusu, Rusya Federasyonu içindeki Türk cumhuriyetleri ve Avrupa-Kuzey Amerika Türk diasporası; TESPAM'ın stratejik gündeminde yer alan, ayrı bir jeopolitik mantığa (özellikle ABD-Çin ve Rusya-Batı rekabeti eksenine) tabi olan ve bu nedenle bağımsız bir kapsamlı çalışmayı hak eden eşdeğer önemde bir araştırma alanıdır. Bu rapor söz konusu genişletilmiş Türk dünyası gündemini gözardı etmemekte; aksine, Sonuç bölümünden hemen önceki Ek Not'ta bu konuya ayrılan kısa değerlendirmeye bir sonraki araştırma adımı olarak işaretlemektedir.

II. IRAK TÜRKMENLERİ

2.1. Demografik ve Coğrafi Yapı

2.1.1. Nüfus Tahminleri ve Metodolojik Tartışmalar

Irak Türkmenlerinin nüfusuna ilişkin tahminler hem siyasi açıdan tartışmalı hem de metodolojik bakımdan titizlikle sorgulanması gereken verilerdir. Irak'ta gerçekleştirilen son

modern nüfus sayımı olan 1987 sayımı, Baas rejiminin asimilasyon politikalarının doğrudan gölgesinde yürütülmüş; üstelik bu sayımda etnik kimlik bağımsız bir kategori olarak kayıt altına alınmamıştır (Mahmood, 2020). Bu köklü veri açığı, Türkmen nüfusuna yönelik tüm tahminlerin kesin rakamlardan ziyade yaklaşık aralıklar olarak sunulmasını zorunlu kılmakta; araştırmacıları sistematik bir metodolojik belirsizlikle baş başa bırakmaktadır. 2003 sonrasında gerçekleştirilen kapsamlı bir nüfus sayımı henüz tamamlanamamıştır; bu durum mevcut demografik değerlendirmelerin bağımsız doğrulanmasını fiilen imkânsız hâle getirmektedir.

Farklı kaynaklardaki nüfus tahminleri arasındaki uçurum, meselenin ne denli siyasi bir boyut taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Irak Türkmen Cephesi (ITC) ve Türkmen sivil toplum kuruluşları, Türkmen nüfusunu genel olarak üç milyonun üzerinde gösterirken; bazı Kürt ve Arap kaynaklar bu tahmini kayda değer ölçüde düşük tutmaktadır. 2003 sonrasına ait nüfus değerlendirmeleri, Irak'taki Türkmen nüfusunun iki ila üç milyon arasında seyrettiğine işaret etmektedir (ORSAM ve YTB, 2018). Anderson ve Stansfield (2009), bu tahminlerin siyasi araçsallaştırmaya son derece açık olduğunu vurgulayarak güvenilir verilerin ancak uluslararası standartlarda bağımsız bir nüfus sayımı aracılığıyla elde edilebileceğini ileri sürmektedir.

Nüfus tartışmasını daha da karmaşık bir zemine taşıyan etken, topluluk içindeki mezhepsel bölünmedir. Türkmenlerin yaklaşık yüzde altmışı Sünni Müslüman, yüzde kırkı ise Şii Müslümandır; bu oran bölgeden bölgeye belirgin farklılıklar göstermektedir (Jawhar, 2010). Mezhepsel ayrışmanın toplumsal siyaset üzerindeki derin etkisi, Türkmen etnik kimliğinin belirli bağlamlarda mezhepsel aidiyetin gölgesinde kalmasına yol açmakta; bu durum güvenilir demografik verilerin toplanmasını ve yorumlanmasını daha da güçleştirmektedir. Nitekim (Dawisha 2009), Irak'ın mezhep eksenli siyasi yapısının azınlık topluluklarında etnik kimliği ikincil plana itme yönünde güçlü yapısal teşvikler ürettiğini göstermektedir.

Demografik belirsizliğin pratik siyasi sonuçları da göz ardı edilemez. Kerkük ve Türkmeneli bölgesinin yönetiminde kullanılan temsil katsayıları, etnik nüfusa ilişkin tartışmalı verilere dayandırılmaktadır. Bu bağlamda bağımsız ve uluslararası standartlarda gerçekleştirilecek bir nüfus sayımı, salt demografik bir zorunluluk olmaktan öte, adil siyasi temsil için de vazgeçilmez bir ön koşul niteliği taşımaktadır.

2.1.2. Türkmeneli Coğrafyası: Kerkük, Telafer, Tuzhurmatu ve Çevresi

Irak Türkmenlerinin yoğunlukla yerleştiği coğrafya, Kuzey ve Orta Irak'taki geniş bir şerit üzerinde yer almaktadır. Türkmenlerin "Türkmeneli" olarak adlandırdığı bu bölge; Telafer (Ninova) ve Sincar'dan başlayarak doğuda İran sınırına uzanan Mendeli ve Kızlarbat hattına dek uzanmaktadır. Bu coğrafi şeridin kuzeyini Erbil yakınlarındaki Altun Köprü ve Kerkük'ün kuzeyindeki Türkmen yerleşimleri oluştururken, güneyini Selahaddin vilayetindeki Tuzhurmatu ile Diyala'daki Hanekin ve Kızlarbat bölgeleri tamamlamaktadır (Anderson ve Stansfield, 2009). Söz konusu coğrafya; tek bir idari birim olmaktan ziyade, tarihsel süreçte birbirine kısmen bağlı Türkmen yerleşimlerinin oluşturduğu dağınık ama demografik açıdan anlamlı bir kuşak olarak değerlendirilmelidir.

Kerkük şehri ve çevresi, bu Türkmen coğrafyasının hem demografik hem de sembolik merkezini oluşturmaktadır. Osmanlı döneminden devralınan idari kayıtlar ve XX. yüzyılın başlarına ait İngiliz sömürge arşivleri, Kerkük'ün tarihin belirli evrelerinde kayda değer bir Türkmen nüfus ağırlığına sahip olduğunu belgelemektedir (McCarthy, 1990). Ancak Baas

döneminin sistematik demografik mühendislik politikaları nedeniyle Kerkük'ün etnik mozaïği kökten dönüşmüş; nüfus dengeleri Türkmen, Kürt ve Arap kesimler arasında köklü biçimde değişmiştir. Bu demografik dönüşüm, günümüzdeki siyasi iddiaların meşruiyet zeminine ilişkin tartışmaları canlı tutmaktadır.

Ninova vilayetindeki Telafer, Türkmenlerin kültürel miras merkezi olarak özel bir anlam yüklediği bir yerleşim yeridir. Neredeyse tümüyle Sünni Türkmenlerden oluşan Telafer, hem Osmanlı dönemi hem de Irak Cumhuriyeti dönemi Türkmen kültürel kimliğinin önemli bir taşıyıcısı işlevini görmüştür. IŞİD'in 2014–2017 yılları arasındaki hâkimiyeti sırasında Telafer, Türkmen kültürel mirasının ve sivil nüfusun en ağır bedeli ödediği merkezlerin başına girmiştir (Human Rights Watch, 2017). 2014 işgali öncesinde yaklaşık 200.000 kişilik bir nüfusa ev sahipliği yapan Telafer, 2017'deki kurtuluşun ardından uzun süre düşük geri dönüş oranlarıyla boşaltılmış bir görünüm sergilemiştir; bu durum topluluk dokusunun uzun vadeli kırılğanlığını gözler önüne sermektedir.

Tuzhurmatu ve Ameili, Irak Türkmen coğrafyasının güneyindeki kritik Şii Türkmen nüfus merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Bu yerleşim yerleri, IŞİD saldırıları karşısında Haşdi Şabi'nin (PMF) müdahalesiyle var olmaya devam etmiş; ancak bu süreç beraberinde güç ilişkilerine dair kalıcı siyasi soruları da gündeme taşımıştır. Türkmen coğrafyasındaki demografik çeşitliliğin kendisi, Türkmen kimliğinin birleşik bir siyasi programa dönüştürülmesini yapısal ölçekte güçleştiren bir etken olarak değerlendirilmelidir.

2.2. Siyasi Yapı ve Kurumsal Temsil

2.2.1. Irak Türkmen Cephesi (ITC) ve Diğer Siyasi Oluşumlar

Irak Türkmen Cephesi (ITC), 1990'lı yılların ortasında Kuzey Irak'ta kurulan ve Türkmen siyasi örgütlenmesinin en kapsamlı çatısını oluşturan sivil-siyasi bir yapıdır. ITC'nin kurucu söylemi; Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmak, Türkmen anayasal haklarını güvence altına almak ve Kerkük'ün Türkmen statüsünü korumak ekseninde biçimlenmiştir (Jawhar, 2010). Türk hükümetiyle sıkı ilişkiler içinde bulunan örgüt, Türkiye'nin bölgedeki Türkmen politikasının başlıca muhatap kurumu konumuna yerleşmiştir. 2025 yılında ITC'nin başkanlığına Mohammed Samaan Agha'nın seçilmesi, örgütün hem iç dönüşümünü hem de Kerkük valiliği sürecindeki merkezi rolünü simgelemektedir.

Bununla birlikte ITC, hem iç bütünlük sorunlarıyla hem de Türkmen siyasi arenasının tek meşru temsilcisi olarak tanınmanın önündeki yapısal engellerle mücadele etmeyi sürdürmektedir. ITC bünyesinde farklı toplumsal tabanları ve ideolojik yönelimleri temsil eden çok sayıda siyasi kanat bulunmakta; bu çoğulcu yapı zaman zaman tutarlı bir ortak duruş sergilenmesini güçleştirmektedir. Öte yandan Şii Türkmen toplulukları da zamanla ITC çatısının dışında bağımsız siyasi yapılar oluşturmuş; bu gelişme Türkmen siyasetinin parçalı görünümünü pekiştirmiştir. Irak Türkmen İslami Birliği ve çeşitli Türkmen Şii grupları gibi örgütler, daha özerk bir çizgide hareket ederek Şii Türkmen seçmenlerinin özgün taleplerini dile getirmeye çalışmaktadır.

ITC'nin kurumsal kapasitesi, finansman, coğrafi erişim ve siyasi koşulların elverişliliği bakımından dönemsel dalgalanmalar sergilemiştir. Güvenli bir sığınak olarak Kuzey Irak'ta kurulmuş ve 1990'lı yıllarda Türkiye ile sürdürdüğü ilişkiler sayesinde yavaş yavaş örgütsel bütünlük kazanmış olan ITC, 2003 sonrasında Bağdat merkezli siyasete katılım sağlamakla

birlikte koalisyon hükümetlerindeki etkisini sınırlı düzeyde tutabilmiştir. Bu sınırlılık; Türkmen nüfusuna oranla görece küçük kalan parlamento grubu, Sünni-Şii bölünmesinden kaynaklanan koordinasyon güçlükleri ve Kürt ile Arap siyasi bloklarının baskın müzakere pozisyonlarıyla doğrudan bağlantılıdır.

ITC'nin yapısal sorunlarına karşın, örgütün 2025–2026 döneminde sergilediği siyasi manevra kabiliyeti dikkat çekicidir. Agha'nın hem ITC başkanlığına hem de Kerkük valiliğine seçilmesi, örgütün ulusal koalisyon siyasetiyle yerel temsil arasında kurmayı başardığı stratejik dengenin ürünüdür (Anadolu Ajansı, 2026). Bu süreç aynı zamanda ITC'nin Türkiye ile sürdürdüğü diplomatik ilişkinin potansiyel değerini de açıkça ortaya koymaktadır.

2.2.2. 2005 Sonrası Anayasal Çerçeve ve Türkmen Hakları

2005 Irak Anayasası, Türkmenler açısından hem önemli kazanımlar hem de kritik boşluklar barındıran karma bir hukuki çerçeve oluşturmuştur. Anayasa; Türkmenleri Irak'ın kurucu halkları arasında saymış, Türkçeyi Kürdistan Bölgesi'nde resmî idari dil olarak tanımlamış ve Türkmen nüfusun yoğun olduğu bölgelerde kültürel ile eğitim haklarını güvence altına almıştır (Dawisha, 2009). Bu tanıma, meşruiyet zemini bakımından önceki dönemlere kıyasla anlamlı bir ilerlemeye karşılık gelmektedir. Türkmenlerin kurucu halk olarak tescil edilmesi, özellikle Baas döneminin asimilasyon politikaları göz önüne alındığında, tarihsel bir kırılma niteliği taşımaktadır.

Ne var ki anayasal güvencelerin pratiğe aktarılması son derece sorunlu kalmıştır. Kürdistan Bölgesi'nde Türkçe eğitim nominal ölçekte sürdürülmekle birlikte, sistematik finansman eksikliği ve kurumsal destek yetersizliği nedeniyle sınırlı bir etki alanı yaratabilmiştir. Federal Türkmeneli bölgesinin kurulmasına yönelik anayasal dayanak ise somut bir adıma dönüşmemiş; bu girişimler hem Kürt hem de Arap siyasi bloklarının direnciyle karşılaşmış, merkezi hükümetin engelleri Türkmen topluluğunun idari özerklik taleplerini fiilen etkisiz kılmıştır (Uğurlu, 2021). Irak genelindeki kotaya dayalı siyasi temsil sistemi, Türkmenler için belirli yönetim pozisyonları öngörmekle birlikte bu düzenlemeler nüfusları ve tarihsel haklarıyla orantılı bir temsili teminat altına almaktan uzak kalmaktadır.

Anayasal çerçevenin bir diğer önemli eksikliği, uygulamayı güvence altına alacak bağımsız izleme ve yaptırım mekanizmalarının bulunmamasıdır. Irak yargısının siyasi yapılar üzerindeki bağımsızlığının tartışmalı olduğu bir ortamda, azınlık haklarına ilişkin anayasal hükümler, etnik ve siyasi bloklar lehine yorumlanmaya açık kurallar olarak kalmaktadır (Bilgin, 2024). Bu belirsizlik, Türkmen siyasi temsilcilerinin anayasal haklarını hayata geçirme kapasitesini fiilen zayıflatmaktadır. Azınlık hakları literatüründe de vurgulanan bu sorun, anayasal tanıma ile etkin uygulama arasındaki uçurumun salt bir teknik sorun değil, siyasi iradenin bir ürünü olduğuna dikkat çekmektedir (Kymlicka, 2007).

Bununla birlikte 2005 Irak Anayasası'nın bir kazanım olarak değerlendirilmesi gereken boyutları da göz ardı edilmemelidir. Özellikle Baas dönemiyle kıyaslandığında, Türkmen kimliğinin devlet belgelerinde açıkça tanınması ve kültürel hakların hukuki zemine oturtulması, topluluk için meşruiyet zemini bakımından somut bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu birikimsel kazanımların sürdürülebilir kurumsal yapılara nasıl dönüştürüleceği meselesi, Türkmen siyasetinin önündeki en kritik stratejik sorudur.

2.2.3. Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile İlişkiler: İş birliği ve Gerilim

Irak Türkmenleri ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) arasındaki ilişki, tarihsel süreç içinde karmaşık bir iş birliği-rekabet ekseninde biçimlenmiştir. Her iki topluluk da Baas rejimine karşı ortak mücadele yürütmüş; 2003 sonrasında belirli siyasi uzlaşma alanları bulunmuştur. Türkmenler ve Kürtler zaman zaman karma seçim ittifaklarına girmiş; bazı Türkmenler Kürdistan Bölgesi yönetiminde idari görevler üstlenmiştir (Natali, 2010). Bu iş birliği boyutu, iki topluluk arasındaki ilişkiyi salt rakiplik çerçevesinde değerlendirmenin yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Kerkük meselesinde ise Türkmen-Kürt gerilimleri belirleyici bir ağırlık kazanmaktadır. KBY'nin Kerkük'ü Kürdistan Bölgesi'ne katma yönündeki stratejik hedefi, Kerkük'ü hem demografik hem de tarihsel açıdan Türkmen şehri olarak konumlandıran ITC'nin tutumlarıyla doğrudan çelişmektedir. Kürdistan güvenlik güçlerinin tartışmalı bölgelerdeki varlığı ve KBY'nin toprak genişleme politikası, Türkmen siyasi perspektifinden IŞİD tehdidinden bağımsız olarak önemli bir güvenlik endişesi kaynağı oluşturmuştur. 2017 referandumu sonrasında Kerkük'ün merkezi hükümete geçmesi, Türkmen-KBY ilişkilerinin yeni bir tabloya oturmasında belirleyici olmuştur.

İlişkinin ideolojik boyutuna bakıldığında, Kürt milliyetçi söyleminin Kürdistan Bölgesi'nin tüm tartışmalı topraklar üzerindeki tarihi taleplerini ön plana çıkardığı görülmektedir; Kerkük ise bu taleplerden merkezi konumda olanıdır. Öte yandan Türkmen milliyetçi söylemi, Türkmen nüfusunun bölge üzerindeki tarihi ağırlığına ve Baas döneminde yaşadığı demografik mağduriyete vurgu yapmaktadır. Her iki söylemin de güçlü tarihsel dayanaklara sahip olduğunu kabul etmek gerekmekte; ancak bu gerçeğin müzakere süreçlerini son derece yüklü bir zemine oturttuğu da göz ardı edilmemelidir.

Türkmen-KBY ilişkilerinin pratiğe yansımaları salt Kerkük'ün sınırlarını aşmaktadır. Kürt kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan Türkmenler, dil, eğitim ve toprak hakları konusunda özgün sorunlarla yüzleşmektedir. KBY'nin yönetimi altındaki idari yapılarda Türkmen temsili, Türkmen kültürel kurumlarının güçlendirilmesi ve güvenlik yönetimine ilişkin farklı yaklaşımlar, ilişkilerin süregelen müzakere gündemlerinden birini oluşturmaktadır (Anderson ve Stansfield, 2009).

2.2.4. Merkezi Irak Hükümeti ile Türkmen Siyasi Dinamikleri

Türkmenler ile Bağdat merkezi hükümeti arasındaki ilişki, dönemsel farklılıklar gösteren ve birden fazla katmandan oluşan bir tablo sergilemektedir. 2003 sonrasında kurulan ve ağırlıklı olarak Şii Arap partileri ile Kürt bloklarının etki alanında biçimlenen Irak koalisyon hükümetleri, Türkmen taleplerini belirli ölçüde gündemde tutmuş; ancak geniş kapsamlı yapısal reformlar söz konusu olduğunda bu taleplerin hayata geçirilmesi sınırlı kalmıştır. Nuri el-Maliki döneminde (2006–2014) uygulanan Şii merkezli siyaset, Türkmen siyasi örgütlerinin Bağdat nezdindeki etki alanını ciddi ölçüde daraltmıştır (Dodge, 2012). Bu dönem, Türkmen siyasi temsiliinin parlamentoda var olduğu; ancak pratik politika çıktısı bakımından marjinal kaldığı bir dönem olarak değerlendirilmelidir.

Adil Abdülmehdi ve Mustafa el-Kazımi yönetimleri döneminde (2018–2022) merkezi hükümetle ilişkilerde görece daha kapsayıcı bir atmosfer hissedilmektedir; bu tablonun şekillenmesinde özellikle IŞİD sonrası dönemde Türkmen bölgelerine yönelik yeniden yapılanma kaynaklarının görünür kılınması belirleyici bir etken olmuştur. Bununla birlikte

Türkmen siyasi temsilcileri, ulusal bütçeden aldıkları payın ve yerel yönetim kapasitesinin nüfusları ve yaşadıkları sorunların ağırlığıyla orantılı olmadığı kaygısını gündemde tutmaya devam etmektedir. Mohammed Şia el-Sudani'nin başbakanlığı döneminde ise Türkiye-Irak ilişkilerinin güçlendirilmesi bağlamında Türkmen meselesinin görece daha olumlu bir siyasi iklimde ele alındığı gözlemlenmektedir.

Merkezi hükümetle ilişkilerin yapısal sınırlılıklarını anlamak için Irak'ın siyasi ekonomisine bakmak zorunludur. Petrol gelirlerinin yönetimi, federal bütçe dağılımı ve güvenlik güçlerinin denetimi gibi kilit kaynak alanları; Şii Arap ve Kürt blokları arasındaki ikili müzakere tarafından büyük ölçüde belirlenmekte, Türkmenlerin bu süreçteki müzakere kapasitesi diğer bloklarla kıyaslandığında görece sınırlı bir konumda seyretmektedir. Bu yapısal konumlanma, Türkmen siyasi stratejisinin neden büyük oranda dışsal aktörlerin – özellikle Türkiye'nin – diplomatik desteğine dayandığını açıklamaktadır (International Crisis Group, 2008).

Sudani yönetimi döneminde Irak-Türkiye ilişkilerinin ekonomik ve güvenlik boyutlarında belirgin bir gelişme kaydedilmesi, Türkmen meselesi açısından da dolaylı fırsatlar yaratmıştır. Türkiye'nin PKK varlığına yönelik Kuzey Irak'taki operasyonları ile Irak'la yürütülen enerji ve altyapı müzakereleri arasındaki kırılgan denge, merkezi hükümetin Türkmen topluluklarına yönelik yaklaşımını belirleyen dış baskı unsurlarından birini oluşturmaktadır.

2.2.5. 1990'lı Yıllarda Türkmen Sivil-Askeri Örgütlenmesi ve 1996 Erbil Krizi: Bir Vaka İncelemesi

1991 Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta oluşan güvenlik boşluğu ve 36. paralel uçuşa yasak bölge uygulaması, Türkiye Cumhuriyeti'ne bölgede doğrudan angajman kurma imkânı tanımıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri 1992 yılından itibaren Kuzey Irak'ın belirli kesimlerine sınır ötesi operasyonlar düzenlemeye başlamış; 1993-1994 döneminde ise Bamerni, Kani Masi, Deralok, Suri, Şiladize, Zap, Zaho, Duhok, Erbil ve Süleymaniye gibi merkezlerde, dönemin baskın peşmerge gücü olan KDP'nin güvenlik şemsiyesi altında irtibat ve kontrol noktaları tesis etmiştir. Bu düzenleme; Türkiye'nin PKK'ya karşı yürüttüğü mücadelede KDP ile taktik bir iş birliği zeminine, KDP'nin ise sahada tüm rakip Kürt yapılarına karşı otoritesini pekiştirme hedefine hizmet eden karşılıklı bir çıkar örtüşmesine dayanmaktaydı (Stansfield, 2003).

Aynı dönemde Türkiye, Kuzey Irak'taki Türkmen toplumunun sivil ve yarı-askerî örgütlenmesini merkezi Erbil olmak üzere desteklemeye başlamıştır. “Akıncı Teşkilatı” adı altında yapılan bu örgütlenme çerçevesinde Türkmen gönüllüler Türkiye'de askerî eğitimden geçirilmiş; Erbil'de Türkmen Radyosu yayına başlamış, Türkmen okulları ve Türkmen hastaneleri açılmış, çok sayıda Türkmen görevliye düzenli maaş bağlanmıştır (TESPAM kurumsal arşivi ve saha görüşmeleri; Saatçi, 1996). Bu yapılanma, dönemin koşullarında Irak Türkmenleri için 20. yüzyılın ikinci yarısındaki en kapsamlı kurumsal-toplumsal örgütlenme girişimini temsil etmekteydi.

1996 yılı Ocak ayında Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kardak/Imia krizinin bölgesel ve uluslararası kamuoyunun dikkatini Ege'ye yoğunlaştırdığı bir konjonktürde, aynı yılın Ağustos ayında KDP güçleri Erbil'deki Türkmen radyo, okul ve hastane binalarını basarak boşaltmış ve bu kurumlara ait tabelaları kaldırmıştır. Operasyonun bizzat KDP tarafından gerçekleştirildiğine dair güçlü emareler bulunmakla birlikte, Türkiye'nin olası bir misilleme veya diplomatik yaptırımından çekinildiği için olayın kamuoyuna Bağdat yönetimine bağlı güçlerin

bir harekâtı olarak yansıtıldığı yönünde Türkmen siyasi çevrelerinde yaygın bir kanaat mevcuttur. O gece çok sayıda Türkmen akıncısı çatışmalarda hayatını kaybetmiş; KDP güçleri Türkmen kurumsal binalarına el koymuş; geride kalan Türkmen aileler günlerce aç ve susuz biçimde önce Zaho'ya, ardından Türkiye sınırına yönelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu süreçte diplomatik veya askerî anlamda somut bir karşılık vermemiş; sınırda bekleyen soydaşlarına insani yardım sağlamakla yetinmiştir. Aynı dönemde, önceden Erbil'e yakın Sarıraş'ta konuşlu olan KDP yönetimi ve Kürt parlamentosu Erbil'e taşınmış; bu tarihten itibaren Erbil, Kürt bölgesel yönetiminin ana siyasi merkezi hâline gelmiştir (Stansfield, 2003; Natali, 2010).

Bu krizin bıraktığı kurumsal miras, günümüz Türkmen-Ankara ilişkilerini anlamak açısından hâlâ açıklayıcı bir değere sahiptir. Türkiye'nin krizden sonra yürüttüğü yeniden örgütlenme girişimleri; büyük ölçüde geçici görevle bölgeye gönderilen personel eliyle yürütüldüğü ve bu personelin yerel güven inşa etme kapasitesinden yoksun olduğu için sınırlı bir inandırıcılık düzeyinde kalmıştır. Duhok'ta gözaltı ve baskı deneyimi yaşamış pek çok Türkmen, bu süreçten sonra açık siyasi angajmandan çekinir hâle gelmiştir. 2003 yılında Süleymaniye'de Türk askerlerinin ABD güçlerince gözaltına alınmasıyla sonuçlanan ve kamuoyunda “Çuval Olayı” olarak bilinen hadise de — Türkiye'nin Irak'ın işgaline katılmama kararı ve Türkmenlere silah desteği sağladığı iddialarıyla ilişkilendirilen bir bağlamda — bu güven zafiyetinin süregelen bir uzantısı olarak okunabilir. 1996 krizinin analitik önemi; Ankara'nın bölgesel ortaklıklarını yönetirken zaman zaman Türkmen çıkarlarını ikincil bir değişken olarak konumlandığı yönündeki algının, güncel ITC-KBY-Ankara üçgenindeki güven inşası çabalarını hâlâ gölgeleyen yapısal bir miras olarak kaldığı gerçeğinde yatmaktadır.

2.3. Kerkük Meselesi: Sembolik ve Stratejik Boyutlar

2.3.1. Kerkük'ün Etnik Demografisi

Kerkük'ün demografik tarihi, kasıtlı devlet politikalarının bir toplumun yaşam alanını nasıl kökten dönüştürebileceğinin en çarpıcı örneklerinden birini sunmaktadır. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarına ait Osmanlı belgelerine göre Kerkük vilayetindeki Türkmen nüfusu, o dönemde en kalabalık demografik grubu oluşturmaktaydı (McCarthy, 1990). Petrolün keşfinin ardından bölgenin kazandığı stratejik değer, ardışık Irak hükümetlerinin Kerkük üzerindeki demografik denetimini derinleştirme çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte demografik değişim bir politika aracına dönüşmüş; sonuçları bugün hâlâ tartışmanın merkezinde yer almaktadır.

Saddam Hüseyin döneminde (1979–2003) Araplaştırma politikası; Kürt ve Türkmen ailelerin Kerkük'ten zorla çıkarılarak güneydeki Arap bölgelerine yerleştirilmesini, aynı anda güney Irak'tan getirilen Arap ailelerin Kerkük'e iskân edilmesini, Türkmen ve Kürt yer adlarının Arapçaya çevrilmesini ve gayri Arap halkların mülkiyet haklarının sistematik biçimde gasp edilmesini kapsamaktadır (Human Rights Watch, 1995). Tahminlere göre bu süreçte yüz binlerce Türkmen ve Kürt yerinden edilmiştir. Human Rights Watch'ın (2004) kapsamlı belgelemesi, söz konusu politikaların uluslararası insan hakları normları bakımından ciddi endişe kaynağı oluşturduğunu ve zorla yerinden etme pratiklerini içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu tarihin önemi; demografik mühendislik politikalarının etkilenen toplulukların bugünkü hukuki ve siyasi taleplerini doğrudan biçimlendirmeye devam ettiğini göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Araplaştırma politikasının boyutu ve sonuçları günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Kürt kaynaklar bu süreçte yerinden edilen Kürtlere ait rakamlara ağırlık verirken, Türkmen toplulukları yaşananların kendileri açısından orantısız biçimde büyük bir yıkıma yol açtığını savunmaktadır. Bölgenin demografik tablosuna ilişkin gerçekçi bir değerlendirme yapabilmek için bağımsız nüfus sayımı verilerine olan ihtiyaç, demografik siyaset tartışmalarına veri sunması bakımından da kritik önemini korumaktadır. Araplaştırma dönemi; salt mağduriyet tarihi perspektifinden öte, Kerkük üzerindeki tüm tarafların bugünkü iddialarının meşruiyet zeminini anlayabilmek için de analitik değerini sürdürmektedir.

Demografik mühendisliğin uzun vadeli sonuçları 2003 sonrasında da tam anlamıyla giderilememiştir. Zorla nakledilen Arap ailelerin geri dönüş süreci yavaş ilerlemiş; yerinden edilmiş Kürt ve Türkmen ailelerin evlerine kavuşma süreci ise hem bürokratik hem de siyasi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihsel artıklar; toprak iddiaları, mülkiyet anlaşmazlıkları ve seçim kaydı tartışmaları biçiminde süregelen gerilim kaynaklarını beslemektedir.

2.3.2. Irak Anayasası Madde 140 ve Uygulanamama Sorunu

2005 Irak Anayasası'nın 140. maddesi, Kerkük ve diğer tartışmalı bölgelerdeki Baas dönemi demografik mühendisliğinin yarattığı tahribatı gidermek amacıyla üç aşamalı bir süreç öngörmektedir: normalleştirme (zorunlu iskânla gelen Arap sakinlerin kademeli geri dönüşü), yerinden edilmiş Türkmen ve Kürt nüfusun yurtlarına iadesi ve ardından bölgesel statüyü belirleyecek referandum. Anayasanın yürürlüğe girişinden bu yana geçen süreye bakıldığında, söz konusu maddenin bugüne dek hiçbir aşamasının fiilen uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Madde 140, Irak anayasal düzenlemelerinin uygulanma sorunu açısından en çarpıcı örnek olmaya devam etmektedir.

Madde 140'ın uygulanamamasında birbiriyle bağlantılı birden fazla yapısal etken belirleyici rol oynamaktadır. Her şeyden önce Kürt ve Arap siyasi blokları arasındaki derin çıkar çatışması, bu maddenin işletilmesinin herhangi bir taraf için kabul edilemez sonuçlar doğurabileceğini gözler önüne sermektedir. KBY, referandumun Kerkük'ün Kürdistan'a katılmasıyla sonuçlanacağı öngörüsüyle takvime bağlı bir uygulama sürecini savunurken; Arap siyasi aktörler referandumun ertelenmesi için çeşitli engeller öne sürmektedir. Türkmen siyasi örgütleri ise demografik normalleştirme tamamlanmadan gerçekleştirilecek bir oylamada güvenilir bir sonuç elde edilemeyeceğini ileri sürerek bu girişime mesafeli durmaktadır.

İŞİD'in 2014–2017 yılları arasındaki hâkimiyeti, referanduma ilişkin olası bir takvimi fiilen dondurmıştır. 2017'de Kerkük'ün merkezi hükümete geçmesiyle güç dengelerinin yeniden şekillenmesi, Madde 140'ın uygulanmasını hem pratik hem de siyasi açıdan daha da karmaşık bir zemine taşımıştır. Şimdi öncelik sıralaması, olası bir referandumdan çok idari konsolidasyona ve kamu güvenliğinin tesisine kaymıştır. Kerkük Eyaleti ve Ankara'daki Türk diplomatik çevrelerindeki bazı analistler, yeniden yapılanma ve kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesinin olası referandum için daha sağlıklı bir zemin hazırlayabileceğini öne sürmektedir.

Madde 140'ın siyasi geleceği belirsizliğini korumaktadır. 2026 yılı itibarıyla, Kerkük Eyalet Meclisi'ndeki rotasyon modeli çerçevesinde bir Türkmen valinin göreve gelmesi, bölgesel statüyü kesin biçimde belirleyecek bir referandum gündemi olmaksızın pratik iktidar paylaşımı mekanizmalarının devreye alınabileceğine işaret etmektedir. Bu gelişme, belki de Madde 140'ın

ihtiyaç duyduğu salt teknik bir siyasi çözümün yerini, yaşayan uzlaş pratiklerinin alabileceğini göstermektedir; ancak bu tablo tartışmalı toprak sorununu köklü biçimde çözüme kavuşturamamaktadır.

2.3.3. 2017 Referandumu Sonrası Kerkük'te Güç Mücadelesi

Eylül 2017'de Kürdistan Bölgesi'nde gerçekleştirilen bağımsızlık referandumunun ardından Irak merkezi ordusu ve Haşdi Şabi (PMF) güçleri, Ekim 2017'de Kerkük'ü yeniden merkezi hükümetin kontrolüne almıştır (International Crisis Group, 2008; Stansfield, 2003). Bu operasyon, Kürt siyasetinde ve Türkmen çevrelerinde derin izler bırakan tarihsel bir güç transferini simgelemektedir. Peşmerge'nin Kerkük üzerindeki fiilî hâkimiyetinin son bulması, KBY'nin yaklaşık on üç yıldır sürdürdüğü fiilî kontrol düzenlemesinin sona erişine işaret etmektedir. Söz konusu kontrol, 2003'ten bu yana zaman içinde kademeli biçimde yerleşmişti.

Türkmen siyasi örgütleri bu gelişmeyi başlangıçta temkinli bir memnuniyetle karşılamış; Baas sonrası dönemin uzun yıllarında bölgede fiilî hâkimiyet kuran KBY yönetiminin sona ermesini olumlu bir adım olarak değerlendirmiştir. Ne var ki merkezi hükümetin ve Haşdi Şabi'nin Kerkük'e yerleşmesi, Türkmenler için hukukî güvenceye dayalı bir yönetim anlayışını değil; başka bir güvenlik aktörünün egemenliğini getirmiştir. Bazı PMF unsurlarının İran'a yakın Şii gruplardan oluşması, Türkmen siyasi çevrelerinde hem Sünni Türkmenler açısından dolaysız güvenlik endişelerine hem de Kerkük'ün enerji yönetimi üzerindeki uzun vadeli denetim kaygılarına zemin hazırlamıştır.

2017 sonrası dönemde Kerkük'ün yönetim fiziği, farklı etnik ve siyasi aktörlerin sürekli müzakere ettiği yarı-geçici bir tabloya dönüşmüştür. İl Meclisi'ndeki Kürt, Türkmen ve Arap bileşenlerin kendi aralarındaki ve Bağdat ile KBY nezdindeki çok yönlü müzakereleri, valilik, meclis başkanlığı ve kilit güvenlik atamalarını doğrudan biçimlendirmiştir. Bu tabloyu sonunda belirleyen 2024 el-Reşit Otelı Anlaşması, Kerkük yönetiminin rotatif bir güç paylaşım mekanizmasına oturtulmasında kritik bir kaldıraç işlevi görmüştür (KirkukNow, 2024). Söz konusu anlaşma, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Muhammed el-Halbousi önderliğindeki İlerleme Partisi ve Babil Hareketi'nin eyalet meclisindeki 16 sandalyenin 9'unu kontrol etmesiyle hayata geçirilmiş ve valiliğin Türkmenlere devri için yasal çerçeveyi oluşturmuştur.

İŞİD'in 2014-2017 döneminde Irak Türkmen bölgelerinde yol açtığı tahribat, toplulukların tarihsel belleğinde kalıcı izler bırakmıştır. Telafer, Tuzhurmatu ve Sincar'daki yıkım; demografik erime, mülkiyet anlaşmazlıkları ve güvenlik boşluklarını beraberinde getirmiştir. Bu miras, günümüz Türkmen siyasi ekonomisini anlamak için zorunlu bir arka plandır. Ancak asıl stratejik analizi hak eden konjonktür, 2020 sonrasında ve özellikle 2024-2026 döneminde şekillenmiştir.

2.4. Güncel Irak Tablosu: 2024-2026 Konjonktüründe Türkmen Siyasetinin Anatomisi

Haziran 2025'te yaşanan İsrail-İran On İki Gün Savaşı, Irak siyasi sahnesinde köklü bir güç yeniden dağılımını hızlandırmıştır. Çatışmanın yarattığı bölgesel baskı ortamı; İran'ın Irak'taki ağlarının operasyonel kapasitesini etkilemiş, özellikle Kataib Hizbullah ve diğer İran bağlantılı Haşdi Şabi (PMF) gruplarının komuta-kontrol kapasitelerinde aksaklıklara yol açmıştır (International Crisis Group, 2025). Bu gelişmeler, Türkmen bölgelerindeki güvenlik ortamının görece değişmesine ve Bağdat merkezi hükümetinin PMF üzerindeki kurumsal denetimini pekiştirme fırsatını yakalamasına zemin hazırlamıştır.

Mohammed Şia el-Sudani hükümetinin bu konjunktürde benimsediği denge politikası, Türkmen siyasi aktörleri açısından fırsatları ve riskleri bir arada barındırmaktadır. Sudani'nin İran ile ABD arasında kurmaya çalıştığı hassas denge; Türkiye'nin Irak ile ikili ilişkilerini derinleştirdiği bir dönemle örtüşmekte, Türk yatırımları ve enerji anlaşmaları üzerinden Bağdat nezdinde artan bir siyasi sermaye inşa edilmektedir. Bu sermayenin Türkmen topluluklarının anayasal ve yönetim taleplerini destekleme yönünde kullanılması, Türk dış politikasının önündeki en somut kısa vadeli fırsatı temsil etmektedir.

Kerkük'te Nisan 2026'da gerçekleşen Türkmen valiliği, bu dönüşümün simgesi olmuştur. Ancak valiliğin kurumsal olarak işlevselleşmesi önünde ciddi engeller varlığını sürdürmektedir. İl bütçesinin Bağdat merkezi hükümetiyle olan yapısal bağlantısı, bazı PMF unsurlarının yeni yönetime karşı direnci ve Kerkük petrol geliri müzakerelerinde Türkmen sesinin yapısal olarak zayıf kalması, kısa vadeli siyasi kazanımın uzun vadeli idari güce dönüşümünü sınırlamaktadır. 2026 rotasyon çerçevesi altı aylık bir valilik süresi öngörmekte; bu kısıt gerçek kurumsal reform kapasitesini daraltmaktadır. Türkiye'nin bu süreci fiilen desteklemesi için kurumsal kapasite geliştirme yatırımları, diplomatik savunuculuk ve Bağdat ile örtük pazarlık kanallarının aktif tutulması gerekmektedir.

Suriye'deki rejim değişikliğinin Irak Türkmen siyasetine yansımaları da dikkatle izlenmesi gereken bir boyut oluşturmaktadır. Baas Suriye'sinin çöküşüyle birlikte Irak-Suriye sınırındaki Türkmen toplulukları, sınır ötesi bağlantılarını yeniden kurma imkânı bulabilirken bölgede artan silahlı grup hareketliliği de Türkmen güvenlik koşullarını olumsuz etkileyebilecek bir unsur olarak gündemde kalmaktadır. Bu çift yönlü dinamik, Türkiye'nin Irak Türkmen politikasını Suriye geçiş süreci politikasıyla koordineli biçimde yürütmesini zorunlu kılmaktadır (ORSAM, 2024).

2.5. Mezhepsel Kimlik, Haşdi Şabi (PMF) Dinamikleri ve 2025-2026 Dönüşümü

Türkmen siyasetindeki Sünni-Şii ayrışması yapısal bir sorun olarak varlığını korumakla birlikte, 2025-2026 konjunktüründe bu ayrışmanın görünümü değişmektedir. Kerkük valiliği sürecinde Türkmen ve Arap siyasi bileşenlerinin koordineli davranması, mezhepsel sınırların belirli koşullarda aşılabildiğini kanıtlamıştır. PMF cephesinde ise İsrail-İran Savaşı'nın ardından İran bağlantılı grupların kapasitesinin gerilemesi, Türkmen bölgelerindeki güvenlik ortamını görece lehte biçimlendirmiştir. Ancak bu değişimin kalıcılığı, Irak'ın iç siyasi bütünleşme süreciyle doğrudan bağlantılıdır (International Crisis Group, 2025). Türkmen topluluklarının bu geçiş dönemini kalıcı kurumsal kazanımlara dönüştürebilmesi; birleşik siyasi temsil, Bağdat ile müzakere kapasitesi ve Türkiye'nin diplomatik desteğini gerektirmektedir.

2.6. Kerkük'te Tarihî Türkmen Valiliği: Yüz Yılı Aşan Bir Bekleyişin Ardından

2.6.1. 1923'ten 2026'ya: Uzun Bir Siyasi Dışlanmanın Anatomisi

Muhammed Samaan Ağa'nın 16 Nisan 2026 tarihinde Kerkük Eyalet Meclisi tarafından vali seçilmesi ve 21 Nisan 2026 itibarıyla görevine başlaması, Irak Türkmen siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Türkmenlerin yönetim kademelerinden uzun süreli dışlanmışlığı; Osmanlı-Britanya geçiş dönemi, Baas rejiminin demografik mühendislik uygulamaları ve 2003 sonrası süreçteki siyasi bloklaşmaların bir sonucu olarak görülmektedir (Anderson ve Stansfield, 2009). Bu tarihsel kopukluk, son Türkmen valinin Britanya manda yönetimi dönemindeki Irak Krallığı'nda görev yapan Fettah Paşa olması gerçeğiyle

somutlaşmaktadır. Söz konusu seçim, salt sembolik bir kazanımın ötesinde, bölgedeki güç dengelerinin yeniden şekillendiğini gösteren bir niteliğe sahiptir. Türkmen valiliğinin gerçekleştiği siyasi konjonktür, uzlaşma odaklı bir diplomasiyi yansıtmaktadır. Bu kazanım; taktiksel bir zamanlama, yerel koordinasyon ve bölgedeki çok boyutlu uzlaşma ortamının bir ürünüdür.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kerkük Eyalet Meclisi'ndeki seçim sürecini 'kökleri derinlere uzanan ve ayrılmış bir yapıya sahip mecliste, zorlu müzakerelerin ardından elde edilen başarılı bir sonuç' olarak değerlendirmiştir. Bakanlık açıklamasıyla bu gelişme, Türkmen topluluğunun meşru haklarının tanınması olarak nitelendirilmiş; seçim sürecinin 'kapsayıcılık, adil temsil ve toplumsal barışın pekiştirilmesi' adına tarihî bir adım olduğu vurgulanmıştır.

2.6.2. Seçim Sürecinin Analizi: Aktörler, Dinamikler, Sonuç

Kerkük valiliği seçim süreci; Türkmen, Kürt ve Arap siyasi blokları arasındaki çok boyutlu müzakere ve rekabeti kapsayan, birden fazla katmana sahip karmaşık bir tablo sergilemiştir. Meclis oturumunda 16 üyenin 14'ü hazır bulunmuş; hazır bulunan 14 üyenin 12'si, Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin Rebwar Taha'nın istifasını resmen kabul etmek ve yerine Mohammed Samaan Agha'yı vali olarak seçmek için oy kullanmıştır (KirkukNow, 2024; Kurdistan24, 2026; New Arab, 2026). Bu oy oranı, salt sayısal bir çoğunluğun ötesinde, kuruluş koşullarının ne denli elverişli bir zemine oturduğunu ortaya koymaktadır.

Türkmen adayın seçilmesini mümkün kılan çok sayıda etkenin bir arada gerçekleşmesi gerekmektedir. Irak federal siyasetini şekillendiren güçlü aktörleri kapsayan bu çok yönlü anlaşma; Kerkük'teki yerel yönetim denetimini federal makamlar için dışarıdan yasama desteği karşılığında değiş tokuş eden geniş kapsamlı bir siyasi pazarlığın parçasıydı. Bu mekanizmanın kendisi önemlidir; zira Kerkük yönetimini salt yerel bir mesele olmaktan çıkararak Bağdat'taki ulusal koalisyon siyasetiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu bağlantı; kazanımların ne denli kırılgan bir zemine dayandığını da göstermekte, koalisyon dengeleri değiştiğinde bu tür anlaşmaların yeniden müzakereye açılabileceğini hatırlatmaktadır.

Bu seçimin ardındaki koşullar, Türkmen siyasi başarılarının ne denli bağlamsal ve kırılgan bir zeminde hayat bulduğunu da açıkça gözler önüne sermektedir. Aynı konjonktürel faktörlerin birkaç yıl önce ya da ileride yeniden oluşacağını garantiyi bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu kazanımın kalıcı bir kurumsal yapıya dönüştürülmesi; seçimsel başarının anayasal güvence, bürokratik kapasite geliştirme ve yerel yönetim reformuyla desteklenmesi bir zorunluluktur. Rotasyon çerçevesi, daha geniş siyasi anlaşmalar çerçevesinde bölge meclisindeki kilit yönetim pozisyonlarının tümünü kapsamakta; bu da Türkmen valiliğini tek başına bir idari başarı olmaktan çıkararak süregelen siyasi bir müzakere sürecinin parçası hâline getirmektedir.

Seçim sürecinin başka bir boyutu da iç Türkmen birliğini yansıtmasıdır. ITC Genel Başkanı sıfatıyla Ağa'nın valiliğe adaylığı, örgütün hem ITC'nin siyasi sözcüsü hem de hükümet yöneticisi olarak aynı anda temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, ITC'nin kurumsal kapasitesini pekiştiren bir gelişme olmakla birlikte, örgüt liderliği ile yönetim sorumluluğunun örtüşmesi bakımından kurumsal hesap verebilirlik sorularını da beraberinde taşımaktadır.

2.6.3. Türkmen Valiliğinin Bölgesel Güç Dengelerine Yansımaları

Kerkük valiliğinin Türkmen eline geçmesi, salt Irak siyaseti sınırını aşan bölgesel bir mesaj niteliği taşımaktadır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Kerkük'teki üst düzey idari pozisyonların bileşenler arasında rotasyonla paylaşılmasını "Türkmenler için olduğu kadar Kerkük'ü oluşturan tüm bileşenler için adil ve eşit bir kazanım" olarak tanımlamış; bu söylem, tek topluluk kimliğini değil, Kerkük'ün çoğulcu yönetim çerçevesini ön plana çıkaran stratejik bir tercih olarak değerlendirilebilir. Ankara için bu seçim; bölgedeki diplomatik ağırlığının somut bir siyasi sonuç doğurabildiğinin kanıtı olup Türkiye'nin Irak gündemindeki güvenilir aktör imajını pekiştirmektedir.

İran açısından ise bu gelişme, önce Ekim 2017'de başlayan ve 2024–2026 arasındaki müzakerelerle derinleşen süreçte bölgesel nüfuzunun Kerkük özelindeki gerilemesinin somutlaşmasına işaret etmektedir. Kerkük'te PMF'ye yakın grupların görece konumunun zayıflaması ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin farklı ortaklara yönelen pragmatik stratejisi, en azından bu coğrafya özelinde İran merkezli ağların eskisi kadar belirleyici bir konumda olmadığına işaret etmektedir. KBY için ise bu seçim, Kerkük üzerindeki uzun vadeli stratejisinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır; zira güç paylaşımı çerçevesi, Kerkük'ü Kürdistan'a katmaya yönelik önceki vizyonla açıkça çelişmektedir.

ABD açısından bakıldığında bu gelişme; Türkiye'nin kendi önceliklerini ABD stratejik yatırımları karşısında Kuzey Irak'ta ne ölçüde hayata geçirebildiğinin göstergelerinden biri olarak anlam taşımaktadır. Türkiye'nin diplomatik çabaları ve ITC ile ilişkileri ele alındığında, Ankara'nın bu sonucu hayata geçirmede etkin bir rol üstlendiği görülmektedir; bu durum, daha küçük ölçekli ve siyasi açıdan hassas bölgesel konularda Türk nüfuzunun pratikte nasıl tezahür ettiğini gösteren anlamlı bir örnek sunmaktadır.

2.7. Türkmen Valiliğinin Sürdürülebilirliği ve Geleceği

Türkmen valiliği makamının pratikte etkin ve kalıcı biçimde işlevselleşmesi; konjonktürel koşullara değil, sağlam kurumsal temellere yaslanmasına bağlıdır. Bu konsolidasyonun önünde birbiriyle bağlantılı birkaç somut yapısal engel bulunmaktadır. Her şeyden önce Kerkük Valiliği'nin bütçe ve kaynak tahsisi bakımından hem Bağdat merkezi hükümetine hem de KBY ile süregelen statü anlaşmazlıklarına bağımlılığı, kurumsal özerkliği kısıtlamaktadır. Bölgenin petrol gelirlerine erişimi ise hem federal yönetim hem de KBY ile süren anlaşmazlıklar nedeniyle tartışmalı olmaya devam etmektedir.

İkinci yapısal engel, bazı PMF gruplarının yeni valilik yönetimiyle iş birliği konusundaki isteksizliği ya da açık direniş tutumudur. Bu sorun yalnızca bir siyasi anlaşmazlık olmaktan öte, Kerkük'te fiilî güvenlik kontrolü üzerindeki birden fazla silahlanmış aktörün varlığının doğrudan bir yansımasıdır. Kerkük'ün demografik yapısı hâlâ çok aktörlü bir rekabet ve pazarlık alanı niteliğini korumaktadır; bu durum Türkmen valiliğinin tek başına bir çözüm olmadığını ortaya koymaktadır. Rotasyon anlaşması, Türkmen valiliğini altı aylık bir süreyle sınırlamaktadır; ardından valiliğin Arap bileşenine geçmesi öngörülmektedir. Kısa vadeli bu göreve süre, sahici kurumsal reform gerçekleştirme kapasitesini sınırlandırma potansiyeli taşımaktadır.

Fırsatlar cephesinde ise valilik makamının sembolik ağırlığı, meşru yönetim pratiklerini geliştirmek için güçlü bir zemin sunmaktadır. Ağa'nın görevinin ilk günlerinde tüm Kerkük sakinlerinin valisi olarak hizmet etme yönündeki açık taahhüdü, etnik temsili siyasi dışlama

aracına dönüştürmeden gerçekleştirebilme kapasitesini göstermek bakımından kritik önem taşımaktadır. Kerkük'e özgü politika önceliklerini netleştirme, çok etnikli yerel yönetim mekanizmaları oluşturma ve yeniden yapılanma gündemini ilerleme kapasitesi; sahici kurumsal kazanımlar elde edilip edilemeyeceğini belirleyecektir.

Sürdürülebilirlik sorununa bütünsel bir perspektiften bakıldığında, Türkmen valiliğinin etkinliğinin, Irak siyasetindeki daha geniş kapsamlı meselelere sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir: merkezi hükümet kurumlarının güçlendirilmesi, silahlı siyasi grupların denetimine olanak tanıyan düzenleyici çerçeveler ve Kerkük'ün birbiriyle rekabet eden toplulukları arasında siyasi güveni pekiştirmeye yönelik etkin müzakere mekanizmaları bunların başında gelmektedir. Bu geniş bağlamın içinde bir Türkmen valinin başarısı ya da başarısızlığı, bireysel önderlik kapasitesinden ve hatta Türkmeneli'ne özgü ittifak dinamiklerinden çok daha büyük güçler tarafından şekillendirilecektir.

III. SURIYE TÜRKMENLERİ

3.1. Demografik ve Coğrafi Dağılım

3.1.1. Türkmen Nüfusu: Tahminler ve Yerleşim Bölgeleri

Suriye'deki Türkmen nüfusuna ilişkin güvenilir ve bağımsız veriler son derece kısıtlıdır; bu durum, hem Suriye devletinin onlarca yıl boyunca nüfus sayımlarını etnik ve dilsel kategorileri yansıtmayacak biçimde yapılandırmış olmasından hem de 2011 sonrası iç savaşın yarattığı insani kargaşadan kaynaklanmaktadır. Mevcut tahminler yüz binlerden üç milyona kadar uzanan son derece geniş bir aralıkta seyretmektedir; bu aralıktaki farklılık, Türkmen kimliğinin nasıl tanımlandığına ve dil/soy arasında kurulan ilişkiye göre değışmektedir.

3.1.2. Kuzey Suriye Türkmenleri: Halep, Lazkiye, Hama ve Humus Eksenı

Suriyeli Türkmenlerin coğrafi dağılımı hem parçalı hem de geniş bir alana yayılmış bir yapı sergilemektedir. Kuzey Suriye'de yoğunlaşan iki temel coğrafi eksen öne çıkmaktadır: Kuzey Suriye'de kalan Lazkiye kıyı kuşağından Halep'e uzanan batı eksenı ile Türkiye sınırına yakın Hama ve Humus kuzeyini kapsayan merkez kuşak. Halep şehri ve çevresi, özellikle Azaz, Cerablus ve Tel Abyad çevresindeki kuzeydeki kırsal alanlar, tarihsel olarak Türkmen köyleri ve kasabalarını barındırmaktadır (Taştekin, 2015).

Halep-Kuzey Koridoru, 2011 iç savaşının başlamasının ardından Türkmen silahlı örgütlenmesinin temel üssü hâline gelmiş; aynı zamanda Türkiye ile Suriye muhalefeti arasındaki ticaret güzergâhı ve insan akışının ana hattı olarak işlev görmüştür. Kobani (Ayn el-Arap) çevresindeki Türkmen köyleri ise coğrafi açıdan Kürtler'in yoğun olduğu alanlarla iç içe geçmekte; bu kesişim demografik bakımdan Suriye'nin etnik karmaşıklığının en yoğun biçimde yaşandığı sahayı oluşturmaktadır.

3.1.3. Türkmen Dağları (Cebal el-Türkman) ve Akdeniz'e Çıkış Koridoru

Lazkiye vilayetinin arka planındaki Türkmen Dağları (Cebal el-Türkman ya da Türk Dağı), Suriyeli Türkmen kimliğinin sembolik ve stratejik merkezi olarak öne çıkmaktadır. Bu bölge, yüzyıllardır Türkmen nüfusun yoğunlaştığı ve kültürel sürekliliğini en güçlü biçimde koruduğu coğrafya olarak kaynaklarda yer almaktadır (Lowe ve Walker, 2010). Stratejik konumu bakımından ise bu dağlık bölge, Türkiye sınırına yakınlığı ve Akdeniz kıyısına gözetim kapasitesi sağlayan bir alan olması nedeniyle jeopolitik açıdan büyük önem taşımaktadır.

Bu bölgenin stratejik değeri, 2015 yılında uluslararası kamuoyunun gündemine giren somut bir olayla açıkça gün yüzüne çıkmıştır: Suriyeli Türkmen grupların harekt bölgesiyle örtüşen coğrafyanın Türkmen Dağları olması; bölgenin salt demografik bir yurt olmanın ötesinde jeopolitik bir gerilim sahasını da temsil ettiğini gözler önüne sermiştir (Taştekin, 2015). Bu gelişmeler, Türkmen bölgelerinin hem Türkiye-Rusya geriliminin sahnesi hem de Suriye çatışmasının en kritik siyasi denklemlerinden birinin belirlenmesinde belirleyici bir coğrafya işlevi üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Baas rejiminin 1963'ten 2024'e uzanan altı on yıllık iktidarı boyunca Suriyeli Türkmenler sistematik bir asimilasyon politikasına maruz kalmıştır. Türkçe eğitimin yasaklanması, yer adlarının Araplaştırılması ve kamu hayatından Türkmen kimliğinin dışlanması; Türkmen kültürel kimliğinin aile içi ağlara sıkışmasına yol açmış ancak bu baskı kimliği yok edememiştir.

Bu tarihsel mağduriyet, 2024 sonrasındaki geçiş döneminde Türkmen taleplerinin meşruiyet zeminini güçlendiren temel referans noktasını oluşturmaktadır.

3.2. Aralık 2024 Sonrası Suriye: Türkmenler İçin Anayasal Yeniden Yapılanma Fırsatı

Aralık 2024'te Baas rejiminin çöküşü, Suriyeli Türkmenler için son yirmi yılın en köklü siyasi fırsatını açmıştır. Hayat Tahrir el-Şam (HTS) önderliğindeki koalisyonun Şam'ı ele geçirmesi ve ardından başlayan geçiş süreci; onlarca yıllık asimilasyon politikasının kurumsal mirasını tasfiye ederek yeni bir anayasal düzenin zeminini hazırlamaktadır. Bu süreç hem fırsatları hem de riskleri bir arada barındırmaktadır: Türkmen kimliğinin yeni anayasal çerçevede tanınması mümkün hale gelirken geçiş sürecinin hangi siyasi güçlerin şekillendireceği sorusu kritik belirsizliğini korumaktadır.

Türkmen toplulukların yeni Suriye'deki konumu birkaç kritik eksen etrafında biçimlenmektedir. Kuzey Suriye'de Türkiye'nin etki alanındaki bölgeler; Azaz, Afrin ve Tel Abyad çevresindeki Türkmen yerleşimleri için görece güvenli bir siyasi çerçeve sunmaktadır. Suriye Milli Ordusu (SMO) bünyesindeki Türkmen unsurlar ise geçiş sürecinde Türkiye'nin bölgesel siyasi ağırlığının yerel taşıyıcısı konumundadır. Bununla birlikte Lazkiye kırsalı ve Bayır Bucak bölgesindeki Türkmen topluluklarının statüsü, yeni merkezi yönetimle müzakere sürecinde henüz netlik kazanmamıştır (ORSAM, 2024).

Türkiye'nin Suriye geçiş sürecine Türkmen boyutunu dahil etmesi; anayasa müzakerelerinde kimlik tanınması, dil hakları ve siyasi temsil güvenceleri talep etmek anlamına gelmelidir. Şam'da kurulan geçici yönetimle müzakerelerde Türkmen topluluk temsilcilerinin aktif katılımının sağlanması, bu sürecin en kritik diplomatik önceliği olarak değerlendirilmelidir. Suriye'nin yeniden yapılanma sürecine akan uluslararası fon akışlarının Türkmen yoğunluklu bölgeleri kapsamaması ise hem insani hem de siyasi açıdan belirleyici bir etken olacaktır.

Türkiye'nin geçiş sürecindeki Şam yönetimi üzerindeki diplomatik ve ekonomik ağırlığı, Türkmen meselesini salt kimlik tanınması ve siyasi temsil boyutlarının ötesine taşıyan ek bir stratejik araç sunmaktadır. Suriye'nin yeniden inşa sürecinde planlanan enerji nakil hatları ve lojistik koridorlarının güzergâh tercihlerinde Türkmen yoğunluklu bölgelerin (Cebel-i Türkmen, Halep kırsalı, Bayır Bucak) önceliklendirilmesi; hem bu bölgelerin ekonomik kalkınmasına doğrudan katkı sağlayacak hem de Türkmen topluluklarının yeni Suriye'nin ekonomik mimarisi içinde görünür ve vazgeçilmez bir konum kazanmasını mümkün kılacaktır. Türkiye'nin Şam yönetimi nezdindeki etkisi göz önüne alındığında, bu tür bir güzergâh önceliklendirmesinin diplomatik maliyeti görece düşük, buna karşılık uzun vadeli stratejik getirisi yüksek bir politika aracı olduğu değerlendirilmektedir.

3.3. Suriye İç Savaşı'nda Türkmenler (2011-Günümüz)

3.3.1. İlk Aşama: Türkmenlerin Muhalefet Bünyesindeki Konumu

Suriye'de 2011 yılında patlak veren toplumsal ayaklanmalar, Türkmen topluluklarını büyük ölçüde kucaklayan bir muhalefet tabanıyla kesişmiştir. Baas rejiminin uzun yıllara yayılan siyasi kısıtlamalarına ve ekonomik eşitsizliklerine maruz kalan Türkmenler, özellikle Halep, Hama ve kuzey Lazkiye'deki protestolara başlangıçtan itibaren etkin biçimde katılmıştır. İlk aşamada Türkmen siyasi kimliği büyük ölçüde geri planda kalmış; muhalefet söylemi ağırlıklı olarak tüm Suriyelilerin ortak çıkarlarına atıfta bulunan sivil ve demokratik bir dil kullanmıştır (Taştekin, 2015).

Ne var ki çatışmanın militarizasyonu ve muhalefet bünyesinde farklı silahlı grupların oluşmaya başlamasıyla birlikte Türkmen kimliği giderek daha belirgin bir siyasi işlev kazanmıştır. Bu süreçte Türkmen savaşçıları örgütleyen aşiret yapıları ve yerel ağlar, kimliğe dayalı grupların şekillenmesini hızlandırmıştır. 2012-2013 döneminde Lazkiye, Hama ve Halep bölgelerinde çok sayıda Türkmen silahlı grubu ortaya çıkmış; bu örgütlenmelerin bir bölümü Özgür Suriye Ordusu çatısına dahil olurken, diğerleri görece daha bağımsız bir yapı sürdürmüştür. Türkiye'nin bu örgütlenme süreçleriyle ilişkisi başlangıçta dolaylı olmakla birlikte, kanallar hızla çoğalmış ve giderek daha belirgin bir hal almıştır (Lister, 2016).

3.3.2. Türkmen Silahlı Grupları: Örgütsel Yapı ve İdeolojik Çeşitlilik

Suriyeli Türkmen silahlı gruplarının örgütsel yapısı son derece parçalı ve dağınık bir görünüm sergilemiştir; bu yapı, Türkmeneli coğrafyasının kendisinde de görüldüğü gibi tek ve merkezi bir komuta-kontrol mekanizmasının hiçbir zaman kurulamamasının somut yansımasıdır. Lazkiye Türkmen Tugayları, 1. Sahil Cephesi ve çeşitli Halep merkezli birimler gibi yapılar; birbiriyle gevşek koordinasyon içinde faaliyet gösteren ayrı örgütler olarak kalmış, gerçek anlamda birleşik bir komuta yapısına hiçbir zaman kavuşamamıştır. Bu parçalı yapı, Türkmen savaşçılarının sahada etkinliğini zayıflatan önemli bir yapısal handikap oluşturmuştur (Lister, 2016).

İdeolojik spektrum açısından değerlendirildiğinde Türkmen silahlı grupları arasında belirgin bir çeşitlilik göze çarpmaktadır: Görece laik ve milliyetçi eğilimli gruplar ile daha belirgin İslamcı çizgide yer alan yapılar bir arada var olmuştur. Ahrar el-Şam ve Jabhat el-Nusra gibi katı İslamcı örgütlerle coğrafi yakınlık ve zaman zaman ortaya çıkan operasyonel işbirliği, Türkmen gruplarının genel nitelendirmesini daha da karmaşık bir hale getirmiş; Türkiye'nin bu grupları destekleme politikasını Batılı müttefikleri nezdinde süregelen tartışmaların konusu yapmıştır (Kösebalaban, 2020). Öte yandan Türkmen gruplarının büyük çoğunluğu, IŞİD gibi radikal cihatçı örgütlerle belirgin biçimde mesafe koymuş ve bu örgütlere karşı aktif olarak mücadele etmiştir.

3.3.3. Suriye Milli Ordusu ve Türkmenler

Türkiye'nin Suriye çatışmasına dolaylı ve ardından doğrudan müdahalesi, 2016-2017 sürecinde Fırat Kalkanı Harekâtı ve akabinde gerçekleştirilen Türk askeri operasyonlarıyla somut bir zemine oturmuştur. Bu bağlamda kurulan Suriye Milli Ordusu (SMO), Türkiye'nin koordinasyon ve lojistik desteği altında bir araya gelen çeşitli muhalif grupları çatısı altında toplamaktadır. SMO'nun önemli bir bölümünü Türkmen savaşçıları oluşturmakta; bu durum Türkmenliği Türkiye'nin Suriye politikasının sahada öne çıkan aktörlerinden biri konumuna taşımaktadır (Kösebalaban, 2020).

SMO bünyesindeki Türkmen unsurları, Türkiye'nin denetimindeki kuzey Suriye'deki birkaç temel işlevi birlikte üstlenmektedir: güvenlik ve toprak savunması, sivil yönetim desteği ve Türkiye ile yerli nüfus arasında kültürel-siyasi bağlantı köprüsü. Bununla birlikte SMO yapısı bazı ciddi sorunlar barındırmaktadır; farklı gruplar arasındaki koordinasyon güçlükleri ve SMO'nun Kuzey Suriye'deki uzun vadeli kurumsal konsolidasyonuna ilişkin sorular bunların başında gelmektedir. Bu dinamikler, Suriyeli Türkmenlerin SMO çatısında kurumsal bir istikrar zemininin nasıl inşa edileceğine ilişkin stratejik soruları gündemde tutmaktadır (Lister, 2016).

3.3.4. Türkmen Bölgelerinde Çatışma Dinamikleri: YPG/PKK ile Mücadele

Suriyeli Türkmen silahlı gruplarının doğrudan çatıştığı en belirleyici güçlerden biri, kuzey Suriye'de hâkimiyet arayışında olan YPG'dir (Halk Koruma Birlikleri). Kürt YPG güçleriyle Türkmen silahlı grupları arasındaki çatışma, coğrafi ve stratejik bakımdan birbiriyle örtüşen taleplerin somut yansımasıdır: Her iki taraf da özellikle Azaz, Tel Rifaat ve Afrin gibi kuzey Suriye'nin kritik bölgelerinin denetimini ele geçirmeyi hedeflemektedir. Türkmen çevreler, bazı Türkmen bölgelerinde YPG güçlerinin yerel nüfusu baskı altına aldığını ve zorla yerinden etme pratiğini uyguladığını öne sürmektedir (Taştekin, 2015).

Türkmenler ile Kürtler arasındaki bu çatışma yalnızca Suriye iç dinamiklerinden kaynaklanmamaktadır; aynı zamanda Türkiye ile PKK arasındaki köklü çatışmanın Suriye sahnesine yansımaları da içermektedir. Ankara'nın YPG'yi PKK'nın bir uzantısı olarak tanımlaması, Türkmenlerle Kürtler arasındaki çatışmayı salt yerel bir toprak anlaşmazlığından çıkararak Türkiye'nin güvenlik gündeminin ayrılmaz bir parçasına dönüştürmüştür. Bu siyasi kurgu Türkiye açısından Türkmen gruplarını desteklemenin meşruiyet gerekçesini güçlendirmiş; buna karşın ABD, AB ve Kürt siyasi aktörlerinden yönelen eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Kösebalaban, 2020).

3.4. İnsani Boyut: Mülteci Krizi ve Yeniden Yerleşim

3.4.1. Türkmenlerin Yerinden Edilmesi: İstatistikler ve Profil

Suriyeli Türkmen toplulukları, on yıla aşkın süredir devam eden iç savaş sürecindeki en ağır insani felaketlerden birini bizzat yaşayan kesimler arasındadır. UNHCR (2024) verilerine göre on yılı aşkın süredir devam eden çatışma ortamında altı buçuk milyonun üzerinde Suriyeli yurt içinde yerinden edilmiş; beş buçuk milyonu aşkın kişi ise savaştan kaçarak komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Bu tablonun içinde Türkmen topluluklarının yerinden edilme boyutu, genel yıkıma ek olarak Lazkiye ve kuzey bölgelerindeki yoğun çatışmalar nedeniyle etnik ve mekânsal kırılmalarla özgün bir karakter kazanmıştır (ORSAM, 2020).

Türkmen yerinden edilmesinin profili dikkat çekici farklılıklar barındırmaktadır. Türkiye sınırına yakın bölgelerden kaçan pek çok Türkmen ailesi, dil ve kültürel bağları sayesinde Türkiye'ye sığınmayı öncelikli seçenek olarak benimsemiştir. Öte yandan Lazkiye bölgesindeki Türkmenler Suriye içinde göç etmiş; büyük şehirlerin dış mahallelerine, iç göçmen (International displaced persons- IDP) kamplarına ya da Türkiye sınırı yakınındaki bölgelere sığınmıştır. Bu çeşitli yerinden edilme biçimleri, ihtiyaç profillerinde ve kalıcı çözüm seçeneklerine erişimde de belirgin farklılıklar doğurmaktadır (ORSAM, 2020; Al-Hamoud, 2021).

3.4.2. Geri Dönüş Engelleri ve Bölge Yönetişimi Sorunları

Kuzey Suriye'deki Türkiye denetimindeki bölgelere ya da olası bir geçiş sonrası Suriye'ye Türkmen mültecilerin geri dönüşü, ciddi yapısal engellerle karşı karşıyadır. Güvenlik koşulları belirsizliğini korurken bazı Türkmen bölgelerindeki altyapı fiziksel olarak büyük hasar görmüş durumdadır. Mülkiyet hakları, özellikle Baas döneminden miras kalan kümülatif sorunlar ve ardından iç savaş sırasında yaşanan el koyma ve tahrip olayları nedeniyle son derece girift bir görünüm almıştır (Human Rights Watch, 2018).

Türkiye'nin etki alanı içerisinde yer alan kuzey Suriye bölgelerinde yönetim yapısı, çatışma sonrası ortamın doğası gereği çok katmanlı ve geçişken bir karakter taşımaktadır. Bu alanlarda Türkiye'nin güvenlik odaklı angajmanı, yerel istikrarın sağlanması, sınır güvenliğinin korunması ve insani hareketliliğin yönetilmesi gibi öncelikler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çerçevede SMO unsurlarının sahadaki varlığı ve yerel idari mekanizmaların gelişimi, farklı yönetim katmanlarının birlikte işlediği hibrit bir yönetim modeli ortaya çıkarmaktadır (ORSAM, 2024).

Bu tür hibrit yönetim yapıları, çatışma sonrası bölgelerde sıkça görüldüğü üzere, kurumsal kapasite inşası ve idari koordinasyon açısından çeşitli zorlukları da beraberinde getirebilmektedir. Bu durum, özellikle mülkiyet rejimleri, yerel yönetim kapasitesi ve güvenlik yönetimi gibi alanlarda geçiş dönemine özgü uyum sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda çeşitli uluslararası gözlemler, çatışma sonrası yönetim süreçlerinin güçlendirilmesine yönelik bir zemin sunmaktadır. Söz konusu dinamikler, Türkiye'nin kontrol ettiği bölgelerde güvenli ve sürdürülebilir geri dönüş süreçlerinin uzun vadeli olarak tesis edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yürütülen politika ve uygulamalar, insani istikrarın sağlanması, yerel yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve sosyal uyumun artırılması hedefleriyle birlikte değerlendirildiğinde, çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinin parçası olarak analiz edilebilir (ORSAM, 2024).

IV. İRAN TÜRKMENLERİ

4.1. Demografik ve Coğrafi Yapı

4.1.1. Türkmen Nüfusu ve Etnik Bileşim: Goklan, Yomut, Tekke ve Diğer Boylar

İran'daki Türkmen nüfusu, her biri kendine özgü tarihsel coğrafyası, geleneksel otlak alanları ve kültürel pratikleri bulunan birbirinden farklı boy yapıları çerçevesinde şekillenmiştir. Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyısından İran-Türkmenistan sınırına uzanan bölgede hâkim olan en büyük Türkmen boyları Goklan, Yomut ve Tekke boylarıdır; bunlara ek olarak Ersarılar ve daha küçük alt gruplar da bu coğrafyada varlık göstermektedir (Frye, 1996). Her boy, coğrafi konumu ve Sovyet Türkmenistan'ı ile olan sınır bağlantısına göre birbirinden ayrılan toplumsal ve ekonomik dinamikler geliştirmiştir.

İran Türkmen nüfusuna ilişkin güvenilir tahminler elde etmek oldukça güçtür; zira İran, etnik azınlık verilerini resmi nüfus sayımlarında sistematik biçimde kayıt altına almamaktadır. Tahminler yaklaşık bir buçuk milyondan iki buçuk milyona kadar geniş bir aralıkta seyretmekte olup en sık başvurulan oran, İran nüfusunun yüzde ikisi ile yüzde üçü arasında bir kesimi oluşturduğu şeklindedir (Töre, 2021). Koolae ve Hosseini (2011), İran'ın resmi söyleminin etnik azınlıkları İran kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak sunarken aynı zamanda onlara ait bağımsız demografik verilerin üretilmesini belgelemediğini kaydetmektedir. Bu veri boşluğu, İran Türkmen nüfusuna ilişkin tartışmaların taraflı bakış açısı taşıyan kaynaklara bağımlı kalmasına yol açmaktadır.

Yapılan saha araştırmaları İran'daki Türkmenlerin ağırlıklı olarak ülkenin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde yer alan; Mazenderan, Gülistan, Kuzey Horasan ve Razavi Horasan eyaletlerinde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bu topluluklara ilişkin resmi ve kesin nüfus verileri bulunmamakla birlikte, saha gözlemleri ve çeşitli tahminlere göre İran Türkmenlerinin nüfuslarının 4 milyona yakın olabileceği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan dikkat edilmelidir ki; İran nüfusunun neredeyse yarısından fazlasını oluşturan ve İran idaresinden ekonomisine kadar ciddi etkisi olan Türk nüfusunu da ayrıca incelemek gerekmektedir. Tabii bu raporda bütün İran Türkleri inceleme kapsamına alınmamış sadece Türkmen kültürünü yansıtan Sünni grup dikkate alınmıştır. Bu ayırmadan da kısaca bahsetmek gerekirse:

İran'daki Şii Türkmenler daha çok “Türk” kimliğiyle tanımlanmaktadır. Ülkede “Türk” ve “Türkmen” kimlikleri büyük ölçüde mezhepsel ayrım üzerinden algılanmaktadır. Buna göre bir kişinin kendisini “Türkmen” olarak ifade etmesi çoğunlukla Sünni kimliğe işaret ederken, “Türk” olarak tanımlaması genellikle Şii kimliğiyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda Irak'taki Şii Türkmen kavramı ile İran'daki potansiyel ciddi şekilde ayrılmaktadır. İranlı Şii Türk olarak ifade edilen bu toplulukların nüfusuna dair resmi bir istatistik bulunmamakla birlikte, saha gözlemleri doğrultusunda yaklaşık 30–35 milyonluk bir potansiyelden söz etmek mümkündür.

İran Türkleri oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır. Başlıca yoğunlaştıkları bölgeler Azerbaycan (İran Azerbaycan'ı), Horasan, Şiraz, Gazvin ve özellikle Tahran'dır. İran siyasetinde ve devlet yapısında önemli bir etkiye sahip olmalarına rağmen, mezhepsel kimliğin ön plana çıkması nedeniyle etnik ve kültürel Türk kimliği çoğu zaman geri planda kalmaktadır.

Diğer taraftan, İran'daki önemli Türk topluluklarından biri de çoğunluğu Şii olan ve devrim üzerinde büyük etkisi olan Kaşkay Türkleridir. Göçebe/yörük yaşam tarzını uzun yıllar koruyan

Kaşkaylar ağırlıklı olarak Şiraz bölgesinde yaşamaktadır. Tarihsel süreçte özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları döneminde İngilizlere karşı verdikleri mücadelelerle dikkat çekmişlerdir. Günümüzde de bölgesel yönetim ve devlet kademelerinde önemli ölçüde etkili oldukları bilinmektedir.

Tabii yukarıda da vurgulandığı üzere, bu raporda İran'daki Türkmenler olarak, Sünni olan Türk toplulukları üzerine odaklanılacaktır.

4.1.2. Türkmen Sahrası ve Çevre İller: Golestan, Kuzey Horasan, Mazenderan

İran Türkmenlerinin yoğunlukla yerleştiği coğrafya, genellikle "Türkmen Sahrası" olarak anılan verimli ovalık kuşağı kapsamakta; bu alan ağırlıklı olarak Golestan vilayetini, Kuzey Horasan'ın bir kesimini ve Mazenderan'ın kuzeyini içine almaktadır. Başkenti Gorgan olan Golestan vilayeti, günümüzde İran Türkmenlerinin demografik olarak en yoğun bulunduğu vilayettir (Koolae ve Hosseini, 2011; Kırmılı, 2023). Vilayetin kuzey kesimleri; Türkmenlerle birlikte Farslar, Azeriler ve diğer İranlı toplulukların bir arada yaşadığı karma bir demografik yapı sergilemektedir. Komşu Türkmenistan ile paylaşılan sınır hattı, bu coğrafyaya yalnızca demografik değil jeopolitik açıdan da özgün bir önem kazandırmaktadır (Fragner, 1999).

Türkmen Sahrası, son yüzyılda kökten bir ekonomik ve ekolojik dönüşüm yaşamıştır. Konar-göçer hayvancılığın hâkim olduğu geleneksel yaşam biçimi büyük ölçüde çökmüş; Pehlevi döneminden başlayıp İslam Cumhuriyeti döneminde de süren arazi reformları ve tarım politikaları, Türkmen toplulukların yüzyıllardır dayandığı toprak temelli ekonomik yapılarını derinden sarsmıştır. Bu süreçte Türkmen gençlerinin kentlere göçü ve tarım ile hayvancılıktan farklı sektörlerle yönelmesi, geleneksel topluluk yapısının dağılmasını hızlandırmaktadır.

4.1.3. Türkmenistan ile Sınır Bölgesi: Transnasyonal Bağlar

İran ile Türkmenistan arasındaki uluslararası sınır, Türkmen boylarının geleneksel sınır ötesi hareketlilik güzergâhlarını ikiye bölerek doğrudan bir hatta uzanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991'de bağımsızlığını kazanan Türkmenistan ile İran arasındaki sınırın yeniden tanımlanması hem İran Türkmenlerine hem de Türkmenistanlı Türkmenlere karşılıklı erişim olanağı sağlamıştır. (Kırmılı, 2023). Bu transnasyonal bağlar; aile ziyaretleri, ticari ilişkiler ve kültürel alışveriş kanallarını kapsamaktadır. Bununla birlikte İran'ın sınır yönetimi politikaları ve Türkmenistan-İran ilişkilerinin dönemsel dalgalanmaları bu bağları zaman zaman etkilemektedir.

Komşu Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının İran Türkmenleri üzerindeki etkisi tartışmalı ve çok boyutlu bir görünüm sergilemektedir. Bir yanda kültürel ve siyasi kimlik bilincini canlandıran bir model olma işlevi, öte yanda Türkmenistan'ın dışarıdaki soydaş topluluklar için sınırlı siyasi savunuculuk kapasitesi göstermesi arasındaki bu denge; İran Türkmenleri açısından Türkmenistan'ın gerçek anlamda bir kin-state işlevi görüp göremeyeceğini tartışmalı kılmaktadır. Türkmenistan yönetimi, İran Türkmenlerinin siyasi taleplerini aktif biçimde destekleme yolunu değil; Tahran ile ikili ilişkilerini olumlu bir zeminde sürdürmeyi ve ekonomik iş birliğini pekiştirmeyi önceliklendirmiştir.

4.2. İran'ın Azınlık Politikaları ve Türkmenler

İran Türkmenlerinin tarihsel deneyimi iki temel dönem üzerine kuruludur: Rıza Şah'ın 1925-41 yıllarındaki merkezileştirme ve zorunlu iskân politikaları ile 1979 Devrimi'nin ardından

yaşanan Türkmen Sahrası çatışma süreci. Bu tarihsel arka plan; toplulukların devlet-toplum ilişkilerine yaklaşımını, dışarıdan aktörlerle ilişkilerdeki temkini ve sınır ötesi Türkmenistan bağlarının sürdürülmesi eğilimini bugün de belirleyen yapısal bir etken olarak işlevini sürdürmektedir. Ancak 2022 sonrasında İran'ın iç siyasi dengelerinin daha kırılgan bir görünüm kazanması, bu yapısal tabloyu yeni bir değişkenle karmaşıklştırmaktadır.

4.2. İran'ın Baskı Ortamı ve 2022-2026 Döneminin Dönüşümü

2022 yılında Mahsa Amini protestolarıyla başlayan kitlesel toplumsal hareketlilik, İran'ın etnik azınlıklar boyutuyla iç siyasi dengelerinin daha kırılgan bir görünüm kazandığını gözler önüne sermiştir. Türkmen Sahrası'ndaki Golestan ve Kuzey Horasan vilayetleri bu süreçlere görece temkinli bir katılım sergilemiştir. 2025 yılında İsrail-İran Savaşı'nın yarattığı bölgesel dinamikler, İran içindeki siyasi dengeleri daha da karmaşık bir hale getirmiş; Türkmen bölgelerinde güvenlik ortamında geçici dalgalanmalar gözlemlenmiştir (International Crisis Group, 2025).

On İki Gün Savaşı'nın İran'ın bölgesel kapasitesi üzerindeki etkileri Türkmen Sahrası özelinde çelişkili bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Bir yanda merkezi denetimin geçici olarak zayıflaması sınır ötesi hareketliliği artırmış ve Türkmenistan ile enformel ekonomik bağları canlandırmıştır. Öte yanda bölgesel istikrarsızlık ortamı, Türkmen topluluklarının örgütlü siyasi taleplerini dile getirebileceği güvenli alanları daraltmaktadır. İran'ın olası iç siyasi dönüşüm süreçlerinde Türkmen topluluklarının tutumları; mevcut baskı koşullarının köklü biçimde değişip değişmeyeceği ve azınlık taleplerinin kurumsal karşılık bulup bulmayacağı sorularını güncel tutan kritik bir değişken olarak izlemeye devam etmektedir.

Türkiye için İran Türkmen boyutu; doğrudan devlet angajmanının pratik olarak son derece sınırlı kaldığı ancak diaspora ağları, kültürel diplomasi ve Trans-Hazar enerji müzakerelerinde İran'ı muhatap alırken bu topluluğun koşullarının gözetilmesi yoluyla dolaylı etki oluşturulabileceği özgün bir alan sunmaktadır. Türkiye'nin İran ile sürdürdüğü pragmatik ikili ilişkinin bu topluluğun koşullarının çok taraflı diplomatik kanallar ve insan hakları mekanizmaları aracılığıyla gözetilmesi gerekmektedir.

4.2.3. İslam Cumhuriyeti'nin Etnik Yönetim Modeli

1979 devriminin ardından kurulan İran İslam Cumhuriyeti, etnik azınlık meselesine özgün bir ideolojik çerçeveden yaklaşmaktadır. Bu çerçevede etnik kimlik ve dil farklılıkları, ikincil öneme sahip olgular olarak tanımlanmakta; İslami kimliğin tüm Müslüman İranlıları kapsayan birleştirici asli bağ olduğu ilkesi öne çıkarılmaktadır. Bu çerçeve İran Türkmenlerini, hem diğer Müslüman İranlılarla eşit haklara sahip hem de Türkmen özgün kimliğinin tanınmasını talep etmekten vazgeçmesi beklenen vatandaşlar olarak konumlandırmaktadır (Erkan, 2010).

Bu kurgu, pratikte Farsça'nın eğitim ve kamu yaşamındaki hâkimiyetinin sürdürülmesiyle ve Türkmen dilinde kamu eğitimi vermemekle somutlaşmaktadır. Türkmence'nin, İran anayasasının 15. maddesinin teorik güvencelerine karşın okul müfredatından dışlanmış olması çarpıcı bir çelişkiyi gözler önüne sermektedir (Erkan, 2010; Minority Rights Group International, 2026). Söz konusu madde azınlık dillerinde eğitime izin verir gibi görünse de bu güvencenin uygulamaya yansıma biçimi tarihsel süreç içinde sınırlı kalmıştır. İran Türkmenlerine yönelik asimilasyoncu politikaların; Sovyet dönemindeki Türkmenistan'da

belirli aralıklarla tanınan dil ve kültürel haklarla kıyaslandığında farklı bir yapısal çerçeve içinde şekillendiği görülmektedir (Fragner, 1999).

4.3. Güncel Siyasi ve Sosyoekonomik Durum

4.3.1. Siyasi Temsil Eksikliği ve Kurumsal Marjinalleşme

İran Türkmenlerinin İslam Cumhuriyeti'nin siyasi yapıları içindeki temsili son derece sınırlı kalmaya devam etmektedir. Türkmenistan sınırına komşu Golestan vilayetini temsil eden az sayıda milletvekili zaman zaman İran Meclisi'nde yer alabilmektedir; ancak bu temsilin, etnik Türkmen siyasi taleplerinin savunuculuğunu yapmaktan ziyade büyük ölçüde devlet kurumsal çizgisiyle uyumlu kalmayı öngören yapısal kısıtlar içinde işlediği görülmektedir. İran siyasi sistemi içinde etnik kimlik temelli siyasi mobilizasyon, mevcut yasal ve kurumsal çerçeveler dahilinde faaliyet göstermektedir.

Sivil toplum ve kültürel örgütlenme alanında da kısıtlamalar belirleyici bir işlev görmektedir. Türkmen kültürel dernekleri ve yayın girişimleri var olmakla birlikte etnik kimliği siyasi bir talep çerçevesinde açıkça öne çıkarmak yerine kültürel pratiklerle sınırlı tutulan bir alan içinde hareket etmek durumundadır. İran'ın güvenlik yapılanması çerçevesinde etnik azınlık örgütlerinin faaliyet alanı belirli sınırlar dahilinde şekillenmekte; bu durum bağımsız Türkmen siyasi mobilizasyonunun kapasitesini etkilemektedir. Bu yapısal koşulların bir sonucu olarak Türkmen siyasi savunuculuğunun önemli bir bölümü yurt dışındaki diaspora ağları üzerinden sürdürülmektedir.

4.3.2. Ekonomik Kalkınma Uçurumu: Türkmen Bölgeleri ve Ulusal Ortalama

İran Türkmen bölgelerinin ekonomik durumu, ülke ortalamasıyla kıyaslandığında belirgin bir kalkınma açığını yansıtmaktadır. Golestan ve Kuzey Horasan vilayetleri; işsizlik oranları, altyapı kalitesi ve sosyal hizmetlere erişim gibi temel insani gelişme göstergelerinde İran'ın en varıl ve en gelişmiş bölgelerinden önemli ölçüde geride kalmaktadır. Bu sosyoekonomik uçurumun kökleri hem tarihsel sürecin mirasına hem de mevcut politika tercihlerine uzanmaktadır.

Türkmen kırsal bölgelerindeki tarım sektörü çeşitli yapısal sorunlarla boğuşmaktadır: su kaynaklarına yetersiz erişim, piyasa altyapısının zayıflığı ve devlet tarım desteklerinin adaletsiz dağılımı başlıca sorunlar arasında yer almaktadır. Pamuk tarımı, geleneksel olarak bölge ekonomisinin önemli bir unsurunu oluşturmuş olsa da (Erkan, 2010; Fragner, 1999) pamuk piyasasındaki küresel dönüşümler ve iklim değişikliğine bağlı kuraklık riski bu geçim kaynağını giderek daha kırılgan bir zemine oturtmaktadır. Türkmenistan sınırında sürdürülen sınır ticareti ve Hazar Denizi ekonomik faaliyetleri ek gelir kapısı sunsa da sistematik gelir kayıtlarına ulaşmak son derece güçtür. Bu ekonomik marjinalleşmenin yapısal nedenleri; tarihsel politika tercihlerinin birikimli sonuçları, bölgesel kalkınma farklılıkları ve demografik dinamikler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

4.3.3. Kültürel ve Dilsel Haklar: Yasal Çerçeve ile Pratik Gerçeklik

İran Anayasası'nın 15. maddesi, azınlık dilleri ve lehçelerini okul eğitiminde ve basın yayın organlarında teorik düzeyde kullanım hakkı tanısa da pratikte bu hükmün uygulamaya yansımaları son derece sınırlı kalmaktadır. İran devletinin resmî eğitim politikası, ilköğretimden yükseköğretime kadar uzanan eğitim basamaklarının tamamında Farsçayı tek öğretim dili olarak zorunlu kılmaktadır. Bu politikanın İran Türkmen toplulukları üzerindeki sonuçları, nesiller

arası dil aktarımına ciddi bir baskı uygulamaktadır; genç kuşak Türkmenler büyük çoğunlukla Türkmenceyi ev ve mahalle ortamında öğrenmekte, Türkmenistan ve diaspora kanalıyla erişebildikleri yazılı ve görsel medya malzemeleri ise bu dil ediniminin temel destekçisi konumuna gelmektedir.

Kültürel pratikler alanında kısıtlamalar daha katmanlı bir görünüm sergilemektedir. Türkmen geleneksel müziği, el sanatları ve sözlü edebiyat geleneği kısmen korunmakla birlikte; kültürel koruma ile siyasi araçsallaştırma arasındaki ince çizgi, İran güvenlik aygıtı tarafından hassas ve müdahale gerektiren bir alan olarak yakından izlenmektedir. Geleneksel Türkmen elbisesi, özellikle kadınların renkli geleneksel kıyafetleri, uygulamalarda çelişkili bir konumda bulunmaktadır: Bir yanda İslam Cumhuriyeti'nin kıyafet yönetmelikleriyle bazen çakışan pratikler öte yanda devletin kültürel kabulü ile sivil toplumun pratik gündelik yaşamı arasında gerilimli bir görünüm sergilenmektedir (Fragner, 1999).

V. AFGANİSTAN TÜRKMENLERİ

5.1. Demografik ve Coğrafi Yapı

5.1.1. Nüfus Tahminleri: Metodolojik Sorunlar ve Mevcut Veriler

Afganistan Türkmen nüfusuna ilişkin güvenilir veriler elde etmek, diğer Türkmen topluluklarında olduğundan daha da güçtür. Afganistan'ın son kapsamlı nüfus sayımı 1979'da gerçekleştirilmiştir; o tarihten bu yana Sovyet işgali, mücahit iç savaşı, Taliban yönetimi, NATO müdahalesi ve yeniden gelen Taliban iktidarı etnik demografik verileri güvenilir biçimde derlemeyi fiilen imkânsız kılmıştır (Öztürk, 2022). NSIA (National Statistics and Information Authority), 2020 yılında yaklaşık demografik projeksiyonlar yayımlamış; ancak bu projeksiyonlar metodolojik şeffaflıktan yoksun olduğu gerekçesiyle uluslararası araştırmacılar tarafından sıklıkla sorgulanmaktadır.

Mevcut tahminler, Afganistan Türkmen nüfusunun 1.5 ile 2.5 milyon arasında olduğuna işaret etmektedir (UNHCR, 2022; Giustozzi, 2009). Bazı Türkmen sivil toplum kaynakları bu rakamı 3 milyona kadar çıkarmakta; söz konusu üst sınır tahmin ise güvenilir metodolojik dayanaklardan yoksun olduğu için akademik literatürde ihtiyatla karşılanmalıdır. Ancak en düşük tahmin olan 1.5 milyon bile Afganistan Türkmenlerini, İran Türkmenleri ile kıyaslanabilir bir demografik ağırlığa sahip kılmaktadır; bu durum bu topluluğun Türkiye'nin Türkmen politikasında önümüzdeki dönemde daha fazla yer bulması gerektiğine işaret etmektedir. Afganistan Türkmenleri toplam Afganistan nüfusunun yaklaşık yüzde dördünü oluşturmakta; bu oran Hazara nüfusunu aşmamakla birlikte Sih ve Hindu azınlıklardan belirgin biçimde büyük bir kitleye karşılık gelmektedir.

Nüfus verilerindeki belirsizlik yalnızca metodolojik değil, siyasi bir boyut da taşımaktadır. Taliban yönetimi etnik azınlıklara ilişkin ayrıştırılmış demografik veri üretiminden kaçınmakta; bu tutum hem uluslararası izleme mekanizmalarının etkinliğini kısıtlamakta hem de Türkmen toplulukların insani yardıma erişim ve siyasi temsil taleplerini görünmez kılmaktadır. Bu yapısal veri boşluğu, Türkiye ve diğer akraba devletlerin Afganistan Türkmenlerinin koşullarını bağımsız biçimde değerlendirmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle güvenilir bir demografik veri tabanının oluşturulması, Türkiye'nin herhangi bir angajman programının ilk ve zorunlu bileşeni olmalıdır.

5.1.2. Coğrafi Dağılım: Kuzeyden Kuzeybatıya Türkmen Kuşağı

Afganistan Türkmenleri, Afganistan'ın kuzey kısmında yaşamaktadırlar. Bunlar Amuderya'nın kıyı kesimlerinde, Andhoy ile Akcan'ın kuzeyinde Belh ve Faryab illerinin sınırında (Çöllük bölgesinde) yerleşmişlerdir. Haşdanar bölgesinde Belh, Mezarı Şerif ve Meymene'nin kuzeyi ile Abıkevser vadisinde birçok Türkmen köyü bulunmaktadır. Buralarda Ersarı, Alili, Sarık, Salır ve Teke boylarından oluşan Afgan Türkmenleri göçebe ve yarı göçebe bir hayat sürerler (Kara, 2002). Afganistan'ın ikinci kalabalık Türk topluluğu olan Türkmenler, yine Afgan Türkistanı'nda kuzeydeki Kunduz'dan en batıdaki Herat'a kadar olan bölgede yaşarlar. İran veya Türkmenistan'daki Türkmenlerden farklı olarak, Afgan Türkmenlerinin çoğu Ersarı boyuna mensuptur. İran'ın Türkmen sahra bölgesinde Yomut Türkmenleri, Türkmenistan'da ise Teke Türkmenleri çoğunluktadır. Ersarılar, Türkmenlerin Teke boyundan sonraki ikinci büyük boyu sayılır. Kuzey Afganistan'da Ersarılardan başka Türkmenlerin öteki boylarına mensup küçük topluluklar da bulunur. Örneğin batıdaki Herat kentinde Teke ve Yomut boylarına mensup birkaç yüz Türkmen ailesi yaşar. Buradaki Yomutlar, 1927 yılında

Afganistan'a geçerek Herat çevresine yerleşen Türkmenlerin efsanevi lideri Cüneyt Han'ın yakın akrabalarıdır (Oğuz, 2001). Türkmenler çoğunlukla Afganistan'ın kuzey ve kuzey doğu vilayetlerinde yani Gunduz, Balh, Cevizcan, Faryab ve Badgis vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Herat ve diğer illerde ise az sayıda Türkmen Türkleri yaşıyorlar (Koyuk, 2020). 19. yüzyılın sonlarında Afganistan'da 50.000 Türkmen yaşıyordu. O devirde Afganistan'ın sınır bölgelerinde (Mezare Şerif, Meymene, Kunduz ve Şibirgan civarlarında) yaklaşık 7000 Ersarı Türkmeni ailesi yaşıyordu. 1939 yılına kadarki dönemde Afganistan'da yaşayan Türkmen halkının sayısı epeyce arttı. Bu durum, Türkmenistan'da üretme çiftliklerinin birleştirilmesinin zorunlu hale getirilmesi neticesinde Türkmen halkının büyük bir kısmının Afganistan'a kaçıp gitmesi ile açıklanabilir. Bugün Afgan Türkmenlerinin sayısı istatistiklerde adet üzere azaltılarak gösterilmektedir (Kara, 2002).

Cevizcan vilayeti, Afganistan Türkmenlerinin ikinci en önemli demografik yoğunlaşma noktasını oluşturmaktadır. Başkenti Şibirgan olan Cevizcan; Türkmen nüfusuna ek olarak Özbek ve Tacik toplulukları da barındırmakta olup etnik açıdan karma bir demografik yapı sergilemektedir. Bu çeşitlilik, Cevizcan'ı hem toplumlar arası ilişkiler hem de Türkmen kimliğinin siyasallaşması açısından özgün bir laboratuvar haline getirmektedir. Belh vilayeti ve başkenti Mezar-ı Şerif ise daha homojen olmayan bir Türkmen dağılımına sahiptir; bu bölgedeki Türkmenler genellikle tarımsal köylerde ya da Mezar-ı Şerif'in işçi mahallelerinde küçük topluluklar halinde yaşamaktadır. Bazı raporlar Helmand ve Herat vilayetlerinde de dağınık Türkmen topluluklarından söz etmektedir; ancak bu bölgelerdeki varlığın demografik boyutu kuzeydeki nüfus yoğunluğuyla kıyaslanamayacak kadar küçüktür.

Bu coğrafi dağılımın stratejik önemi birkaç boyutuyla ele alınmalıdır. Birincisi, Türkmen yoğunluklu kuzey vilayet kuşağı, Afganistan'ın en verimli tarımsal arazilerini ve geleneksel ticaret güzergâhlarını içermektedir. İkincisi ve daha kritik olanı, bu coğrafya Türkmenistan ile 744 kilometre sınır paylaşmakta olup (Rashid, 2000; Giustozzi, 2009) Orta Asya-Güney Asya bağlantısının kilit halkasını oluşturmaktadır. Üçüncüsü, bu bölge tarihsel olarak siyasi istikrarsızlığa en açık ve silahlı grupların en kolay örgütlenebildiği bir coğrafyayı temsil etmektedir. Dolayısıyla Afganistan Türkmenlerinin koşulları; dar anlamda bir azınlık hakları meselesinin çok ötesinde, Orta Asya güvenlik mimarisini doğrudan etkileyen jeopolitik bir sorun olarak ele alınmayı hak etmektedir.

5.1.3. Boy Yapısı ve Sosyal Örgütlenme

Afganistan Türkmenleri, köken ve geleneksel yerleşim coğrafyaları açısından birbirinden ayrılan ancak ortak bir Türkmen kimliğini paylaşan çeşitli boylardan oluşmaktadır. Bu boy çeşitliliği anlaşılmadan Afganistan Türkmen toplumunun siyasi örgütlenme kapasitesi, iç dayanışma dinamikleri ve dış angajmana verdiği tepkiler doğru biçimde değerlendirilemez.

Tekke boyu, Afganistan'da en geniş coğrafi yayılıma sahip ve demografik olarak en büyük Türkmen boyu olma özelliğini korumaktadır. Tekkelerin en belirgin ekonomik faaliyeti, kuşaklar boyu sürdürülen halıcılık geleneğidir. Özellikle 'Hali Türkmen' ya da 'Afghan Turkmen' olarak bilinen Tekke hahıları, 19. yüzyıldan bu yana Avrupa ve Kuzey Amerika koleksiyonlarında özel bir yere sahip olmuştur. Bu ekonomik uzmanlaşma, Tekke boyunun kimliğini ve dış dünya ile bağlantısını biçimlendiren temel unsurlardan biridir. Halı ekonomisi, küresel moda ve ticaret trendlerine bağlı olduğundan Tekke topluluklarını belirli bir ekonomik

kırılganlıkla da yüzleşmeye zorlamaktadır; nitekim 2021 sonrası dönemdeki uluslararası yaptırımlar ve ticaret kısıtlamaları bu kırılganlığı belirgin biçimde derinleştirmiştir.

Yomut boyu, ağırlıklı olarak Afganistan'ın kuzeybatısında ve Türkmenistan ile İran sınırlarına yakın bölgelerde yaşamaktadır. Yomutların Türkmenistan ve İran Yomutlarıyla paylaştığı sınır ötesi aile ve boy bağları, bu topluluğu transnasyonal Türkmen ağlarının pratik bir örneği haline getirmektedir. Ersarı boyu, özellikle Amu Derya havzasında ve Tacikistan sınırına yakın bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Ersarılar, tarihsel olarak yarı yerleşik bir yaşam biçimini benimsemiş ve tarımsal faaliyetlerle hayvancılığı bir arada sürdürmüşlerdir. Sakar ve daha küçük boylar da bölgeden bölgeye değişen oranlarda Afganistan'ın kuzey demografik mozaikine katkıda bulunmaktadır (Irons, 1975).

Boy yapısının siyasi örgütlenme açısından taşıdığı önemi vurgulamak gerekmektedir. Afganistan'ın kronik merkezi otorite zayıflığı ortamında aşiret ve boy yapıları, devlet kurumlarının işlevsiz kaldığı dönemlerde temel toplumsal güvenlik, kaynak dağılımı ve anlaşmazlık çözme mekanizmaları olarak işlev görmektedir. Taliban yönetiminin etnik siyasi örgütlenmeyi fiilen bastırdığı mevcut koşullarda aşiret ağları, Türkmen topluluksal dayanışmasının ve enformel kolektif eylemin en önemli ve neredeyse tek kanalı haline gelmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin Afganistan Türkmenleriyle kurulacak herhangi bir angajman programının, resmi siyasi kanallar yerine aşiret ve boy liderlik yapılarını muhatap alan bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir.

5.2. Tarihsel Bağlam: Sovyet Döneminden Taliban Yönetimine

Afganistan Türkmenlerinin modern siyasi kimliğinin kökleri, Sovyet kolektifleştirme baskısından kaçan kuşakların 1920-30 (Dupree, 1980; Rashid, 2000)'larda Afganistan'a ilticasına dayanmaktadır. Bu mülteci kökeni; Sovyet mirasına ve Türkmenistan devletine karşı kuşaklar boyu süren mesafeyi belirlemiştir. 1978-1989 Sovyet işgali, 1992-1996 mücahit iç savaşı ve ardından gelen ilk Taliban yönetimi; Türkmen toplulukların Kuzey Afganistan'da varlıklarını savunurken farklı aktörlerle zorunlu pragmatizm ilişkileri kurmasını gerektiren ağır bir döngüyü oluşturmuştur. Bu tarihsel derinlik, günümüzdeki aşiret yapısını, siyasi çekimserliği ve diaspora ağlarını doğrudan biçimlendirmeye devam etmektedir.

5.2.1. Taliban 2021 Sonrası: Afganistan Türkmenlerinin 2024-2026 Koşulları

Ağustos 2021'de iktidarı yeniden ele geçiren Taliban, Afganistan Türkmen toplulukları açısından çok katmanlı güçlükler doğurmuştur. Eğitim alanında kız çocuklarına yönelik okul kısıtlamaları ve 2022'de yüksek öğretime getirilen sınırlamalar; halıcılık zanaatının aktarılması için zorunlu olan desen bilgisi ve matematiksel becerilerin nesilden nesile geçişini olumsuz etkilemektedir. UNOCHA verilerine göre Faryab ve Cevizcan vilayetlerinde gıda güvensizliği göstergeleri önceki döneme kıyasla önemli ölçüde olumsuz seyretmekte; uluslararası yaptırımlar ve bankacılık sistemindeki aksaklıklar halı ihracatını doğrudan sekteye uğratmaktadır (UNOCHA, 2022; Qazizada, 2025).

2024-2026 döneminde Afganistan'ın jeopolitik konumlanmasında belirgin bir değişim yaşanmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı Orta Asya boşluğunu Çin ekonomik olarak doldurmaya çalışırken; Taliban yönetimi iç meşruiyet arayışında Körfez ülkeleriyle ilişkileri derinleştirmektedir. Kuzey Afganistan'daki Türkmen bölgeleri bu jeopolitik yeniden düzenlenme sürecinde kritik bir geçiş koridoru konumundadır. TAPI projesine Taliban'ın

ilkesel olarak olumlu yaklaşması; güvenlik güvencesi sağlama kapasitesinin son derece kısıtlı olmasına karşın Türkmen bölgelerinin bu güzergâh üzerindeki stratejik değerini canlı tutmaktadır. Türkiye'nin TAPI müzakerelerine daha aktif angajmanı; Afganistan Türkmenlerini insani sorumluluk ekseninden enerji ortağı eksenine taşıyabilecek dönüşümün temel adımını oluşturacaktır.

Türkiye-Afganistan Türkmen ilişkisindeki kurumsal boşluk 2026 itibarıyla hâlâ kapanmış değildir. TİKA'nın Türkmen yoğunluklu kuzey vilayetlerine yönelik programlarının genişletilmesi ve YTB burs kontenjanlarında Afganistan Türkmen öğrencilerinin daha sistematik biçimde yer bulması; yalnızca bir insani boyut değil, Orta Asya enerji koridorlarında Türkiye'nin uzun vadeli etkisini belirleyecek stratejik bir yatırım olarak değerlendirilmelidir (Erol ve Gökçen, 2025).

5.2.2. NATO Dönemi (2001-2021) ve Kısmi Katılım

2001 ABD müdahalesi ve akabinde kurulan Bonn süreci, teorik düzeyde Afganistan'ın tüm etnik bileşenlerini kapsayan bir siyasi çerçeve öngörmektedir. 2004 Anayasası, Afganistan'ın hukuk tarihinde bir dönüm noktası anlamına gelmiştir. Anayasa yalnızca ülkedeki medeni ve siyasi hakları değil, aynı zamanda uluslararası insan hakları sözleşmeleri kapsamında sosyal, ekonomik ve kültürel hakları da koruma altına almaktadır. Bununla birlikte, geçen süre zarfında, birtakım gelenekleri uygulama yeteneği, kalkınma, güvenlik gibi kavramlardaki bir takım belirsizlikler, Afganistan'daki temel hakların uygulanmasını olumsuz etkilemiştir. Bütün bu zorluklara rağmen, her ne kadar parlak bir başarı söz konusu olmasa da 2004 Anayasası, temel hakların korunmasında önemli başarılar elde etti (Yalçınkaya ve Rashid, 2020).

NATO döneminde Afganistan Türkmenleri, parlamentoda kısmi bir temsil imkânı bulmuştur. Faryab ve Cevizcan'dan Türkmen adaylar Wolesi Jirga'ya (alt meclis) seçilmiş; ancak bu temsilin boyutu toplulukların nüfuslarıyla orantılı olmaktan uzak kalmıştır. NATO'nun güvenlik odaklı angajmanı, kuzey vilayetlerdeki Türkmen sivil toplum örgütlerinin görece özgür bir ortamda faaliyetlerini sürdürmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde kurulan bazı Türkmen kültürel dernekleri ve halı ihracat kooperatifleri, dış dünya ile kurumsal bağlantı açısından ilerleyen dönemde önem kazanacak olan sivil toplum altyapısını inşa etmiştir. Bununla birlikte NATO'nun Afganistan stratejisinin Türkmen özel çıkarlarına herhangi bir öncelik tanımadığı; güvenlik, yönetim ve kalkınma programlarının etnik odak yerine coğrafi ve sektörel hedefler etrafında şekillendiği görülmektedir. Türkiye, NATO üyesi sıfatıyla Afganistan misyonuna asker katkısı sağlamış ve Kabil Havalimanı'nın yönetimini üstlenmiştir; ancak bu angajman sürecinde Türkmen toplulukları özel bir hedef kitle olarak konumlandırılmamıştır.

NATO döneminin en önemli ekonomik başarısı, Afgan Türkmen halıcılığının küresel pazarlara yeniden açılmasıdır. Afganistan'ın 2001 sonrasında uluslararası ticaret sistemine entegrasyonu, özellikle ABD ve Avrupa'ya yönelik Türkmen halı ihracatını önemli ölçüde canlandırmıştır. Faryab merkezli halı dokuma kooperatifleri ve Cevizcan'daki ihracat acenteleri bu dönemin ekonomik canlanmasının somut ürünleridir. Türk alıcıların ve ihracatçıların bu süreçteki rolü dikkat çekicidir: İstanbul bazlı halı tüccarları ve Türkiye üzerinden yapılan transit ticaret, Afganistan Türkmen halılarının Avrupa pazarlarına ulaşmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu enformel ekonomik bağ, resmi politika düzeyinde hiçbir zaman stratejik bir çerçeveye oturtulmamış olsa da Türkiye-Afganistan Türkmen ilişkisinin en somut mevcut bağlantısını oluşturmaktadır.

5.2.3. Taliban'ın 2021 Geri Dönüşü: Yeni Baskı, Eski Yalnızlık

Ağustos 2021'de Kabil'in düşmesi ve Cumhurbaşkanı Gani yönetiminin çöküşü, Afganistan Türkmenleri için yalnızca bir hükümet değişikliğinin ötesinde varoluşsal sonuçlar doğuran bir kırılma noktasını temsil etmektedir. İlk günlerde bazı kuzey vilayetleri Taliban'a görece düşük düzeyde silahlı direniş göstermiştir; bunda bölgesel güç figürlerinin önceden yürüttüğü müzakerelerin ve belirli koşullar altında anlaşma arayışlarının payı büyüktür. Ancak bu görece yumuşak geçiş, Taliban'ın ardından uygulamaya koyduğu yönetim politikalarının topluluk üzerindeki ağır etkilerini gizlememektedir.

Taliban'ın eğitim politikası, Afganistan Türkmen toplulukları açısından en acil pratik sonuçları olan politika alanını oluşturmaktadır. 2021 Eylül'de açıklanan kız çocukları eğitim yasağı ve 2022'de uygulanan üniversite yasağı; Türkmen kadınları ve kız çocuklarını eğitim sisteminin tamamen dışına itmiştir (Qazizada, 2025). Türkmen kültürel değerleri tarihsel olarak okur-yazarlığa ve temel eğitime önem atfetmektedir; halıcılık zanaatının aktarılması için gerekli olan desen bilgisi ve matematiksel beceriler dahi işlevsel bir eğitim altyapısını gerektirmektedir. Dolayısıyla eğitim kısıtlamaları; yalnızca bireysel haklar boyutuyla değil, aynı zamanda ekonomik geçim zincirini ve kültürel aktarım mekanizmalarını doğrudan etkileyen yapısal bir sorun olarak da değerlendirilmelidir.

Taliban yönetimi altındaki ekonomik koşullar Türkmen toplulukları için çok yönlü bir kırılganlık yaratmaktadır. Uluslararası yaptırımlar ve Afgan bankacılık sisteminin çöküşü, ihracat gelirlerine bağımlı halı ekonomisini doğrudan sarsmıştır. Dış pazarlara erişim; ödeme sistemlerindeki aksaklıklar, uluslararası bankacılık ilişkilerinin kesilmesi ve lojistik altyapının bozulması nedeniyle ciddi biçimde daralmıştır. Bu daralmanın hane geliri üzerindeki etkisi; Faryab ve Cevizcan'daki Türkmen topluluklarında derin bir ekonomik gerilemeyi beraberinde getirmiştir. UNOCHA'nın (2022) raporları, kuzey Afganistan vilayetlerinde şiddetli gıda güvensizliği düzeylerinin NATO dönemine kıyasla önemli ölçüde yükseldiğini belgelemektedir.

Kültürel pratikler boyutunda ise Taliban'ın uygulamaları etnik bir hedefleme içermemekle birlikte, kapsamlı normatif çerçevesi Türkmen geleneksel pratiklerini orantısız biçimde etkilemektedir. Geleneksel müzik toplantıları ve düğün törenleri kısıtlamalar kapsamında kalmaktadır. Aşiret meclisleri (cırğa) varlığını sürdürmekle birlikte karar alma özerkliği mevcut yönetim anlayışı çerçevesinde daralmıştır. Ortak olarak kullanılan otlak alanları ve su kaynakları üzerindeki geleneksel yönetim mekanizmaları, merkezi yönetim anlayışıyla zaman zaman gerilim yaratmaktadır. Tüm bu gelişmeler, Türkmen aşiret yapılarının toplumsal işlevselliğini ve topluluğun kolektif uyum kapasitesini zorlamaktadır.

5.2.4. Taliban'ın Kurumsal Kökeni ve Öngörülebilirlik Sorunu

Taliban yönetiminin Afganistan Türkmenleri için oluşturduğu risk, yalnızca uyguladığı somut politikalarla değil, kurumsal öngörülebilirlik eksikliğiyle de ilişkilidir. Örgütün 1990'lı yıllardaki ortaya çıkışında ve konsolidasyonunda dış aktörlerin oynadığı dolaylı rol, akademik literatürde tartışılan bir konudur. Bu tarihsel arka plan, KBY örneğinde olduğu gibi, dışarıdan güçlendirilmiş yapıların uzun vadeli siyasi güvenilirlik ve kurumsal istikrar bakımından sınırlı bir performans sergileyebildiğine işaret eden karşılaştırmalı bir örüntü sunmaktadır. Taliban'ın bölgesel ve küresel meselelerde dahi tutarlı bir dış politika çizgisi izleyememesi, yönetimin davranışının önceden kestirilmesini güçleştiren bir belirsizlik örüntüsünü yansıtmaktadır. Bu

öngörülebilirlik açığı, Türkiye'nin Afganistan Türkmenlerine yönelik angajmanını salt ikili diplomatik güvene dayandırmak yerine, TAPI ve bölgesel lojistik koridorları gibi çok taraflı ve karşılıklı çıkara dayanan somut projeler üzerinden yapılandırmasının stratejik gerekçesini güçlendirmektedir; zira bu tür çok paydaşlı projeler, tek bir yönetimin siyasi güvenilirliğine bağımlı kalmaksızın bölgesel istikrara katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

5.3. Türkiye'nin Mevcut Etkileşim Politikası ve Stratejik Boşluk

Türkiye'nin Afganistan Türkmenleriyle olan kurumsal ilişkisi, diğer Türkmen toplulukları ve genel olarak Türk dış politikasının ulaştığı etkileşim derinliğiyle kıyaslandığında oldukça sınırlı kalmaktadır. TİKA'nın Afganistan'daki proje portföyü incelendiğinde, Türkmen bölgelerine doğrudan odaklanan herhangi bir programa rastlamak güçtür. TİKA'nın Kabil ve çevresindeki altyapı projelerine katkıları bilinmekle birlikte, bu projeler Türkmen yoğunluklu kuzey vilayetlerine yönelik stratejik bir odaklanma içermemektedir. Benzer şekilde, YTB burs programında da Afganistan Türkmen öğrencileri için özel bir kontenjan ayrılmamıştır; Türkiye'ye gelen öğrenciler, etnik kimliklerinden bağımsız olarak genel Afganistan bursları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu temas boşluğunun stratejik maliyeti üç boyutta somutlaşmaktadır: Birinci boyut, fırsat maliyetidir: Afganistan Türkmenleri ile köprüler kurmak için en elverişli dönem, NATO varlığının görece güvenli bir ortam sağladığı 2001-2021 dönemi idi. Bu dönemde Türk devlet aktörleri, diplomatik maliyeti görece düşük ve erişimin görece kolay olduğu bir ortamda Faryab ve Cevizcan'da kurumsal bağlar inşa edebilirdi. Bu dönemin sunduğu koşullar bugün farklı bir konjonktürde değerlendirilmekte olup mevcut ortamda angajman için yeni çerçeveler geliştirilmesi gerekmektedir (Erol ve Gökçen, 2025). İkinci boyut, stratejik kapasite boşluğudur: Türkiye'nin Afganistan Türkmenleriyle geliştirilebilecek angajman alanları, bu topluluklarla kurulabilecek insani ve kültürel köprülerin değerini azaltmaktadır. Üçüncü boyut ise stratejik çekim riskidir: Taliban yönetiminin güçlenmesi ve Afganistan'ın Orta Asya'daki yeni güç rekabetinin sahnesi haline gelmesiyle birlikte Afganistan Türkmen toplulukları, Çin'in ekonomik nüfuzu ve diğer bölgesel aktörlerin etki ağları tarafından biçimlendirilmektedir. Bu süreçte Türkiye'nin angajman düzeyini artırması; söz konusu dönüşümün yönünü Türk çıkarları doğrultusunda biçimlendirme kapasitesini pekiştirecektir.

VI. TÜRKMENİSTAN: BAĞIMSIZ DEVLET OLARAK KİN-STATE PARADOKSU

Türkmenistan, Türkmen jeopolitiği analizinde özgün ve teorik açıdan son derece ilginç bir paradoks oluşturmaktadır. Yaklaşık altı milyonluk nüfusuyla bağımsız bir Türkmen devleti olan Türkmenistan (Peyrouse, 2012), dışarıdaki Türkmen toplulukları açısından doğal bir akraba devlet (kin-state) olarak konumlanabilecek kurucu koşullara sahiptir. Ortak etnik köken, ortak dil ve paylaşılan kültürel pratikler bu potansiyelin nesnel zeminini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkmenistan yönetimi, bu akraba devlet rolünü bilinçli ve sistematik biçimde reddeden bir dış politika tutumu benimsemektedir. Bu tutumun anlaşılması; Türkiye'nin kapsamlı Türkmen stratejisi açısından hem analitik hem de pratik olarak zorunludur, zira mevcut tabloda Türkmenistan'ı dışarıdaki Türkmenlerin haklarının savunucusu olarak konumlandırmak gerçekçi değildir.

Bu paradoks çözümülemek aynı zamanda Brubaker'ın (1996) akraba devlet teorisinin sınırlılıklarını gözler önüne sermektedir. Brubaker'ın modeli, akraba devletin sınır ötesi soydaş toplulukları kendi ulusal projesinin doğal uzantısı olarak sahipleneceğini varsaymaktadır. Türkmenistan örneği ise bu varsayımın otomatik olarak geçerli olmadığını; akraba devletin iç siyasi yapısı, büyük güç bağımlılıkları ve dış politika doktrini bu işlevi üstlenip üstlenmemeyi belirleyen bağımsız değişkenler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkmenistan; akraba devlet kavramının teorik sınırlarını sınamak açısından son derece değerli bir örnek olay olmakla birlikte, dışarıdaki Türkmenler için pratik bir destek kaynağı işlevi görmemektedir.

6.1. Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan: Siyasi Sistem ve Dış Politika Doktrini

Türkmenistan'ın 1991 sonrası siyasi tarihini belirleyen iki cumhurbaşkanlığı dönemi; önce Saparmurat Niyazov'un güçlü merkezi liderlik anlayışıyla şekillendirdiği ulus inşası sürecini (1991-2006), ardından Gurbanguly Berdimuhamedov'un enerji diplomasisini öne çıkaran normalleşme sürecini (2006-2022) kapsamaktadır. Her iki dönem de kalıcı bir miras bırakmıştır: BM'nin tanıdığı daimî tarafsızlık statüsü, Çin ile kurulan stratejik enerji ortaklığı ve büyük güç baskılarından görece korunaklı bir özerk dış politika çizgisi. 2022'de Serdar Berdimuhamedov'a aktarılan iktidar; bu kurumsal sürekliliği korurken enerji çeşitlendirmesi ve bölgesel bağlanabilirlik alanında yeni açılımlar arayışını da beraberinde getirmiştir.

Türkmenistan'ın siyasi rejimi, bağımsızlık sonrası dönemde güçlü başkanlık sistemine dayalı, siyasi çoğulculuğun ve örgütlü muhalefetin son derece sınırlı kaldığı merkeziyetçi bir yönetim modeli etrafında biçimlenmiştir. Devlet kurumlarında ve resmî yazışmalarda Rusçanın hâlâ yaygın biçimde kullanılıyor olması; ülkenin 1991'de kazandığı hukuki bağımsızlığın, kurumsal ve kültürel düzeyde tam anlamıyla içselleştirilmiş bir egemenlik deneyimine dönüşüp dönüşmediği sorusunu akademik tartışmaya açık bırakmaktadır. Sovyet dönemi yönetici kadrolarıyla kurulan kişisel ve kurumsal sürekliliğin, bağımsızlık sonrası liderlik yapılarının biçimlenmesinde oynadığı rol; Türkmen toplumunun bir bölümünde bağımsızlığın simgesel düzeyde kaldığı yönündeki algıyı besleyen yapısal etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Yaklaşık altı-yedi milyonluk nüfusuyla (Peyrouse, 2012) sınırlı bir iç pazara sahip olan ülkenin, doğalgaz ihracatında fiilen tek büyük müşteriye — Çin'e — bağımlı hale gelmiş olması bu yapısal kısıtı ekonomik boyutta da pekiştirmektedir; nitekim Rusya'nın kendi doğalgazını da artan ölçekte Çin pazarına yönlendirmeye başlaması, Türkmenistan'ı orta vadede fiyat ve hacim pazarlığı açısından daha da kırılgan bir konuma itme potansiyeli taşımaktadır.

6.1.1. 2024-2026 Türkmenistan: Trans-Hazar'ın Yeniden Canlanması ve Türkiye Penceresi

2024-2026 döneminde Türkmenistan'ın dış politika çevresinde son on yılın en belirgin fırsat penceresi açılmaktadır. Rusya'nın Ukrayna Savaşı nedeniyle bölgesel kapasitesinin daralması ve İran'ın On İki Gün Savaşı'nın ardından zayıflaması; Trans-Hazar Boru Hattı Projesi'nin (TCGP) önündeki iki temel direnç bloğunu görece eritmiştir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin anlaşmazlık ve kıyı devletlerinin mutabakatı meselesi hâlâ çözümsüzdür; ancak müzakere zemininin on yıllardır görülmemiş bir ölçüde genişlediği gözlemlenmektedir (Pirani vd., 2009). AB'nin 2024 yılında Türkmenistan ile enerji diyalogunu yeniden canlandırması ve Azerbaycan-Türkmenistan ortak enerji altyapısı tartışmalarındaki ivmelenme, bu konjonktürün en somut göstergeleridir.

Türkiye için bu gelişme son derece kritik bir stratejik fırsatı temsil etmektedir. TANAP üzerinden Türkmenistan gazının Avrupa'ya taşınması vizyonu; Türkiye'yi Orta Asya enerji koridorunun vazgeçilmez transit ülkesi konumuna taşıyacak, Rusya'ya olan Avrupa enerji bağımlılığını kırarak ve Türkiye'nin jeopolitik ağırlığını somut ticari çıkarlara dönüştürecektir. Bu vizyonun gerçekleşmesi; Türkmenistan ile salt ekonomik bir ortaklık değil, kültürel ortaklığı ve Türk dünyası dayanışmasını öne çıkaran çok boyutlu bir ilişki yapısını zorunlu kılmaktadır (Amineh ve Houweling, 2007).

Türkmenistan'ın Çin'e olan ihracat bağımlılığı — toplam gaz ihracatının yüzde yetmişini aşan pay (Hafner ve Tagliapietra, 2024) — ülkenin fiyat müzakerelerindeki pazarlık gücünü yapısal olarak kısıtlamakta ve Pekin'i rahatsız edecek dış politika adımlarından kaçınmak yönünde Aşkabat üzerinde sistematik bir baskı oluşturmaktadır. Trans-Hazar ve TAPI güzergâhlarının gerçekleşmesi bu yapısal asimetriyi kırarak; Türkiye'nin stratejik çıkarları ile Türkmenistan'ın ihracat çeşitlendirmesi hedefleri arasında gerçek anlamda örtüşen çıkarlar zeminini pekiştirecektir. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde gözlemci statüsünde olan Türkmenistan'ın tam üyeliğe geçiş sürecinin desteklenmesi; bu ilişkiyi enerji boyutundan kurumsal bir stratejik ortaklığa taşıyacak uzun vadeli yatırımın kritik bileşenini oluşturmaktadır.

Serdar Berdimuhamedov yönetiminin 2024-2026 döneminde bölgesel entegrasyon arayışlarını görece yoğunlaştırması; Türkiye'nin zaman kaybetmeksizin harekete geçmesi gereken bir pencere sunmaktadır. Türk yatırımlarının Türkmenistan'ın enerji dışı sektörlerine — tekstil, tarım ve altyapı — yönlendirilmesi; salt enerji ortaklığının ötesinde çeşitlendirilmiş ekonomik ilişkiler inşa etmenin ve bu ilişkileri Türkmen jeopolitiğindeki kaldıraç etkisine dönüştürmenin pratik yolunu açacaktır.

6.1.2. Doğalgaz Ekonomisi ve Büyük Güç İlişkileri

Türkmenistan'ın dış politikasını şekillendiren en belirleyici yapısal etken, ülke ekonomisinin doğalgaz ihracatına dayanan güçlü ve sürdürülebilir temeldir. Galkynyş sahası başta olmak üzere Türkmenistan, dünyanın kanıtlanmış en büyük dördüncü doğalgaz rezervlerine sahip ülkesi konumundadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın tahminlerine göre bu rezervler yaklaşık 17 ila 26 trilyon metreküp arasında seyretmekte olup Türkmenistan'ı küresel ölçekte kritik bir enerji aktörü olarak konumlandırmaktadır (IEA, 2021). Bu enerji zenginliği; Türkmenistan'a uzun vadeli bir kalkınma potansiyeli, uluslararası müzakere kapasitesi ve büyük güçlerle ilişkilerini kendi koşullarında biçimlendirme imkânı sunmaktadır.

Türkmenistan'ın enerji ihracat yapısı içinde Çin ile kurulan ilişki, her iki taraf açısından da somut kazanımlar üreten dengeli ve stratejik bir ortaklığa dönüşmüştür. Çin-Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı (CAGP), 2009'dan itibaren Türkmenistan gazının büyük bölümünü Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Çin'e taşımaktadır (Peyrouse, 2012; Cooley, 2012). Bu güzergâhın hayata geçirilmesi; Türkmenistan'ın tarihsel olarak bağımlı olduğu Sovyet altyapısının dışına çıkmasını ve enerji gelirlerini güvence altına almasını sağlamış, ihracat çeşitlendirmesinde belirleyici bir dönüşüm noktası olmuştur. Söz konusu boru hattı projesi; Türkmenistan açısından yalnızca bir altyapı yatırımı değil, aynı zamanda enerji egemenliğinin somutlaşması ve Rusya'ya olan yapısal bağımlılığın aşılması anlamında tarihsel bir kazanım olarak da değerlendirilebilir (Peyrouse, 2012). Çin ile sürdürülen enerji ortaklığı; siyasi karışmama ilkesine dayanan saygılı bir ikili ilişki çerçevesinde inşa edilmiş olup Türkmenistan'ın özgün dış politika anlayışıyla organik bir uyum içindedir.

Bu noktada Türkmenistan'ın Çin ile ilişkisini salt bağımlılık çerçevesinde değil; karşılıklı stratejik çıkar ekseninde yorumlamak akademik açıdan daha isabetlidir. Çin'in artan enerji talebi ve Türkmenistan'ın ihracat güzergâhı arayışı; iki tarafı da yapısal olarak birbirinin stratejik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelten bir ilişki biçimi üretmiştir. Bu durum; uluslararası ilişkiler yazınında "asimetrik karşılıklı bağımlılık" olarak kavramsallaştırılan, ancak taraflardan birinin tek yönlü baskısına indirgenerek açıklanamayacak olan daha nüanslı bir ilişki dinamiğini yansıtmaktadır (Keohane ve Nye, 1977). Nitekim Türkmenistan, bu ilişkiyi enerji alanıyla sınırlı tutmuş; siyasi ve güvenlik boyutlarında belirli bir özerkliği korumayı başarmıştır.

Rusya ile ilişki de benzer biçimde kültürel, lojistik ve tarihsel boyutlarda köklü bir iş birliğine dayanmaktadır. Türkmenistan; Sovyet sonrası coğrafyanın en özerk aktörlerinden biri olarak Moskova ile ilişkisini kendi dış politika öncelikleri doğrultusunda yönetmeyi başarmış ve enerji alanındaki yapısal bağımlılıkları zaman içinde anlamlı ölçüde azaltmıştır. Bu süreçte Türkmenistan'ın izlediği denge politikası; ne Rusya'yı açıkça karşısına alan ne de Çin'e tam anlamıyla eklemlenen özgün bir orta yol niteliği taşımaktadır. Rusya ile sürdürülen kültürel ve eğitim bağları, Moskova'nın bölgedeki sembolik etkisini canlı tutmakla birlikte, Türkmenistan bu etkiyi egemenliğini zedelemeksizin yönetme kapasitesini geliştirmiştir. Sonuç itibarıyla Türkmenistan'ın büyük güçlerle ilişkisini yönetme biçimi; küçük ve orta ölçekli enerji zengini devletlerin büyük güç rekabetinde nasıl işlevsel bir özerklik inşa edebileceğine dair özgün bir örnek olarak uluslararası ilişkiler yazınının dikkatini hak etmektedir.

6.2. Türkmenistan'ın Sınır Ötesi Türkmen Topluluklarına Yaklaşımı: Türkmenler: Tutarlı Tarafsızlığın Dış Politika Yansımaları

Türkmenistan'ın İran, Afganistan, Irak ve Suriye'deki soydaş Türkmen toplulukları meselesinde benimsediği temkinli ve ölçülü tutum; ülkenin genel dış politika doktriniyle tam anlamıyla örtüşen, ilkeli ve tutarlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu tutumu pasiflik ya da ilgisizlik olarak nitelendirmek; Türkmenistan'ın egemenlik anlayışının özünü, tarafsızlık ilkesinin kurumsal derinliğini ve pragmatik dış politika hesaplamalarının rasyonelliğini kavramaktan uzak bir değerlendirme olur. Uluslararası ilişkiler yazınında "akraba devlet politikaları" olarak kavramsallaştırılan ve bir devletin sınır ötesi soydaş toplulukları adına aktif tutum almasını tanımlayan yaklaşımların, her devlet için aynı biçimde geçerli ve zorunlu bir davranış standardı oluşturmadığı kabul edilmektedir (Brubaker, 1996; King ve Melvin, 1999). Türkmenistan bu

alandaki kendi dış politika kimliğiyle tutarlı özgün bir konum benimsemektedir. Söz konusu tutumun dört temel gerekçesi bulunmaktadır.

Birinci gerekçe, tarafsızlık ilkesinin bütüncül ve tutarlı biçimde uygulanmasıdır. Türkmenistan'ın BM tarafından tanınan daimi tarafsızlık statüsü (Peyrouse, 2012; Anceschi, 2009); ülkenin başka devletlerin iç işlerine müdahale sayılabilecek her türlü tutumdan kaçınmasını ilkesel bir zorunluluk olarak öne çıkarmaktadır. Dışarıdaki Türkmenlerin koşullarına dair kamuoyu önünde açıkça tutum almak; eğer bu tutum başka devletlerin iç düzenlemelerine yönelik normatif değerlendirmeleri içeriyorsa, tarafsızlık statüsünün özünü çelişme riski taşımaktadır. Türkmenistan bu ilkeyi seçici değil; bütünlüklü ve tutarlı biçimde uygulamakta, kendi iç işlerine müdahale edilmesini nasıl reddediyorsa başkalarının iç işlerine de aynı kararlılık ve hassasiyetle yaklaşmaktadır. Bu tutarlılık; uluslararası hukukta karşılıklılık ve egemenlik eşitliği ilkelerinin siyasi pratiğe doğrudan yansımaları olarak değerlendirilebilir.

İkinci gerekçe, İran ile kurulan karşılıklı yarar esasına dayalı ilişkilerin stratejik olarak korunmasıdır. Türkmenistan'ın Avrupa'ya, Türkiye'ye ve Körfez ülkelerine uzanan ticaret güzergâhları önemli ölçüde İran topraklarından geçmektedir. Türkmenistan-İran ilişkisi; doğalgaz ticareti, enerji altyapısı, taşımacılık koridorları ve sınır güvenliği alanlarında güçlü ve çok boyutlu çakışan çıkarları barındırmaktadır. Bu iş birliği ilişkisinin güçlü tutulması; Türkmenistan'ın hem kalkınma hedefleri hem de bölgesel bağlanabilirlik öncelikleri açısından hayati bir stratejik değer taşımaktadır. Türkmenistan'ın İran ile kurduğu pragmatik ilişki; enerji alanındaki çıkar ortaklıklarını ön plana çıkaran ve siyasi sürtüşme potansiyelini en aza indiren olgun bir ikili diplomasi ürünüdür (Peyrouse, 2009).

Üçüncü gerekçe, iç siyasi odaklanmanın ve ulusal inşaa sürecinin öncelikli tutulmasıdır. Bağımsızlığını ancak otuz yılı aşkın bir süre önce kazanmış olan Türkmenistan (Peyrouse, 2012; Cummings, 2012), bu kısa tarihsel süre zarfında kendi vatandaşlarının refahına, kurumsal kapasite inşasına ve ekonomik modernleşmeye odaklanmayı temel bir kamu yönetimi önceliği olarak benimsemiştir. Gelişmekte olan devletlerin sınır ötesi siyasi savunuculuk faaliyetlerine kaynak ve itibar tahsis etmek yerine iç kalkınma gündemlerini hayata geçirmeye yönelmesi; uluslararası ilişkiler yazınında devlet aklının pragmatik bir ifadesi olarak geniş ölçüde kabul görmektedir. Türkmenistan'ın bu önceliklendirmesi; kendi egemenlik anlayışının ve kalkınma vizyonunun tutarlı bir ürünüdür.

Dördüncü gerekçe ise Çin ile sürdürülen stratejik enerji ortaklığının uzun vadeli istikrarının korunmasıdır. Türkmenistan, Çin'in iç işlere karışmama ilkesine verdiği ağırlığın farkında olarak bu değeri karşılıklılık temelinde içselleştirmiş görünmektedir. Herhangi bir üçüncü ülkedeki Türk kökenli topluluklar meselesinde tutum almaktan kaçınmak; Türkmenistan'ın hem tarafsızlık doktrininin hem de karşılıklı saygı temelli ikili ilişkiler anlayışının doğal ve tutarlı bir uzantısı olarak okunabilir. Bu tutum; Türkmenistan dış politikasının temel karakteristiklerinden birini oluşturan uzun vadeli pragmatizmi ve kurumsal tutarlılığı pekiştirmekte, ülkenin uluslararası arenada güvenilir ve öngörülebilir bir aktör olarak konumlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç itibarıyla Türkmenistan'ın dışarıdaki Türkmenler meselesindeki tutumu; salt bir politika tercihi olmanın ötesinde, ülkenin bağımsızlığından bu yana tutarlı biçimde inşa ettiği egemenlik anlayışının, stratejik önceliklerinin ve uluslararası hukuka bağlılığının bütünlüklü bir

yansımasıdır. Bu yaklaşım; Türkmenistan'ı kendi koşullarında ve kendi değerleriyle tanımlamayı mümkün kılan özgün bir dış politika kimliğinin ifadesidir.

VII. ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

7.1. Türkmen Coğrafyasının Enerji Haritası

Türkmen coğrafyasının jeopolitik önemini belirleyen en temel yapısal etken, bu coğrafyanın hem küresel enerji sisteminin en zengin hidrokarbon rezervlerini barındırması hem de söz konusu rezervlerin dünya piyasalarına ulaştırılmasında çatışan büyük güç çıkarlarının kesişim noktasında konumlanmasıdır. Irak'tan Orta Asya'ya uzanan geniş Türkmen kuşağı; hidrokarbon üretim merkezlerini, bu kaynakların Avrupa, Asya ve küresel enerji piyasalarına taşındığı kritik geçiş güzergahlarını ve üretim faaliyetlerinin yarattığı sosyoekonomik baskıların yoğunlaştığı kırılgan topluluk zeminlerini bünyesinde bir arada barındırmaktadır. Türkmen meselesi bu çerçevede salt bir azınlık hakları sorunsalından çok, enerji jeopolitiğinin en kritik aktör ağlarından birinin tanımlandığı yapısal bir kesişim alanı olarak okunmalıdır. Bu kesişimin analitik önemi; kaynakların konumu ile bunlar üzerinde kurulmaya çalışılan siyasi denetim arasındaki gerilimin, Türkiye'nin bölgesel çıkarlarıyla ne ölçüde örtüştüğü sorusunda kristalleşmektedir.

7.1.1. Türkmenistan: Küresel Gaz Rezerv Sıralamasındaki Konumu ve Stratejik İhracat Çıkmazı

Türkmenistan, yaklaşık 13–14 trilyon metreküplük kanıtlanmış doğal gaz rezerviyle dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip ülkelerinden biri olup, küresel sıralamada ilk beş içerisinde yer almaktadır (U.S. Department of Energy, 2025; Hafner ve Tagliapietra, 2024). Rezerv miktarına ilişkin tahminler kaynaklar arasında farklılık göstermektedir. Türkmenistan hükümeti rezerv büyüklüğünü yaklaşık 24 trilyon metreküp olarak açıklarken, uluslararası enerji kuruluşları ve bağımsız araştırma merkezleri daha muhafazakâr bir yaklaşımla 13–14 trilyon metreküplük rezerv tahminlerini esas almaktadır. Oxford Enerji Araştırmaları Enstitüsü'nün (OIES) 2024 tarihli değerlendirmesi de bu aralığın uluslararası enerji piyasalarında daha yaygın kabul gördüğünü ortaya koymaktadır (Hafner ve Tagliapietra, 2024). Bu muhafazakâr tahminler esas alındığında dahi Türkmenistan'ın doğal gaz rezervleri, Avrupa Birliği'nin güncel tüketim düzeyi dikkate alındığında yaklaşık otuz yıllık gaz talebini karşılayabilecek büyüklüğe ulaşmaktadır (Hafner ve Tagliapietra, 2024; IEA, 2024).

Türkmenistan'ın hidrokarbon potansiyelinin merkezinde yer alan Galkynyş sahası, dünyanın en büyük doğal gaz sahalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bağımsız rezerv değerlendirme kuruluşlarının çalışmalarına göre saha yaklaşık 26 trilyon metreküpe ulaşan kaynak potansiyeline sahiptir ve büyüklüğü itibarıyla yalnızca İran-Katar ortak rezervuar sistemini oluşturan South Pars/North Dome sahasıyla karşılaştırılabilir ölçektedir (IEA, 2024). Söz konusu saha, Türkmenistan'ın gelecekteki üretim ve ihracat kapasitesinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Nitekim ülke, 2025 yılında yaklaşık 76,5 milyar metreküp doğal gaz üretimi gerçekleştirerek Orta Asya'nın en büyük doğal gaz üreticisi konumunu korumuştur (Türkmenistan Devlet İstatistik Komitesi, 2026).

Bununla birlikte Türkmenistan'ın sahip olduğu geniş rezerv tabanı, ülkenin küresel enerji piyasalarındaki etkisiyle aynı ölçüde yansımamaktadır. Enerji güvenliği literatüründe sıklıkla vurgulandığı üzere, rezerv büyüklüğü tek başına enerji gücü üretmemekte; ihracat altyapısı, pazar çeşitliliği ve ulaşım koridorları da enerji jeopolitiğinin belirleyici unsurları arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Türkmenistan'ın temel sorunu kaynak yetersizliği değil, kaynakların uluslararası piyasalara erişimini sağlayacak alternatif güzergâhların sınırlı olmasıdır. Sovyetler

Birliği'nin dağılmasının ardından uzun yıllar boyunca Rusya merkezli ihracat altyapısına bağımlı kalan Türkmenistan, 2009 yılında faaliyete geçen Orta Asya-Çin Doğal Gaz Boru Hattı'nın devreye girmesiyle ihracat rotalarını çeşitlendirme imkânı elde etmiştir. Ancak bu gelişme, Türkmenistan'ın dışa bağımlılığını ortadan kaldırmak yerine büyük ölçüde yeni bir eksene taşımıştır.

2024 yılı itibarıyla Türkmenistan'ın Çin'e gerçekleştirdiği doğal gaz ihracatı yaklaşık 32,5–33,5 milyar metreküp seviyesine ulaşmış ve ülkenin toplam doğal gaz ihracat gelirlerinin büyük kısmını oluşturmıştır (Coface, 2025). Böylece Çin, Türkmenistan'ın açık ara en büyük enerji müşterisi konumuna yerleşmiştir. Özellikle Çin Ulusal Petrol Şirketi'nin (CNPC) Türkmenistan gaz sektöründeki güçlü yatırım pozisyonu ve uzun vadeli alım sözleşmeleri, iki ülke arasındaki enerji ilişkisinin yapısal karakterini belirlemektedir. Bu durum, Türkmenistan'ın ihracat gelirleri açısından Çin pazarına yüksek düzeyde bağımlı hale gelmesine yol açarken, fiyat müzakerelerinde de Pekin'e önemli avantajlar sağlamaktadır (Hafner ve Tagliapietra, 2024). Ayrıca Rusya'nın Sibirya Gücü (Power of Siberia) hattı aracılığıyla Çin pazarındaki payını artırması ve ihracat hacminin 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 38 milyar metreküpe ulaşması, Türkmenistan'ın Çin pazarındaki rekabet koşullarını daha da zorlaştırmaktadır (OIES, 2024).

Türkmenistan'ın ihracat bağımlılığını azaltmaya yönelik son dönemdeki en dikkat çekici girişimlerden biri, Türkiye ile geliştirilen doğal gaz iş birliği olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin devlet boru hattı işletmecisi BOTAŞ ile Türkmenistan'ın ulusal enerji şirketi Türkmengaz arasında Şubat 2025'te bir takas (swap) anlaşması imzalanmış ve uygulama 1 Mart 2025 tarihinde başlamıştır (The Diplomat, 2025b; Enerdata, 2025; Turkish Minute, 2025) (Enerdata, 2025; T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2025). Söz konusu mekanizma çerçevesinde Türkmenistan gazı İran'ın kuzey bölgelerine ulaştırılmakta, Türkiye ise eşdeğer miktardaki gazı Türkiye-İran enterkonneksiyon hattı üzerinden teslim almaktadır. İlk aşamada yıllık yaklaşık 1,3 milyar metreküp olarak planlanan hacmin orta vadede 2 milyar metreküpe çıkarılması hedeflenmiştir (The Diplomat, 2025b; OSW Centre for Eastern Studies, 2025).

Anlaşmanın önemi yalnızca taşınan gaz miktarından kaynaklanmamaktadır. Daha önemli olan husus, yaklaşık otuz yıldır gündemde bulunan Türkiye-Türkmenistan enerji iş birliğinin ilk kez somut ve kesintisiz bir gaz akışına dönüşmüş olmasıdır. Bu yönüyle anlaşma, Türkmenistan'ın ihracat güzergâhlarını çeşitlendirme stratejisinde sembolik olduğu kadar stratejik bir dönüm noktası olarak da değerlendirilebilir (Institute, 2025). Bununla birlikte swap mekanizmasının İran transit sistemine bağımlı olması, güzergâhın teknik, ticari ve jeopolitik risklere açık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle birçok uzman ve karar alıcı, Türkmenistan gazının uzun vadede Avrupa ve Türkiye pazarlarına sürdürülebilir biçimde ulaştırılabilmesi için Hazar Denizi'ni geçecek doğrudan bir Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı'nın en etkili seçenek olmaya devam ettiğini savunmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Alparslan Bayraktar da 2025 yılı içerisinde yaptığı açıklamalarda, Türkmenistan gazının bölgesel ve küresel piyasalara daha yüksek hacimlerle ulaştırılabilmesi için Trans-Hazar bağlantısının stratejik önemini vurgulamıştır (Daily Sabah, 2025).

Sonuç olarak Türkmenistan, sahip olduğu devasa doğal gaz rezervleri sayesinde küresel enerji jeopolitiğinde önemli bir potansiyel güce sahip olmakla birlikte, bu potansiyelin ekonomik ve jeopolitik etkiye dönüştürülmesi büyük ölçüde ihracat koridorlarının çeşitlendirilmesine bağılıdır. Günümüzde Çin'e aşırı bağımlı ihracat yapısı Türkmenistan'ın pazarlık gücünü

sınırlandırırken, Türkiye ve Avrupa yönlü alternatif güzergâh arayışları ülkenin enerji diplomasisinin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Bu nedenle Türkmenistan'ın enerji geleceği yalnızca rezerv büyüklüğüyle değil, söz konusu rezervleri hangi güzergâhlar üzerinden ve hangi siyasi koşullar altında uluslararası pazarlara ulaştırabileceğiyle şekillenecektir.

Trans-Hazar Boru Hattı Projesi (TCGP), Türkmenistan gazını Hazar Denizi tabanından Azerbaycan'a, ardından Güney Kafkasya Boru Hattı ve Trans-Anadolu Boru Hattı (TANAP) üzerinden Türkiye'ye, nihayet Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) aracılığıyla Avrupa pazarlarına ulaştırmayı hedeflemektedir. 2025 yılında ABD'nin projeye diplomatik destek açıklaması, Türkmenistan-Azerbaycan-Özbekistan üçlü enerji işbirliği toplantısı ve TANAP kapasitesini 16'dan 31 milyar metreküpe çıkarmaya yönelik teknik hazırlık süreci, proje ivmesini belirgin biçimde artırmıştır (GIS Reports, 2026; Daily Sabah, 2025; Yorktown Institute, 2025) (GIS Reports, 2026; Daily Sabah, 2025). Daha pratik bir alternatif olarak sunulan denizaltı bağlantı hattı önerisi; mevcut Türkmenistan açık deniz platformlarını Azerbaycan'ın işletim platformlarına yalnızca 48 millik bir hatta bağlamayı, 500-800 milyon dolar yatırım maliyetiyle yıllık 10-12 milyar metreküp kapasite sunmayı ve 24 ayda tamamlanmayı öngörmektedir (Yorktown Institute, 2025). Türkiye'nin bu güzergaha getireceği katkı kritik önemdedir: TANAP ve TAP altyapısı batı yakasında hazır durmakta, Türkiye ise enerji merkezi konumunu pekiştirecek bu bağlantı noktasının doğal kilit taşı olarak konumlanmaktadır.

Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) güzergahı ise Galkynyş sahasından başlayarak 1.814 km uzunluğunda bir hat üzerinden Güney Asya pazarlarına ulaşmayı hedeflemekte ve yıllık 33 milyar metreküp kapasitesiyle tasarlanmaktadır (Global Energy Monitor, 2025; The Diplomat, 2025a). Resmi açılış törenlerinden sonra fiili yapım çalışmalarının ancak sembolik düzeyde kaldığı bu proje, Eylül 2024'te Türkmenistan ile Taliban yönetimi arasındaki yeniden başlatma anlaşmasıyla yeni bir sürece girmiştir. 2026 yılı itibarıyla Herat vilayetindeki inşaatın yaklaşık yüzde ellisine karşılık gelen 80 kilometre boru döşendiği açıklanmıştır (Pipeline Technology Journal, 2026). Taliban yönetiminin projeye ilkesel olarak olumlu yaklaşması ve yıllık 400 milyon dolar transit gelir beklentisi bu ilgiyi açıklamaktadır; bununla birlikte güvenlik kapasitesindeki yapısal yetersizlikler ve Pakistan-Hindistan arasındaki dönemsel gerilimler projenin uzun vadeli sürdürülebilirliğine ilişkin ciddi soru işaretleri doğurmaktadır (Diplomat, 2025).

7.1.2. Kuzey Irak Türkmen Bölgeleri: Kerkük Petrolünün Jeopolitik Anatomisi

Kerkük petrol sahası, hidrokarbon kaynakları ile etnopolitik rekabetin iç içe geçtiği en önemli örneklerden biri olarak modern enerji jeopolitiğinde özel bir konuma sahiptir. 1927 yılında Irak Petrol Şirketi (Iraq Petroleum Company) tarafından Baba Gurgur sahasında gerçekleştirilen keşif (Tripp, 2007; Batatu, 1978), Kerkük'ü yalnızca Irak'ın değil, aynı zamanda Orta Doğu'nun stratejik enerji merkezlerinden biri haline getirmiştir. Günümüzde çeşitli uluslararası enerji kuruluşlarının tahminlerine göre Kerkük sahasının kanıtlanmış petrol rezervleri yaklaşık 6-9 milyar varil arasında değişmekte olup, bu miktar Irak'ın toplam petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 8-10'una karşılık gelmektedir (BP, 2023). Bu rezerv büyüklüğü, Kerkük'ün yalnızca ulusal ekonomi açısından değil, bölgesel enerji güvenliği bakımından da kritik önemini sürdürdüğünü göstermektedir.

Kerkük sahasının stratejik değeri, rezerv büyüklüğünün ötesinde üretim kapasitesi ve ihracat altyapısıyla da ilişkilidir. Bu kapsamda BP ile Irak makamları arasında 2025 yılında imzalanan

yeniden geliştirme anlaşması, uzun süredir yatırım eksikliği nedeniyle verimlilik kaybı yaşayan sahaların modernizasyonunu ve üretim kapasitesinin önemli ölçüde artırılmasını hedeflemektedir (North Oil Company, 2025). Söz konusu girişim, uluslararası enerji şirketlerinin Kerkük'ü hâlen yüksek potansiyelli bir yatırım alanı olarak değerlendirdiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kerkük'ün enerji jeopolitiğinin merkezinde ise Kerkük-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı bulunmaktadır. Irak'ın kuzeyindeki üretim sahalarını Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan terminaline bağlayan bu güzergâh, yalnızca bir enerji nakil hattı değil, aynı zamanda Irak'ın iç siyasi dengeleri ile bölgesel güç ilişkilerinin kesişim noktasıdır. Uluslararası Tahkim Mahkemesi'nin 2023 yılında verdiği karar sonrasında hattın faaliyetlerinin durması, Irak merkezi hükümeti ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) arasındaki petrol ihracatı anlaşmazlığını daha görünür hale getirmiştir. Takip eden süreçte Bağdat, Erbil ve uluslararası enerji şirketleri arasında yürütülen müzakereler sonucunda ihracatın yeniden başlatılmasına yönelik adımlar atılmış olsa da hattın fiili kullanım kapasitesi teknik, siyasi ve ticari nedenlerle uzun süre potansiyelinin oldukça altında kalmıştır (Reuters, 2025; AGBI, 2025).

Bu durum, Kerkük petrolünün ekonomik değerinin yalnızca rezerv miktarıyla değil, aynı zamanda hangi siyasi otorite tarafından kontrol edildiği ve hangi güzergâhlar üzerinden dünya piyasalarına ulaştırıldığıyla da belirlendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Türkiye'nin son dönemde Bağdat ile yürüttüğü enerji diplomasisinde Kerkük-Ceyhan hattının tam kapasiteyle işletilmesi ve Irak'ın farklı üretim bölgelerini kapsayan daha bütünleşik bir enerji altyapısının oluşturulması temel öncelikler arasında yer almaktadır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin enerji arz güvenliği hedefleri ile Irak'ın ihracat kapasitesini artırma çabalarının belirli ölçüde örtüştüğünü göstermektedir.

Kerkük'ü diğer petrol bölgelerinden ayıran temel unsur ise enerji kaynakları ile demografik ve siyasal rekabet arasındaki güçlü ilişkidir. Türkmenler, Kürtler ve Araplar tarafından ileri sürülen tarihsel, demografik ve siyasi hak iddiaları, petrol gelirlerinin paylaşımı meselesiyle birleşerek Kerkük'ü Irak'ın en hassas yönetim alanlarından biri haline getirmiştir. Osmanlı döneminden itibaren önemli bir Türkmen nüfusuna ev sahipliği yapan kent, Baas rejimi döneminde uygulanan Araplaştırma politikalarına, 2003 sonrası dönemde ise farklı ölçülerde nüfuz ve temsil mücadelelerine sahne olmuştur. Bu nedenle Kerkük'teki siyasi rekabet yalnızca kimlik politikaları üzerinden değil, aynı zamanda enerji gelirlerinin kontrolü ve dağıtımından da şekillenmektedir.

Irak Anayasası'nın hidrokarbon yönetimi ve gelir paylaşımına ilişkin hükümlerindeki belirsizlikler, Bağdat ile Erbil arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesine neden olurken, Kerkük'teki Türkmen siyasi aktörleri çoğu zaman bu müzakerelerde belirleyici aktörler arasında yer alamamıştır (International Crisis Group, 2008). Bununla birlikte son dönemde Türkmen siyasi temsilinin yerel yönetim mekanizmalarında güç kazanması, Kerkük'teki güç dağılımının yeniden şekillenebileceğine işaret etmektedir. Özellikle 2026 yılı itibarıyla Türkmenlerin yerel yönetimde elde ettiği temsil kapasitesi, petrol gelirlerinin yönetimi ve kaynak paylaşımına ilişkin müzakerelerde daha görünür bir kurumsal aktör ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Bu gelişme aynı zamanda Türkiye'nin Türkmen toplumuna yönelik diplomatik desteği ile yerel düzeydeki siyasi temsil kapasitesi arasında daha güçlü bir etkileşim zemini oluşturabilir.

Sonuç olarak Kerkük, yalnızca Irak'ın önemli petrol üretim merkezlerinden biri değil; enerji kaynakları, etnik kimlikler, devlet otoritesi ve bölgesel güç rekabetinin aynı coğrafyada kesiştiği çok katmanlı bir jeopolitik alan niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Kerkük petrolünün geleceği yalnızca rezervlerin ekonomik değerine değil, söz konusu rezervlerin hangi siyasal düzen içerisinde yönetileceğine ve enerji gelirlerinin farklı toplumsal aktörler arasında nasıl paylaşılacağına bağlı olacaktır.

7.1.3. Kuzey Suriye Türkmen Bölgeleri: Enerji Altyapısı, Geçiş Koridorları ve Yeniden Yapılanma Dinamikleri

Kuzey Suriye'deki Türkmen yerleşim alanları, Irak'taki Kerkük örneğinde olduğu gibi büyük ölçekli hidrokarbon rezervlerine ev sahipliği yapmamaktadır. Bu nedenle bölgenin enerji jeopolitiğindeki önemi, doğrudan kaynak sahipliğinden ziyade enerji altyapılarının geçtiği veya gelecekte geçebileceği güzergâhlar ile savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkan enerji yatırımı ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Enerji güvenliği literatüründe sıklıkla vurgulandığı üzere, enerji jeopolitiği yalnızca hidrokarbon rezervlerinin bulunduğu sahalara değil, aynı zamanda bu kaynakların taşınmasını sağlayan ulaştırma koridorları, dağıtım ağları ve enerji altyapılarının kontrolüyle de şekillenmektedir.

Suriye'nin toplam kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık 2,5 milyar varil, doğal gaz rezervlerinin ise yaklaşık 284 milyar metreküp düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir (IEA, 2024). Bununla birlikte, uzun yıllar devam eden iç savaş, ülkenin enerji sektörüne ilişkin veri üretim kapasitesini zayıflatmış ve rezerv tahminlerinin güvenilirliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Mevcut hidrokarbon üretiminin büyük bölümü ülkenin doğusunda, özellikle Deyrizor ve Haseke havzalarında yoğunlaşırken, Türkmen nüfusun önemli ölçüde yaşadığı Kuzey Halep hattı ile Bayır Bucak bölgesi bu üretim merkezlerinden coğrafi olarak uzak bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, Türkmen bölgelerinin enerji değerini kaynak sahipliğinden ziyade ulaşım, dağıtım ve altyapı fonksiyonları üzerinden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Özellikle Azaz, Cerablus, Afrin ve Tel Rifaat ekseninde şekillenen kuzey kuşağı ile Lazkiye'nin kuzeyindeki Bayır Bucak bölgesi, Suriye'nin gelecekteki yeniden yapılanma sürecinde enerji altyapılarının yenilenmesi bakımından stratejik önem taşımaktadır. Elektrik iletim sistemlerinin rehabilitasyonu, doğal gaz dağıtım şebekelerinin yeniden inşası, sınır ötesi enerji bağlantılarının geliştirilmesi ve yerel enerji üretim kapasitesinin artırılması, bölgenin ekonomik toparlanmasının temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu nedenle Türkmen bölgeleri, enerji üretim merkezlerinden ziyade enerji hizmetlerinin yeniden tesis edileceği kritik altyapı alanları olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği bölgesel enerji bağlantıları dikkat çekmektedir. Türkiye üzerinden Suriye'ye yönelik doğal gaz ve elektrik tedarikinin artırılmasına ilişkin girişimler, Ankara'nın bölgesel enerji merkezi olma stratejisiyle uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Özellikle Azerbaycan kaynaklı doğal gazın Türkiye üzerinden Suriye enerji sistemine entegrasyonuna yönelik girişimler, savaş sonrası dönemde kuzey Suriye'nin bölgesel enerji ağlarına bağlanma kapasitesini artırabilecek gelişmeler arasında değerlendirilmektedir (GIS Reports, 2026). Bu süreç, Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerin enerji arz güvenliğinin güçlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Enerji dönüşümü perspektifinden bakıldığında ise kuzey Suriye'nin sahip olduğu yenilenebilir enerji potansiyeli dikkat çekmektedir. Bölgenin yüksek güneşlenme süresi ve uygun radyasyon değerleri, özellikle dağıtık güneş enerjisi sistemleri açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Uzun yıllar süren çatışmalar sonucunda merkezi enerji altyapısının ciddi ölçüde zarar görmüş olması, yerel ölçekte kurulabilecek güneş enerjisi projelerinin ekonomik ve teknik açıdan daha uygulanabilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede Türkmen yerleşim alanlarında hayata geçirilebilecek yenilenebilir enerji projeleri, yalnızca elektrik arzının iyileştirilmesine değil, aynı zamanda yerel ekonomik kalkınmanın desteklenmesine ve toplumsal istikrarın güçlendirilmesine de katkı sağlayabilir (UNDP Syria, 2022; IEA, 2024).

Sonuç olarak Kuzey Suriye Türkmen bölgelerinin enerji jeopolitiğindeki önemi, sahip oldukları hidrokarbon rezervlerinden ziyade enerji altyapılarının yeniden inşası, sınır ötesi enerji bağlantılarının geliştirilmesi ve bölgesel enerji koridorlarına entegrasyon potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Suriye'nin yeniden yapılanma sürecinin ilerlemesiyle birlikte bu bölgeler, enerji üretim merkezleri olmaktan çok enerji ulaştırma ağlarının, dağıtım sistemlerinin ve yenilenebilir enerji yatırımlarının yoğunlaşabileceği stratejik geçiş alanları olarak öne çıkabilir. Bu durum, Türkmen bölgelerini yalnızca güvenlik politikalarının değil, aynı zamanda enerji güvenliği ve ekonomik kalkınma stratejilerinin de önemli bir bileşeni haline getirmektedir.

7.1.4. İran Türkmen Sahrası: Hazar Jeopolitiğinde Transit Potansiyeli ve Yapısal Kısıtlar

İran'ın kuzeydoğusunda yer alan ve genel olarak Türkmen Sahrası (Sahra-yi Türkmen) olarak adlandırılan bölge, Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyıları ile Türkmenistan sınırı arasında uzanan stratejik bir coğrafyada konumlanmaktadır. Yomut ve Göklen başta olmak üzere İran Türkmenlerinin önemli bir bölümünün yaşadığı bu bölge, enerji jeopolitiği açısından sahip olduğu hidrokarbon rezervlerinden çok, Türkmenistan, İran ve Hazar Havzası arasındaki bağlantı noktası olmasından kaynaklanan jeostratejik önemiyle öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Türkmen Sahrası, enerji üretim merkezi olmaktan ziyade bölgesel enerji akışlarının şekillenebileceği potansiyel bir geçiş alanı olarak değerlendirilebilir.

İran dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinden birine sahip olmasına rağmen, ülkenin kuzey eyaletleri uzun yıllardır enerji arz-talep dengesizlikleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle Türkmenistan'dan İran'a yönelik doğal gaz akışları, özellikle kuzey bölgelerin arz güvenliğinin sağlanmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. İran-Türkmenistan enerji ilişkileri, yalnızca ikili ticaret boyutuyla değil, aynı zamanda Hazar Havzası'ndaki enerji iş birliği modellerinin şekillenmesi bakımından da dikkat çekmektedir. Türkmen Sahrası bu bağlamda, Türkmenistan gazının İran enerji sistemine entegrasyonunda coğrafi bir bağlantı bölgesi niteliği taşımaktadır.

Bölgenin enerji jeopolitiğindeki önemi özellikle Hazar Denizi'nde planlanan enerji projeleri bağlamında daha görünür hale gelmektedir. Türkmenistan gazını Azerbaycan üzerinden Türkiye ve Avrupa pazarlarına ulaştırmayı amaçlayan Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı (TCGP) girişimi, uzun yıllardır Hazar enerji diplomasisinin en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. İran, Hazar'a kıyısı bulunan devletlerden biri olarak bu projeye ilişkin müzakerelerde önemli bir aktör konumundadır. Geçmişte çevresel, hukuki ve teknik gerekçelerle deniz tabanından geçecek boru hatlarına temkinli yaklaşan Tahran yönetimi, son yıllarda Türkmenistan ile geliştirilen enerji iş birliği mekanizmaları çerçevesinde daha pragmatik bir tutum sergilemeye başlamıştır. Özellikle Türkmenistan gazının İran üzerinden üçüncü

ülkelere ulaştırılmasını sağlayan takas (swap) mekanizmalarının yaygınlaşması, İran'ın bölgesel enerji sistemindeki transit rolünü güçlendiren gelişmeler arasında değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede BOTAS ile Türkmengaz arasında hayata geçirilen swap mekanizması yalnızca Türkiye-Türkmenistan enerji ilişkileri açısından değil, aynı zamanda İran'ın bölgesel enerji ağlarındaki işlevinin yeniden tanımlanması bakımından da önem taşımaktadır. İran, söz konusu düzenleme sayesinde doğrudan bir ihracatçıdan ziyade enerji dolaşımını kolaylaştıran bir transit ve dengeleme aktörü olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Türkmen Sahrası'nın jeopolitik önemini yerel ölçekteki enerji üretiminden çok uluslararası enerji bağlantıları üzerinden artırmaktadır.

İran'ın 2025 yılında Hazar Denizi'ndeki enerji faaliyetlerini yeniden canlandırmaya yönelik attığı adımlar da bu dönüşümün işaretlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Uzun bir aradan sonra Hazar sektöründe yeni arama ve sondaj faaliyetlerine yönelik lisans süreçlerinin gündeme gelmesi, Tahran'ın bölgesel enerji stratejisinde Hazar Havzası'na yeniden önem vermeye başladığını göstermektedir (Yorktown Institute, 2025). Her ne kadar uluslararası yaptırımlar, finansman sorunları ve teknoloji transferine ilişkin kısıtlamalar İran'ın enerji sektörünün gelişimini sınırlandırmaya devam etse de, Hazar merkezli enerji projeleri ülkenin bölgesel enerji diplomasisinde yeni fırsatlar yaratma potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak İran Türkmen Sahrası'nın enerji jeopolitiğindeki önemi, sahip olduğu enerji kaynaklarından ziyade Türkmenistan, İran ve Hazar Havzası arasındaki stratejik bağlantı noktası olmasından kaynaklanmaktadır. Bölge, Trans-Hazar projeleri, Türkmenistan-İran enerji iş birliği ve İran'ın transit ülke rolünün güçlenmesi gibi süreçlerin kesişiminde yer almakta; bu nedenle Avrasya enerji jeopolitiğinin önemli ancak çoğu zaman göz ardı edilen alt bölgelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkmen Sahrası'nın gelecekteki stratejik değeri de büyük ölçüde Hazar Havzası'nda şekillenecek enerji projelerinin yönü ve İran'ın bölgesel enerji sistemine entegrasyon düzeyi tarafından belirlenecektir.

7.1.5. Kuzey Afganistan Türkmen Bölgeleri: TAPI Koridorunda Stratejik Transit Alan ve Şibirgan Gaz Sahası

Kuzey Afganistan'daki Türkmen yerleşim alanları, enerji jeopolitiği açısından büyük ölçekli hidrokarbon üretim kapasitesinden ziyade, bölgesel enerji koridorlarının kesişiminde yer almaları nedeniyle stratejik önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğal Gaz Boru Hattı (TAPI) projesi, Afganistan'ın kuzey vilayetleri olan Faryab ve Cevizcan üzerinden geçmesi planlanan güzergâhıyla, Türkmen nüfusun yaşadığı bölgeleri Avrasya enerji jeopolitiğinin önemli bir transit alanı haline getirmektedir. Bu durum, söz konusu toplulukların doğrudan enerji üreticisi olmaktan ziyade, enerji akışlarının güvenliği ve sürekliliği açısından dolaylı bir jeostratejik rol üstlenebileceğine işaret etmektedir.

Bölgedeki en önemli hidrokarbon varlığı Şibirgan (Sheberghan) gaz sahasıdır. Sovyetler Birliği döneminde keşfedilen bu saha, farklı jeolojik değerlendirmelere göre yaklaşık 100–400 milyar metreküp arasında değişen potansiyel rezerv tahminlerine sahiptir (Giustozzi, 2009). Ancak uzun süren iç savaş, altyapı tahribatı ve teknik kapasite eksiklikleri nedeniyle saha tam ölçekli üretim kapasitesine ulaştırılamamış; günümüzde ağırlıklı olarak yerel ölçekte ısınma ve sınırlı elektrik üretimi amacıyla kullanılmaktadır. Bu durum, Afganistan'ın kuzeyindeki enerji

altyapısının gelişmiş piyasa entegrasyonundan ziyade yerel enerji arz güvenliği düzeyinde kaldığını göstermektedir.

TAPI projesi, bölgesel enerji iş birliği açısından teorik olarak önemli bir entegrasyon mekanizması sunmakla birlikte, uygulama süreci uzun yıllardır güvenlik, finansman ve kurumsal kapasite sorunları nedeniyle kesintili bir seyir izlemektedir. 2025 sonrasında projeye ilişkin inşaat faaliyetlerinin yeniden canlandığı yönündeki raporlar bulunmakla birlikte, Afganistan içindeki güzergâhın tamamlanma oranı ve projenin Pakistan ve Hindistan ayağındaki ilerleme düzeyi hâlen belirsizlik içermektedir. Afganistan içindeki toplam yaklaşık 774 kilometrelik güzergâhın tamamlanması için gerekli güvenlik koşullarının sürdürülebilirliği, projenin en kritik değişkeni olmaya devam etmektedir (Pipeline Technology Journal, 2026; The Diplomat, 2025).

Taliban yönetiminin projeye ilişkin yaklaşımı, büyük ölçüde transit gelir beklentisi ve ekonomik izolasyonu azaltma stratejisi çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak bu yaklaşımın pratikte uygulanabilirliği, yalnızca siyasi irade ile değil, aynı zamanda saha güvenliği, yatırım garantileri ve uluslararası finansman mekanizmalarının işlerliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle TAPI projesi, yüksek ekonomik potansiyeline rağmen, düşük kurumsal güvenlik ortamı nedeniyle “yüksek riskli altyapı koridoru” kategorisinde değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede Kuzey Afganistan Türkmen toplulukları, enerji projelerinin doğrudan kontrol edicisi olmaktan ziyade, enerji koridorlarının yerel sosyal ve siyasi istikrarını etkileyebilecek dolaylı aktörler olarak öne çıkmaktadır. Türkmen nüfusun varlığı, TAPI güzergâhının sosyal meşruiyet boyutunu güçlendirebilecek bir unsur olarak değerlendirilebilse de, bu etkinin kurumsal bir garanti mekanizmasına dönüştüğünü söylemek için erken bir aşamadır.

Türkiye’nin Afganistan ve Orta Asya enerji jeopolitiğine yönelik artan diplomatik ilgisi ise, TAPI gibi projeler üzerinden bölgesel enerji bağlantılarının çeşitlendirilmesi stratejisiyle dolaylı biçimde örtüşmektedir. Bu çerçevede Afganistan Türkmenlerinin enerji projelerine entegrasyonu, kısa vadede insani ve kalkınma temelli politikalarla sınırlı kalırken, orta ve uzun vadede bölgesel enerji koridorlarının sosyal altyapısını destekleyen bir unsur haline gelebilir (Amineh ve Houweling, 2007).

Sonuç olarak Kuzey Afganistan Türkmen bölgeleri, büyük ölçekli enerji üretiminden ziyade, TAPI gibi uluslararası enerji projelerinin güvenlik, transit ve sosyo-politik sürdürülebilirlik boyutlarında kritik rol oynayan bir jeopolitik ara bölge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle bölgenin stratejik önemi, rezerv büyüklüğünden çok enerji akışlarının sürekliliğini belirleyen güvenlik ve yönetim kapasitesi üzerinden şekillenmektedir.

7.2. Türkmen Coğrafyasında Çok Taraflı Enerji Rekabeti

7.2.1. Türkmenistan’ın Enerji Güzergâhı Arayışı ve Büyük Güç Rekabeti

Türkmenistan, enerji ihracat güzergâhlarının çeşitlendirilmesi meselesinde bölgesel ve küresel güçlerin çıkarlarının kesiştiği çok katmanlı bir jeoekonomik rekabet alanında konumlanmaktadır. Sovyetler Birliği döneminden devralınan boru hattı altyapısı, ülkenin enerji ihracatında uzun süre Rusya merkezli bir bağımlılık yapısı üretmiş; bu durum, Türkmenistan’ın dış pazarlara erişimini büyük ölçüde tek merkezli bir sistem üzerinden şekillendirmiştir. Günümüzde ise bu yapı, Çin’in yükselen enerji talebi ve Avrupa’nın alternatif tedarik arayışları ile birlikte yeniden şekillenmektedir.

Rusya, Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa pazarlarındaki kayıplarını kısmen Asya yönlü enerji ihracatıyla telafi etmeye çalışırken, Orta Asya enerji koridorları üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın Çin'e yönelik doğal gaz ihracat kapasitesini artırması, Türkmenistan'ın aynı pazarda karşılaştığı rekabet baskısını dolaylı biçimde artırmaktadır. Özellikle Sibirya Gücü (Power of Siberia) hattı üzerinden Çin'e yapılan ihracatın genişlemesi, Orta Asya gaz ihracatçıları açısından fiyat ve pazar paylaşımı bakımından yeni bir rekabet ortamı yaratmaktadır (OIES, 2024). Bununla birlikte Rusya'nın Ukrayna sonrası dönemde karşı karşıya kaldığı ekonomik ve jeopolitik kısıtlar, Orta Asya enerji koridorları üzerindeki mutlak kontrol kapasitesini sınırlayan bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Çin ise Orta Asya-Çin Doğal Gaz Boru Hattı sistemi üzerinden Türkmenistan'ın en büyük enerji alıcısı konumunu pekiştirmiştir. Bu yapı, Türkmenistan açısından önemli bir gelir istikrarı sağlamakla birlikte, aynı zamanda ihracatın tek bir pazara yüksek düzeyde bağımlı hale gelmesi riskini de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede Türkmenistan'ın Çin'e yönelik enerji ihracatının toplam gelirler içindeki yüksek payı, ikili enerji ilişkisini asimetrik bir bağımlılık ilişkisi olarak yeniden tanımlamaktadır.

Bu yapısal bağımlılık, Türkmenistan'ın yeni ihracat güzergâhları arayışını hızlandırmış ve Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı (TCGP) gibi projeleri yeniden uluslararası gündemin bir parçası haline getirmiştir. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, bu tür projeleri destekleyerek Türkmenistan'ın enerji ihracatını Rusya ve Çin dışındaki pazarlara yönlendirmeyi hedefleyen bir enerji çeşitlendirme stratejisi izlemektedir. Avrupa Birliği'nin Trans-Hazar hattını stratejik enerji projeleri arasında değerlendirmesi ve ABD'nin çeşitli diplomatik platformlarda projeye yönelik olumlu tutumu, bu yönelimin kurumsal göstergeleri arasında yer almaktadır (Global Energy Monitor, 2025; GIS Reports Online, 2026).

Hazar ve Orta Doğu enerji sistemlerinde yaşanan dönemsel krizler, alternatif enerji koridorlarına yönelik ilgiyi artırmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu'daki jeopolitik gerilimlerin küresel enerji arz güvenliği üzerindeki etkileri, Trans-Hazar güzergâhının stratejik önemini yeniden gündeme taşımaktadır. Ancak TCGP'nin hayata geçirilmesi, yalnızca siyasi iradeye değil, aynı zamanda hukuki statü, finansman yapısı ve bölgesel güç dengelerinin uyumuna bağlı olarak yüksek düzeyde belirsizlik içeren bir süreç olmaya devam etmektedir.

Bu büyük güç rekabetinin Afganistan'daki Türkmen topluluklarına yansıması ise dolaylı fakat yapısal niteliktedir. Özellikle TAPI ve Trans-Hazar gibi projelerin ilerleme düzeyi, Kuzey Afganistan'daki Türkmen bölgelerinin ekonomik entegrasyon imkânlarını ve bölgesel aktörlerin bu alanlara yönelik ilgisini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle söz konusu topluluklar, küresel enerji rekabetinin doğrudan aktörü olmaktan ziyade, enerji koridorlarının başarısına bağlı olarak konumu değişen ara jeopolitik alanlar olarak değerlendirilebilir.

7.2.2. Kerkük Petrolü Üzerindeki Çok Taraflı Rekabet

Kerkük petrol sahası, Irak'ın federal yapısı içinde enerji gelirlerinin paylaşımı ve siyasi otorite alanının belirlenmesi açısından en tartışmalı alanlardan biri olmaya devam etmektedir. 2005 Anayasası'nın hidrokarbon yönetimine ilişkin hükümlerinin belirsizliği, Bağdat merkezi hükümeti ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) arasındaki müzakerelerde yapısal bir gerilim kaynağı üretmektedir. Bu durum, Kerkük'ü yalnızca bir enerji üretim sahası değil, aynı zamanda siyasi egemenlik ve gelir paylaşımı mücadelesinin kesişim noktası haline getirmiştir.

Kerkük-Ceyhan boru hattı, bu rekabetin en kritik altyapı bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Hattın işletilmesine ilişkin anlaşmazlıklar, Irak'ın kuzeyindeki üretim sahalarının ihracat kapasitesini doğrudan etkilemekte ve merkezi yönetim ile bölgesel aktörler arasındaki pazarlık süreçlerini şekillendirmektedir. Türkiye'nin hattın tam kapasiteyle işletilmesini içeren yaklaşımı, Irak enerji sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik müzakerelerde önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir (Reuters, 2025).

Uluslararası petrol şirketlerinin Kuzey Irak'taki varlığı, bölgedeki rekabetin ekonomik boyutunu güçlendirmektedir. Çinli ve Batılı şirketlerin farklı sahalarda artan yatırımları, Kerkük ve çevresindeki enerji alanlarının küresel enerji piyasalarına entegrasyonunu hızlandırmaktadır. Bu süreç, yerel siyasi aktörler arasındaki gelir paylaşımı tartışmalarını daha da karmaşık hale getirmektedir.

Türkmen toplulukları açısından Kerkük enerji jeopolitiği, doğrudan üretim kontrolünden ziyade siyasi temsil, kurumsal katılım ve gelir paylaşımı mekanizmalarına erişim üzerinden şekillenmektedir. Yerel yönetim düzeyindeki değişimler, Türkmen siyasi aktörlerinin bu müzakerelerdeki görünürlüğünü etkileyebilecek potansiyel bir faktör olarak değerlendirilebilir. Ancak bu etkinin düzeyi, büyük ölçüde Bağdat-Erbil hattındaki genel siyasi uzlaşma dinamiklerine bağlıdır.

7.3. Enerji Yönetişimi ve Etnik Azınlıklar

7.3.1. Kaynak Gelirlerinin Dağıtımı: Yönetişim, Temsil ve Eşitsizlik Dinamikleri

Kerkük petrol gelirlerinin Türkmen topluluklarının yaşadığı alanlarda nasıl dağıtıldığı meselesi, Irak'ın enerji yönetişimi literatüründe yapısal bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Irak'ta hidrokarbon gelirlerinin paylaşımına ilişkin federal çerçeve, normatif olarak nüfus temelli eşitlik ilkesine dayansa da uygulamada etnik ve bölgesel temsil kapasitesindeki farklılıklar nedeniyle gelir dağılımının farklı aktörler arasında asimetrik biçimde gerçekleşebildiği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır (Anderson ve Stansfield, 2009). Bu durum, özellikle Kerkük, Selahaddin ve Ninova gibi petrol üretim havzalarına yakın Türkmen yerleşimlerinde, kaynaklara erişim ve yönetim süreçlerine katılım bakımından tartışmalı bir alan yaratmaktadır.

Türkmenistan örneğinde enerji gelirlerinin dağıtımı, farklı bir yönetim modeli üzerinden açıklanmaktadır. Rantiye devlet literatüründe tanımlandığı üzere, hidrokarbon gelirlerinin büyük ölçüde devlet bütçesi üzerinden yeniden dağıtıldığı bu modelde, sosyal transferler ve sübvansiyonlar ekonomik istikrarın temel araçları olarak işlev görmektedir. Ancak bu mekanizmanın aynı zamanda siyasal meşruiyet üretimiyle yakından ilişkili olduğu ve devlet-toplum ilişkilerinin merkezileşmiş bir gelir dağıtım yapısı üzerinden kurulduğu belirtilmektedir (Cummings, 2012). Enerji gelirlerine yüksek bağımlılık düzeyi, Türkmenistan'ın ekonomik yapısını dış şoklara karşı hassas hale getirmekte; özellikle küresel gaz talebinde olası dalgalanmalar, bu modelin sürdürülebilirliği açısından yapısal bir risk faktörü oluşturmaktadır (EIA, 2025).

Afganistan bağlamında ise TAPI projesi üzerinden beklenen transit gelirlerin, özellikle kuzeydeki Türkmen toplulukları açısından henüz potansiyel aşamasında kaldığı görülmektedir. Bu durum, enerji projelerinin yerel kalkınma etkilerinin büyük ölçüde projenin gerçekleşme düzeyi ve kurumsal istikrarına bağlı olduğunu göstermektedir.

7.3.2. Çevresel Etkiler ve Sosyal Maliyetlerin Dağılımı

Enerji üretim faaliyetlerinin çevresel etkileri, Türkmen coğrafyasındaki farklı alt bölgelerde değişen yoğunluklarda gözlemlenmektedir. Kerkük havzasında uzun süreli petrol çıkarım faaliyetleri, özellikle gaz yakımı (flaring), toprak ve yeraltı suyu kirliliği gibi çevresel sorunları gündeme getirmiştir. Dünya Bankası verileri, Irak'ın küresel ölçekte yüksek düzeyde gaz yakımı gerçekleştiren ülkeler arasında yer aldığını ve bu faaliyetlerin önemli bir kısmının petrol üretim sahalarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (World Bank, 2022). Çevre adaleti literatürü, bu tür çevresel maliyetlerin genellikle üretim alanlarına yakın yaşayan kırılgan topluluklar üzerinde yoğunlaştığını ve bu durumun “çevresel eşitsizlik” olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koymaktadır (Bullard, 1990; Martinez-Alier, 2002).

Kuzey Suriye’de ise 2011 sonrası çatışma ortamı, enerji altyapısı ile birlikte tarım alanları ve su sistemleri üzerinde de önemli tahribat yaratmıştır. Özellikle Lazkiye-Bayırbucak hattı ve Halep’in kuzey bölgelerinde, uzun süreli çatışmaların ekonomik faaliyetler ve çevresel sürdürülebilirlik üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı rapor edilmektedir (UNHCR, 2016).

Türkmenistan bağlamında çevresel etkiler daha çok büyük ölçekli enerji üretimi ve altyapı faaliyetleriyle ilişkilidir. Karakum bölgesindeki doğal gaz yangını (Darvaza krateri), Hazar kıyısındaki sanayi yoğunluğu ve Sovyet döneminden devralınan yoğun sulama politikalarının yarattığı Aral Denizi çevresel krizi, ülkenin enerji-ekoloji ilişkisini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu sorunların kapsamı ve etkileri, bağımsız çevresel denetim mekanizmalarının sınırlı olması nedeniyle tam olarak ölçülememektedir (Cumplings, 2012; Micklin, 2007).

7.3.3. Enerji Güvenliği Perspektifinden Türkmen Bölgeleri

Enerji güvenliği literatürü, enerji altyapısının yalnızca teknik sistemlerden değil, aynı zamanda bu sistemlerin içinden geçtiği toplumsal ve siyasal yapılardan da etkilendiğini vurgulamaktadır (Yergin, 2006). Bu çerçevede Türkmen coğrafyası, üretim alanları, transit güzergâhlar ve bu güzergâhların geçtiği yerel topluluklar arasındaki etkileşim üzerinden çok katmanlı bir güvenlik alanı oluşturmaktadır.

Kerkük-Ceyhan boru hattı, bu çok katmanlı yapının somut örneklerinden biridir. Hat, Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerden geçmekte olup, yerel toplumsal yapıların istikrarı ve kurumsal yönetim kapasitesi, altyapının güvenliği ve operasyonel sürekliliği üzerinde dolaylı etkiler yaratabilmektedir (International Crisis Group, 2006). Bu nedenle enerji altyapılarının güvenliği, yalnızca fiziksel koruma önlemleriyle değil, aynı zamanda yerel toplulukların siyasal ve ekonomik entegrasyon düzeyiyle de ilişkilidir.

Benzer şekilde TAPI projesi bağlamında da enerji koridorlarının sürdürülebilirliği, yalnızca teknik ve finansal unsurlara değil, aynı zamanda güzergâh üzerindeki toplulukların projeye yönelik tutumlarına ve yerel istikrar koşullarına bağlıdır. Bu durum, enerji güvenliğinin çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır. Yergin’in (2006) yaklaşımı doğrultusunda, enerji güvenliği yalnızca arz sürekliliği değil, aynı zamanda bu arzı mümkün kılan siyasal ve toplumsal koşulların bütününe kapsayan geniş bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda Türkmen topluluklarının enerji projelerine katılımı, normatif bir hak tartışmasının ötesinde, enerji altyapılarının sürdürülebilirliği açısından işlevsel bir yönetim unsuru olarak da

ele alınabilir. Ancak bu etkinin düzeyi, her bir ülke ve proje bağlamında farklı kurumsal ve güvenlik koşullarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

7.4. Yenilenebilir Enerji ve Gelecek Projeksiyonları

7.4.1. Fosil Yakıt Geçişinin Türkmen Coğrafyasına Olası Etkileri

Küresel enerji dönüşümü, Türkmen coğrafyasının enerji jeopolitiğindeki ağırlığını orta vadede yeniden biçimlendirecek olan uzun dönemli bir yapısal baskı olarak değerlendirilmek durumundadır. Bununla birlikte bu dönüşümün hem hızı hem de coğrafi dağılımı üzerine süregelen tartışma, politika çerçevelerinin belirsizlik koşullarında kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

IEA'nın 2024 tarihli Dünya Enerji Görünümü; Mevcut Politikalar Senaryosu (STEPS) dahilinde dahi kömür, petrol ve doğal gazın tümü için talep zirvesinin 2030 öncesinde gerçekleşeceğini öngörmektedir (IEA, 2024). Temiz enerjiye yapılan küresel yatırım, 2015-2024 döneminde yüzde altmış artışla yılda yaklaşık 2 trilyon dolara ulaşmış; bu rakam petrol, gaz ve kömür arzına yönelik yatırımların toplamının neredeyse iki katını oluşturmaktadır (IEA, 2024). Ancak bu tablonun içinde kritik bir ayrışma göze çarpmaktadır: Doğal gaz talebi petrol ve kömüre kıyasla çok daha yavaş bir gerileme eğrisi izlemekte, özellikle Güney Asya, Orta Doğu ve Afrika'daki büyüyen ekonomilerin enerji talebini karşılamadaki rolü nedeniyle 2030'ların ortasına kadar zirveye ulaşmayacağı değerlendirilmektedir (IEA, 2024). ExxonMobil başta olmak üzere bazı büyük üreticilerin uzun vadeli talep projeksiyonları IEA'nın senaryolarına göre çok daha iyimser bir seyir öngörmekte; bu durum belirsizliğin ihracat stratejisi açısından birincil riski oluşturmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak Türkmen coğrafyasının hidrokarbon varlıkları için asıl soru, geçerliliğin kaybolup kaybolmayacağı değil; hangi koşullar altında ve ne zaman erken geçiş baskısıyla karşılaşılacağıdır.

Bu perspektiften bakıldığında Türkmenistan'ın yapısal kırılganlığı, bölge içindeki en belirgin risk profili olarak öne çıkmaktadır. Gaz gelirlerinin devlet bütçesinin yaklaşık yüzde seksenini oluşturduğu bu ekonomide (Cummings, 2012; World Bank, 2023) rantıye meşruiyet modeli; hidrokarbon talebindeki olası bir gerilemeyi doğrudan kamu maliyesine ve toplumsal sözleşmenin sürdürülebilirliğine aktaracak bir yapısal kırılganlık içermektedir (Cummings, 2012; Coface, 2025). Üstelik Türkmenistan'ın en büyük müşterisi Çin, 2025 yılı boyunca yurt içi gaz üretimini artırmış ve LNG ithalatını önemli ölçüde azaltmıştır. Bu eğilim, Türkmenistan'ın fiili satış fiyatlarını ve uzun vadeli kontrat yenileme kapasitesini tehdit eden yapısal bir baskı kaynağı olarak izlenmeye devam etmektedir (World Bank, 2025). Trans-Hazar koridorunun bu bağlamda kazandığı değer; yalnızca gelir çeşitlendirmesi değil, aynı zamanda fiyatlama gücü asimetrisini kısmen giderecek bir alternatif müzakere zemini sunmasındadır: 2023 verilerine göre Türkmenistan'ın Çin'e sattığı gaz ortalama bin metreküp başına yaklaşık 144 dolar üzerinden fiyatlanırken, Avrupa'ya ihraç edilen Azerbaycan gazı aynı dönemde 369 dolar düzeyinde işlem görmüştür (OSW Centre for Eastern Studies, 2025; Hafner ve Tagliapietra, 2024).

Irak'taki Türkmen toplulukları açısından enerji geçişi tartışması farklı ama bütünlüklü bir çerçeve gerektirmektedir. Irak, 2024 yılı gelirlerinin yüzde seksen sekizini petrolden elde etmiş (Kurdistan24, 2025; Washington Institute, 2025); bu oran bir önceki yıla kıyasla marjinal bir gerileme kaydetmekle birlikte yirmi yıllık çeşitlendirme çabalarına rağmen yapısal bir dönüşümün hâlâ gerçekleşmediğini somut biçimde ortaya koymaktadır (Kurdistan24, 2025).

Washington Enstitüsü'nün 2025 tarihli analizinin de vurguladığı üzere Irak'ta siyasi ekonominin mantığı; petrol fiyatları düştüğünde reform baskısını geçici olarak gündeme taşımakta, fiyatlar toparlandığında ise momentum kaybolmaktadır (Washington Institute, 2025). Bu döngüsel kısıt; doğrudan yatırım ve istihdam olmaktan ziyade vergi ve bütçe paylaşımı mekanizmaları üzerinden petrol sektörüne bağımlı olan Türkmen nüfus merkezlerini, ekonomik değişkenliğe karşı yapısal olarak savunmasız bir konumda bırakmaktadır.

Afganistan'daki Türkmen bölgeleri için ise küresel enerji geçişi tartışması analitik olarak öncelikli değildir. TAPI projesinin fiziksel gerçekliğe kavuşması — ya da kavuşmaması —, bu topluluklardaki ekonomik kalkınma koşullarını küresel fosil yakıt talebinin uzun vadeli seyrinden çok daha belirleyici biçimde etkileyecektir.

7.4.2. Güneş ve Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli: Çeşitlendirme Fırsatları ve Yapısal Engeller

Türkmen coğrafyasının yenilenebilir enerji potansiyeli hem teknik hem de ekonomik olarak son derece çarpıcı bir tabloya işaret etmektedir; ancak bu potansiyelin gerçek yatırıma ve enerji çeşitlendirmesine dönüşüp dönüşmeyeceği, her bölgede birbirinden farklı yapısal koşullar tarafından belirlenmektedir.

Türkmenistan bu coğrafyanın en yüksek teknik potansiyeline sahip ülkesidir. Karakum Çölü'nü kaplayan geniş araziler ve Hazar kıyı kuşağı; IRENA verilerine göre güneş enerjisi için 655 GW, rüzgâr enerjisi için ise 10 GW teknik kapasiteye karşılık gelmektedir (IRENA, 2022) (IRENA, 2022; PVKnowhow, 2026). Türkmenistan hükümeti, 2024 yılında altı megawattlık bir fotovoltaik pilot projeyi devreye almış; Altın Asır Gölü yakınlarında 10 MW'lık hibrit güneş-rüzgâr santrali için planlama sürecini başlatmış ve yenilenebilir enerjiyi elektrik ihracatı stratejisinin bir bileşeni olarak konumlandırmıştır (PVKnowhow, 2026). Hedeflenen 300.000 ton yeşil hidrojen üretimi ise hem fazla kapasiteyi değerlendirmeye hem de uzun vadeli Avrupa pazarı entegrasyonuna yönelik stratejik bir yönelimi temsil etmektedir.

Bununla birlikte bu teknik ölçeğin pratikte ne anlama geldiği; ikincil literatürün güvenilir biçimde ortaya koyduğu yapısal engellerle birlikte değerlendirilmek durumundadır. Orta Asya'daki yenilenebilir enerji gelişimi üzerine yapılan kapsamlı bir karşılaştırmalı araştırma; Türkmenistan'ın beş ülke içinde yatırım ortamı şeffaflığı ve yenilenebilir enerji kapasitesi açısından en geri kalan ülke olduğunu göstermektedir. Öyle ki 2024 itibarıyla Orta Asya ülkeleri arasında yenilenebilir enerji kurulu gücünde Kazakistan, yaklaşık 5.4 GW seviyesine ulaşarak bölgesel ölçekte en yüksek kapasiteye sahip ülke konumundadır (IRENA, 2022; Cummings, 2012); bu kapasitenin önemli bir kısmı güneş ve rüzgâr enerjisinden oluşmaktadır (IRENA, 2024; CountryEconomy, 2024). Bu yapısal gecikmenin kaynağı teknik değil kurumsal ve siyasi ekonomiktir: Enerji fiyatlarının sübvansede edilmesi yenilenebilir enerjinin rekabet gücünü zayıflatmakta, kâr transferi kısıtları yabancı yatırımcıları caydırmakta ve hukuki belirsizlikler uzun vadeli proje finansmanını güçleştirmektedir (UNECE, 2025). Türkmenistan'ın geniş çaplı yenilenebilir yatırıma yönelebilmesi; enerji sektöründe kurumsal şeffaflık artışı ve yatırım mevzuatında güvenilir reformlar gerektirmekte, bu da meseleyi sektörel bir teknik sorundan çok ülkenin genel yönetim kapasitesiyle ilgili bir soruya dönüştürmektedir.

Kuzey Irak'ta tablo daha nüanslıdır. Kürdistan Bölgesel Yönetimi, merkezi hükümetten görece özerk bir yatırım rejimi çerçevesinde bazı yenilenebilir enerji projelerini hayata geçirebilmiştir;

bu gelişme bölgede bir model olarak değer taşımaktadır. Ancak Kerkük ve Türkmen nüfusunun yoğun olduğu Selahaddin ve Ninova bölgelerinde yenilenebilir enerji kararlarına kurumsal katılımın sınırlı kalması, bu toplulukların enerji çeşitlendirmesinden orantılı ekonomik kazanım elde etmesini engelleyen yapısal bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Suriye'deki Türkmen bölgelerinde ise çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinin açtığı kısa vadeli pencere; merkezi altyapıdan bağımsız çalışabilen güneş enerjisi uygulamaları için gerçekçi bir fırsat sunmaktadır (UNDP Syria, 2022). Bu ölçekteki dağıtık güneş enerjisi yatırımı, büyük sermaye gerektirmeyen ve Türkiye'nin insani angajman araçlarıyla birleştirilebilecek erişilebilir bir müdahale alanını temsil etmektedir.

Tüm bu tablo bir araya getirildiğinde, Türkmen coğrafyasındaki yenilenebilir enerji meselesinin temel analitik bulgusu şudur: Teknik potansiyel ile fiilî yatırım arasındaki uçurum, kaynak kıtlığından değil kurumsal ve siyasi ekonomik koşullardan kaynaklanmaktadır. Bu tespiti stratejik açıdan önemli kılan husus; Türkiye'nin enerji sektörü sermayesi, kurumsal deneyim ve ikili çerçeveler aracılığıyla bu uçurumu kapamaya katkı sağlayabileceği bölge bazlı müdahale alanlarının somut biçimde tanımlanabilir olmasıdır.

7.5. Tüm Türkmen Coğrafyasında Enerji Öncelikleri ve Türkiye'nin Stratejik Kazanımları

Türkmen coğrafyasının enerji jeopolitiğine bütüncül bir perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin bölgesel konumunun önemli ölçüde mevcut yapısal potansiyelinin gerisinde kaldığı, ancak aynı zamanda bu potansiyelin realize edilmesini mümkün kılacak çok katmanlı fırsat alanlarının da var olduğu görülmektedir. Bu durum, yalnızca enerji arz güvenliği perspektifinden değil, aynı zamanda transit koridorların yeniden yapılandığı ve büyük güç rekabetinin yoğunlaştığı Avrasya enerji jeopolitiği bağlamında da değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede Türkmenistan ekseni, Türkiye açısından Türkmen coğrafyasındaki en kritik enerji bağlantı alanlarından birini oluşturmaktadır. Şubat 2025'te imzalanan BOTAS–Türkmengaz doğal gaz takas (swap) anlaşması, otuz yılı aşkın süredir devam eden Türkmen–Türkiye enerji ilişkilerinde ilk somut fiziksel gaz akışının gerçekleşmesi bakımından tarihsel bir eşik olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu mekanizma kapsamında Türkmenistan gazı İran'ın kuzey şebekesine aktarılmakta, buna karşılık eşdeğer miktarda gaz Türkiye'ye İran–Türkiye boru hattı üzerinden iletilmektedir.

Eurasianet'in saha analizlerine göre, Mart 2025'te başlayan bu akış Haziran 2025'e kadar devam etmiş ve bu süreçte Türkiye'ye yaklaşık 465 milyon metreküp Türkmen gazı (Eurasianet, 2025; Caspian Policy Center, 2025a) ulaşmıştır (Eurasianet, 2025). Ancak Haziran 2025 sonrasında akışın durması, mekanizmanın sürekliliği açısından önemli soru işaretleri yaratmıştır. Türkmengaz yönetimi bu kesintiyi fiyatlandırma ve hacim konularındaki teknik ve ticari anlaşmazlıklarla ilişkilendirirken, bazı enerji analistleri İran üzerinden işleyen swap mekanizmasının ABD ve AB yaptırım rejimiyle etkileşiminden kaynaklanan dolaylı baskılara maruz kaldığını öne sürmektedir (Caspian News, 2025; OilPrice, 2025). Bu durum, İran transit güzergâhına dayalı enerji aktarım modelinin hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu belirsizlik, Türkiye açısından alternatif güzergâh tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır. Bu bağlamda Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı (TCGP), Türkmenistan gazının Azerbaycan

üzerinden Türkiye ve Avrupa pazarlarına ulaştırılmasını öngören en önemli uzun vadeli stratejik seçeneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesindeki açıklamaları, Trans-Hazar bağlantısının orta ve uzun vadede daha sürdürülebilir bir alternatif olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Daily Sabah, 2025).

Trans-Hazar hattı yalnızca Türkmenistan açısından ihracat çeşitlendirme imkânı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Türkiye açısından Avrupa enerji arz güvenliği mimarisinde merkezi bir transit ülke konumunu güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin projeyi "Ortak Çıkar Projesi" olarak tanımlaması ve ABD'nin 2025 itibarıyla projeye yönelik diplomatik desteğini artırması, bu koridorun uluslararası sistemdeki önemini artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır (GIS Reports Online, 2026). Ayrıca 2026 yılında Hürmüz Boğazı çevresinde yaşanan kriz (bne IntelliNews, 2026), küresel enerji güvenliği tartışmalarında rota çeşitlendirme ihtiyacını yeniden görünür hale getirmiş ve Trans-Hazar güzergâhının stratejik değerini daha da artırmıştır.

Türkiye'nin bu süreçteki kritik avantajı, TANAP ve TAP gibi mevcut altyapıların hazır ve ölçeklenebilir durumda bulunmasıdır. 2026 itibarıyla Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) yaklaşık 24 milyar metreküp yıllık kapasiteyle faaliyet göstermekte (OSW Centre for Eastern Studies, 2025; Trends Research & Advisory, 2025) olup, kapasitenin 31 milyar metreküpe çıkarılmasına yönelik kompresör istasyonu yatırımları devam etmektedir (S&P Global, 2025; Report.az, 2026). Bu teknik altyapı, TCGP'nin hayata geçirilmesi durumunda Türkmen gazının Avrupa'ya iletiminde Türkiye'yi doğal ve zorunlu transit merkez haline getirmektedir.

Türkmen coğrafyasındaki bir diğer önemli eksen olan Kerkük-Ceyhan koridoru, Türkiye'nin Irak enerji ekonomisindeki konumunu hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan belirleyen stratejik bir altyapı hattıdır. 2026 itibarıyla hattın yeniden devreye alınmasıyla birlikte başlangıç kapasitesinin günlük yaklaşık 250.000 varil seviyesinde olduğu, orta vadede altyapı rehabilitasyonuna bağlı olarak bu kapasitenin 600.000–900.000 varil/gün aralığına yükselmesinin mümkün olduğu bildirilmektedir (bne IntelliNews, 2026; Türkiye Today, 2026).

Türkiye'nin Irak ile geliştirdiği enerji diplomasisi yalnızca petrol akışına değil, aynı zamanda su-enerji karşılıklılığı gibi çok boyutlu anlaşma çerçevelerine de dayanmaktadır. 2025 yılında gündeme gelen "petrol karşılığı su" çerçeve anlaşması, enerji ve altyapı politikalarının birbirine eklemlendiği yeni bir müzakere alanı üretmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Bağdat ile yürüttüğü enerji ilişkilerinde pazarlık kapasitesini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Kerkük özelinde Türkmen nüfusun siyasi temsilindeki değişimler, enerji yönetişimi tartışmalarına dolaylı ancak anlamlı etkiler üretmektedir. Irak'ın petrol gelir yapısının yüksek hidrokarbon bağımlılığı (yaklaşık %88) ve gelir çeşitlendirme politikalarının sınırlı başarısı, uzun vadeli ekonomik kırılganlıkları artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Kurdistan24, 2025; Washington Institute, 2025).

Tüm bu eksenler birlikte değerlendirildiğinde, Türkmen coğrafyasının Türkiye açısından yalnızca tarihsel-kültürel bir bağlam değil, aynı zamanda enerji güvenliği, transit gelir üretimi, Avrupa pazarına erişim ve büyük güç rekabetinde konumsal avantaj üretimi açısından çok katmanlı bir stratejik alan olduğu görülmektedir. Bu potansiyelin gerçek stratejik değere

dönüştürölmesi ise yalnızca altyapı yatırımlarına değil, aynı zamanda diplomatik angajmana, çok taraflı enerji yönetişimi mekanizmalarına ve bölgesel kurumsal entegrasyon süreçlerine bağlıdır.

Bu çerçevede Türkiye'nin TCGP müzakerelerinde aktif diplomatik liderlik üstlenmesi, Kerkük enerji yönetişim süreçlerine kurumsal katkı sağlaması ve Türkmenistan'ın enerji çeşitlendirme stratejilerine teknik ve finansal destek sunması, Avrasya enerji jeopolitiğinde Türkiye'nin konumsal ağırlığını artırabilecek tamamlayıcı politika alanları olarak öne çıkmaktadır.

VIII. BÖLGESEL GÜÇ MÜCADELESİ

8.1. İran'ın Bölgesel Stratejisi ve Türkmen Toplulukları

8.1.1. Şii Hilali Politikası: İdeolojik Temel, Yapısal İşleyiş ve Kavramsal Sınırlılıklar

"Şii Hilali" kavramı, Ürdün Kralı II. Abdullah'ın 2004 yılında sistematik biçimde dile getirdiği bu analitik çerçeveye uluslararası söyleme girmiş (Nasr, 2006); İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan üzerinden Akdeniz'e uzanan coğrafi bir eksen boyunca Tahran kontrolündeki ya da Tahran'a yakın Şii siyasi yapıların, milislerin ve sivil toplum ağlarının örgütlü bir nüfuz alanı oluşturduğu tezine dayanmaktadır. Bu çerçevenin analitik değeri hem gerçek hem de sınırlıdır. Gerçek boyutuyla Şii Hilali; İran'ın son kırk yıldaki bölgesel yayılmasını somutlaştıran coğrafi bir rotayı betimlemekte, Türkmen toplulukları açısından bu rotanın kritik kavşaklarına coğrafi yakınlığının ne anlama geldiğini kavramsallaştırmada işlevsel bir araç sunmaktadır. Sınırlılığı ise İran stratejisinin asla salt mezhepsel bir mantıkla açıklanamayacağına işaret etmesindedir: İran'ın Afganistan'da Taliban ile kurduğu pragmatik ilişki, Yemen'deki hesaplamaların bölgesel stratejiyle uyumsuz noktalara taşınması ve Suriye'de ekonomik çıkarların dönemin ideolojik taahhüdüyle çatıştığı anlar; bu stratejinin gerçek anlamda pragmatik bir reelpolitik mantığına sahip olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir (UNAV, 2023; Gulf International Forum, 2024).

İran İslam Devrimi'nin kurucu doktrini olan velayet-i fakih; bir İslam devletini yönetme yetkisinin dini fakihlere ait olduğunu, Şii inancının siyasi örüntüleri belirlediğini ve İran devletinin sadece İran Müslümanlarının değil bütün ezilmiş Müslüman toplulukların koruyucusu olduğunu ileri sürmektedir. TRENDS Araştırma ve Danışmanlık Merkezi'nin Mart 2026 tarihli analizinin ortaya koyduğu üzere, bu doktrin on birinci yüzyılın başlarına kadar uzanan Şii hukukunu siyasi otorite teorisiyle birleştiren köklü bir tarihsel geleneği Humeyni'nin sistematize etmesiyle ortaya çıkmıştır; ideolojik bütünlüğü kısmen şimdiye dek var olmaya devam eden Direniş Ekseni üye grubu ve vekil ağların bu doktrinin paylaştığı ortak bir referans çerçevesi olmasına dayanmaktadır (TRENDS, 2026). Türkmen bölgeleri açısından en belirleyici pratik sonuç; İran'ın Irak ve Suriye'deki siyasi projeksiyonunun kritik güzergahları üzerinde ya da yakın çevresinde konumlanan bu toplulukların büyük güç rekabetinin kesişim noktalarına yakın konumlanması nedeniyle dış güç dinamiklerinden doğrudan etkilenmesidir. Bu dönüşüm; demografik mühendislik mekanizmalarıyla değil, stratejik güzergâh ve etki alanı hesaplamalarıyla gerçekleşmektedir.

Aralık 2024'te yaşanan Esad rejiminin çöküşü ve Haziran 2025'teki On İki Gün Savaşı ve devamında ABD ve İsrail savaşı, İran'ın Şii Hilali stratejisini yapısal olarak en ağır biçimde zorlayan tarihsel olaylar olarak ön plana çıkmaktadır. Suriye'nin kaybedilmesi; kara köprüsünün merkezi halkasını kopararak İran'ın Lübnan'daki Hizbullah'a ve diğer vekillerine doğrudan destek akışını fiilen kesintiye uğratmıştır. Hizbullah'ın 2024'teki ağır kayıpları ve Lübnan'ın Ocak 2025'te İran baskısından görece bağımsız bir cumhurbaşkanı seçmesi bu kırılmanın sembolik göstergelerini oluşturmaktadır (Gulf International Forum, 2024; TRT World Research Centre, 2025). TRT World Araştırma Merkezi'nin sorunsallaştırdığı temel soru, bu değişimin İran'ın bölgesel stratejisinin kalıcı çöküşünü mü temsil ettiği, yoksa başka jeopolitik krizlerde defalarca kanıtlanmış uyum ve toparlanma kapasitesini gizleyen geçici bir kırılma mı olduğudur (TRT World Research Centre, 2025). 2026 yılı itibarıyla mevcut veriler bu sorunun

kesin yanıtına izin vermemektedir; bununla birlikte İran'ın Lübnan ve Irak deneyimleri, ciddi askeri baskılar altında dahi örtük ağırları koruma kapasitesini defalarca kanıtlamıştır.

8.1.2. Haşd-i Şabi (PMF) Kanalıyla Irak Türkmenlerine Nüfuz: Yapısal Çerçeve, Tarihsel Dönüşüm ve 2025-2026 Konjonktürü

İran bağlantılı PMF unsurlarının Irak Türkmen bölgelerindeki varlığını doğru biçimde kavrayabilmek için öncelikle PMF kurumunun kendisini tarihsel ve yapısal bağlamında ele almak zorunludur. 2014 yılında Ayetullah Sistani'nin cihat fetvasıyla mobilize olan ve başlangıçta IŞİD'e karşı mücadelede sivil gönüllülerden oluşan PMF; 2016 yılında çıkarılan bir yasa ile Irak Silahlı Kuvvetleri bünyesine dahil edilmiş, başbakana bağlanmış ve resmi devlet kurumu statüsü kazanmıştır (International Crisis Group, 2015; BTI, 2026). Bu yasal düzenleme; PMF'yi teoride Bağdat'ın denetiminde tutarken pratikte pek çok unsurun bağımsız komuta zincirlerini korumasına ve sahaya yansıyan davranış örüntülerinin merkezi otorite kararlarından sıklıkla sapmasına zemin hazırlamıştır. BTI 2026 Irak Ülke Raporu bu durumu somut biçimde belgelemekte; uluslararası kaygıların PMF'nin resmi yasal statüsüne karşın sürmekte olduğunu kaydetmektedir. Nitekim Aralık 2023 il meclisi seçimlerinde PMF bağlantılı partilerin 285 sandalyenin 101'ini alması (BTI, 2026); kurumun Irak siyasetindeki kalıcı yapısal ağırlığını ortaya koymaktadır (BTI, 2026).

PMF'nin Türkmen bölgelerindeki varlığı ve bu varlığın ürettiği pratik sonuçlar; hem kendi içinde çeşitlilik göstermekte hem de farklı topluluk kesimlerince birbirinden farklı biçimlerde deneyimlenmektedir. Sünni Türkmen toplulukları için PMF varlığı, meşruiyet tartışmalı aktörlerin bölgede fiilî güç kullanma kapasitesine sahip olmasından kaynaklandığı için somut bir kaygı kaynağına dönüşmektedir. Öte yandan Şii Türkmen toplulukları için mesele çok daha karmaşık bir profil çizmektedir: 2014-2017 IŞİD dönemi, Tuzhurmatu başta olmak üzere pek çok Şii Türkmen kentinin varlık-yokluk meselesine indirgendiği bir hayatta kalma krizini beraberinde getirmiştir. Bu koşullarda bazı toplulukların en mevcut güvenlik aktörüyle pragmatik bir koruma ilişkisi kurması; siyasi tercihten değil, Staniland'ın (2012) "güvenlik kiracılığı" kavramıyla teorik çerçevelendiği yapısal bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Devletin koruyucu işlevinin fiilen yokluğunda topluluklar, önlerinde olan seçenekler arasında mecburiyet içinde davranmaktadır. Bu tespiti önemli kılan şey; söz konusu ilişkilerin hem kalıcı siyasi ittifak hem de İran'ın bilinçli etki operasyonunun ürünü olarak yorumlanmasının sınırlılıklarına dikkat çekmesidir.

Tuzhurmatu vakası; bu dinamiğin literatürde en sistematik biçimde belgelenmiş örnek çalışmasını oluşturmaktadır (International Crisis Group, 2015). Ağırlıklı olarak Şii Türkmen nüfusun yaşadığı bu kentte farklı silahlı grupların, devlet güvenlik kurumlarının ve Türkmen siyasi örgütlerinin çakışması; olası koalisyon tercihlerinin ve güç dengesi değişkenlerinin basit bir şematikleştirme ile açıklanamayacağını göstermektedir. Tellâfer, Musul çevresi ve Diyala'daki Türkmen bölgelerinde ise PMF varlığı çok daha farklı biçimler almakta; her bölgenin kendine özgü demografik yapısı, IŞİD sonrası güvenlik mimarisi ve yerel siyasi koalisyonlarla etkileşerek özgün bir tablo üretmektedir.

2025-2026 konjonktüründe bu tabloya önemli bir dinamizm eklenmiştir. On İki Gün Savaşı sürecinde İran bağlantılı PMF grupları, Amerikan kuvvetlerine herhangi bir saldırı düzenlemekten kaçınarak dikkat çekici bir "stratejik sessizlik" sergilemiştir. George Mason Üniversitesi CSPS analizi bu sessizliği; Irak içinde daha önce görece bütünselik hareket eden

İran yanlısı Şii koalisyonun belirgin bir parçalanma süreci yaşamasıyla birlikte değerlendirmekte, bazı Şii politikacıların İran etkisini kamuoyu önünde açıkça sorgulamaya başladığını belgelemektedir. Söz konusu analize göre Devlet Hukuku Bloğu'ndan bir milletvekili Iraklı liderleri "ülkeyi bölgesel savaştan koruduğu için" övmüş ve İran nüfuzunun Irak'ın yeni gerçekliğinde "daha az belirleyici" konuma gerildiğini ifade etmiştir (CSPS, 2025). ACLED'in Mart 2026 tarihli Orta Doğu Özel Sayısı da PMF gruplarının Bağdat otoritesinden bağımsız hareket kapasitelerini koruduğunu teyit etmekle birlikte; Ocak 2026'daki ABD kuvvetleri kısmi çekilmesinin ardından bölgede yeni bir güç boşluğu potansiyelinin belirginleştiğini kaydetmektedir (ACLED, 2026). Birleşik Krallık Parlamentosu Araştırma Servisi'nin Haziran 2026 tarihli raporu ise ABD'nin Eylül 2026'da gerçekleşmesi beklenen nihai çekilme takvimini ve Irak'ın PMF'nin kademeli entegrasyonuna ilişkin tutumunu doğrulayıcı bağlam olarak sunmaktadır (UK House of Commons, 2026). Bu konjonktürel değişimin Türkmen bölgeleri üzerindeki dolaylı etkileri; Irak'ın yeni siyasi yapısının şekillenme süreci ve PMF entegrasyon takviminin hayata geçirilme biçimiyle doğrudan ilişkilidir.

Bu tablonun Türkiye açısından stratejik anlamı şudur: Türkmen bölgelerindeki güvenlik ortamının görece olumlu yönde değişmesi, Türk diplomatik inisiyatifleri için belirli bir pencere açmaktadır. Bununla birlikte bu pencerenin kalıcılığı; İran'ın PMF üzerindeki nüfuzunu yeni biçimlerle yeniden tesis edip edemeyeceğine ve Bağdat'ın kurumsal entegrasyonu gerçek anlamda sahaya yansıtıp yansıtamayacağına bağlıdır. Yapısal bir değişimden söz edebilmek için mevcut kanıtlar hâlâ yetersizdir.

8.1.3. Suriye'deki İran Varlığı, Türkmen Bölgelerine Etkileri ve Aralık 2024 Sonrası Tablo

İran'ın Suriye iç savaşına müdahalesinin motivasyonunu ve araçlarını doğru kavramak; Türkmen toplulukları üzerindeki etkiyi anlamlandırmak için zorunlu bir analitik ön koşuldur. Müdahalenin birincil ve tutarlı hedefi, Suriye kara köprüsünün stratejik bütünlüğünü korumaktır: Esad rejiminin çöküşü İran'ın Lübnan'daki Hizbullah'a ve diğer aktörlere uzanan lojistik ve askeri ikmal güzergahını koparacaktı. Bu çerçevede İran Devrim Muhafızları Ordusu (IRGC) personelinin sahaya sürülmesi, Hizbullah'ın harekâta dahil edilmesi, Irak ve Afganistan'dan devşirilen Şii milislerin sevk edilmesi; Şii dayanışmasının dışavurumundan çok bu stratejik güzergahın korunmasına yönelik araçsal kararlar olarak okunmalıdır (Lister, 2016).

Bu müdahalenin Türkmen toplulukları üzerindeki etkisi dolaylı fakat somuttur. İran destekli güçlerin Lazkiye, Hama ve Halep çevresinde yürüttüğü harekâtlar, Türkmen silahlı gruplarıyla fiili cephe ayrışmasını kaçınılmaz kılmış; bazı Türkmen aileler çatışmaların dalgalanmasına paralel olarak birden fazla kez yer değiştirmek zorunda kalmıştır. UNHCR'nin izlediği veriler, Türkmen bölgelerinden Türkiye sınırına yönelik dönemsel göç dalgalarını belgelemektedir (UNHCR, 2016). Lazkiye kırsalındaki Türkmen Dağı (Cebal el-Türkman) bölgesi bu dinamğin en sembolik sahnesine dönüşmüştür: Kasım 2015'te Türk F-16'larının bir Rus SU-24'ünü Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürdüğü bu coğrafya, Türkmen bölgelerini Türkiye-Rusya-İran üçgenindeki büyük güç geriliminin fiili merkezine taşımış; Türkmen bölgelerinin büyük güç rekabetinin kesişim noktasına taşındığı kritik bir diplomatik süreci simgelemektedir (Taştekin, 2015).

Aralık 2024'teki rejim çöküşü; İran'ın Suriye'deki açık askeri angajman altyapısını fiilen tasfiye etmiştir. Bu kırılma, Gulf International Forum'un ortaya koyduğu gibi, on yıllardır özenle inşa

edilen stratejik projenin köşe taşı — Suriye'yi — kaybetmek anlamına gelmektedir (Gulf International Forum, 2024). Bununla birlikte bu kopuşun kalıcı niteliğini sorgulamak analitik açıdan zorunludur. İran'ın Lübnan ve Irak deneyimleri; bu aktörün ciddi askeri baskılar ve önemli kayıplar yaşadktan sonra dahi ağlarını örtük kanallar aracılığıyla yeniden örgütleme kapasitesini defalarca ortaya koymuştur. Suriye özelinde mevcut tablo; İran International'ın aktardığı analizin vurguladığı gibi, İran'ın Suriye'den fiilen çekildiğini değil, açık askeri varlıktan örtük ilişkiler ağına geçişi temsil eden yapısal bir adaptasyon sürecini yansıtmaktadır (Iran International, 2026). Türkmen coğrafyası için pratik anlam şudur: İran'ın kuzey Suriye üzerindeki doğrudan tehdit kapasitesi Aralık 2024 öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde gerilemiştir; ancak bu gerilemenin kalıcı mı yoksa geçici mi olduğunu belirleyecek olan, İran'ın yeni Suriye yönetimiyle kurduğu ilişkinin seyrinin ve örtük ağları sürdürme kapasitesinin somut sınamasıdır.

8.1.4. İran'ın Kendi Sınırları İçindeki Türkmen Politikası: Çok Katmanlı Baskı, Tarihsel Birikim ve 2025-2026 Dönemi

İran'ın kendi topraklarındaki Türkmen toplulukları üzerindeki politikası; dış politika boyutundan niteliksel, araçsal ve hedef açısından birbirinden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Ağırlıklı olarak Golestan, Kuzey Horasan ve Rezevi Horasan vilayetlerinde, Türkmenistan sınırı boyunca yerleşmiş yaklaşık üç buçuk milyonluk Türkmen nüfusu; birbirini pekiştiren çoklu baskı eksenleriyle yüzleşmektedir. Bu eksenler; eğitim alanında Farsça'nın tek öğretim dili olarak zorunlu kılınması ve anadilde eğitimin sistematik biçimde engellenmesi, istihdam ve siyasi temsil kısıtları ile devlet altyapı yatırımlarının azınlık bölgelerindeki orantısız yetersizliğini kapsamaktadır. Sünnî kimliklerinin İran'ın Şii devlet kimliğiyle oluşturduğu yapısal gerilim; etnik Türkmen kimliğine özgü kırılganlıklarla iç içe geçerek çift katmanlı bir dışlanma dinamiği üretmekte, bu iki eksenin birbirini etkilemesi topluluklar için siyasi savunuculuk alanını zorlaştırmaktadır (Atabaki, 2000).

Amnesty International'ın 2025 yılı İran raporunun da açıkça belgelediği üzere; etnik azınlıklar — Arap, Azerbaycanlı Türk, Beluc, Kürt ve Türkmenler dahil olmak üzere — eğitim, istihdam, yeterli konut ve siyasi temsile erişimde yaygın ihlallerle yüz yüzedir. Azınlık bölgelerine yönelik yetersiz yatırım; temiz suya erişimden sağlık altyapısına uzanan temel hizmetlerde kronik yoksulluk ve dışlanmışlığı sürekli kılmaktadır (Amnesty International, 2025). Atlantic Council'ın 2025 tarihli ve "protesto coğrafyası" temalı analizinin ortaya koyduğu üzere; etnik azınlık bölgelerini kapsayan Sistan-Belucistan, Kürdistan, Huzistan ve diğer illerin İran'ın en yüksek yoksulluk ve işsizlik oranlarını barındırması, bu mekânsal örüntünün tesadüfi değil sistematik olduğuna işaret etmektedir (Atlantic Council, 2025).

Tarihsel perspektiften bakıldığında, İran Türkmenleri ile merkezi devlet arasındaki gerilimlerin kendine özgü bir tarih yazımı bulunmaktadır. 1979 Devrimi'nin hemen ardından kurulan Türkmen Sahara örgütü, bölgenin devrimi izleyen ilk yıllarında özerklik talep eden en etkili siyasi yapı olarak öne çıkmış; ancak devlet güçleri tarafından bastırılmış, liderler tutuklanmıştır. Devrim -Pehleviler döneminde de toprak reformları yaşanmıştır- sonrası toprak reformları, geleneksel olarak Türkmen mülkiyetinde bulunan tarım arazilerini merkezi devlet bünyesine aktarmış; bu süreç günümüze dek süregelen somut bir şikâyet kaynağı oluşturmaktadır (Sabahi, 2001). 2025 yılında İran genelinde yaşanan çiftçi protestolarına Golestan'ın da dahil olması;

Türkmen bölgelerindeki su hakları, tarımsal destekler ve kalkınma yatırımlarına ilişkin derin hoşnutsuzlukların dönemsel olarak örgütlü bir form kazandığını ortaya koymaktadır.

2022-2023 döneminde Mahsa Amini'nin ölümünün ardından patlak veren kitlesel toplumsal hareketler, Türkmen bölgelerinde de yankı bulmuş; Golestan'daki bazı kentler bu dalgaya sahne olmuştur. Kürt ve Beluç topluluklarındaki mobilizasyonla kıyaslandığında İran Türkmenleri arasındaki siyasi hareketlilik görece düşük yoğunluklu seyretmiştir. Bu görece sessizliğin açıklanmasında iki yapısal etken öne çıkmaktadır: Birincisi, bölgede köklü ve sürekli bir varlık gösteren güvenlik aygıtının yarattığı caydırıcı baskı; ikincisi, Türkmenistan sınırı boyunca süregelen gayri resmî ticaret ağlarının ekonomik yaşamsallığının korunmasına yönelik kolektif bir temkin refleksidir. Minority Rights Group'un 2026 yılı raporuna göre bu sınır geçirgenliği; iki devletin resmi gözetimi altında olsa da dil, kültür ve aile bağlarıyla desteklenen topluluksal ilişkilerin ve enformel ekonomik değişimin canlılığını koruduğu özgün bir alanı temsil etmektedir (MRG, 2026).

2025-2026 konjonktüründe bu tablo yeni boyutlar kazanmıştır. Haziran 2025'teki On İki Gün Savaşı'nın ardından New Lines Institute'ün belgelediği üzere New Lines Institute'ün verilerine göre Haziran 2025'ten bu yana İran'da geniş bir kesimi kapsayan yoğun bir güvenlik süreci yaşanmıştır (New Lines Institute, 2026; Amnesty International, 2025) (New Lines Institute, 2026). Aralık 2025'te başlayıp tüm 31 ilde yayılan protesto dalgası ise; ekonomik kriz, yüksek enflasyon ve on iki gün savaşının ekonomik-psikolojik sonuçları tarafından tetiklenerek merkezi hükümetin azınlık bölgelerindeki yönetim kapasitesini yeni bir sınava tabi kılmıştır (Britannica, 2026; UK House of Commons, 2026). Bu tablo; İran'ın Türkmen politikasının salt bir dış baskı meselesi olmadığını, aynı zamanda Türkmenistan sınırı boyunca şekillenen ve uzun vadeli siyasi dinamiklerle bağlantılı özgün bir iç siyasi sorunsal olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bunlara ek olarak, Pehlevinin Türkmenler'e karşı başlattığı demografik müdahaleler dahilinde özellikle Sistan ve Beluçistan'daki Şii nüfusun yavaş yavaş Türkmenlerin yaşadığı verimli topraklara yerleştirildiği ve bu müdahaleye Türkmenler'in yoğun bir direnç gösterdiği bilinmektedir. Devrim sonrasında da benzer bir politikanın devam ettiğinden bahsedilebilecektir. Özellikle Türkmenlerin yoğun yaşadığı ilgili eyaletlerdeki yerel kamu otoritelerine dahi Türkmenlerin memur olarak alınmaması sosyal gerilimi büyötmektedir.

8.2. Rusya'nın Tutumu: Orta Doğu'dan Orta Asya'ya Çok Boyutlu Nüfuz

8.2.1. Rusya'nın Suriye Politikası: Türkmen Bölgelerine Etkileri ve Aralık 2024 Sonrası Yapısal Dönüşüm

Rusya'nın Eylül 2015'te Suriye'ye müdahil olmasının motivasyonu; çoklu ve birbirini pekiştiren stratejik hesapların bir bileşiminden oluşmaktadır. Tartus deniz üssü ve Humeymim hava üssü aracılığıyla Akdeniz'e kalıcı erişim sağlamak, Soğuk Savaş sonrasında Moskova'nın en büyük stratejik kayıplarından birini oluşturan bölgesel güç boşluğunu doldurmak, IŞİD ve El-Kaide bağlantılı aşırılıkçı grupları zayıflatmak ve Batı'nın demokratikleştirici müdahaleciliğine karşı güçlü bir karşı-emsal yaratmak; Rusya'nın bu hesaplamalar bütünüünün ana eksenleridir. Türkmen bölgeleri üzerindeki dolaylı ama ağır sonuçlar ise bu stratejik büyük resmin yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Taştekin, 2015).

Kasım 2015 SU-24 krizi ve 'Türkmen Dağı'ndaki gelişmeler; Rusya'nın müdahalesinin 'Türkmen toplulukları' açısından yarattığı en kritik somut dönüm noktasını oluşturmaktadır. Türk F-16'larının Rus savaş uçağını Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürdüğü bu kriz; bir yanda Türkiye ile Rusya arasındaki derin yapısal çıkar çatışmasını çarpıcı biçimde gözler önüne sererken, öte yanda 'Türkmen sivil güvenliğini' NATO üyesi olmayan iki büyük gücün doğrudan gerilim çizgisinin odak noktasına taşımıştır. Rusya krizin hemen ardından Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar ve diplomatik kısıtlamalar uygulamış; ancak ilişki 2016 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşadığı gerilimi fırsata dönüştürerek köklü bir pragmatik normalleşme sürecine girmiş ve Astana süreci bu yeniden yakınlaşmanın kurumsal çerçevesini oluşturmuştur. Astana çerçevesinin 'Türkmen meselesi' açısından yapısal işlevi belirleyici olmuştur: Türkiye'nin 'Türkmen toplulukları' adına savunuculuk yapma kapasitesi, bu platformda Rusya ve İran'ın müzakere onayına ve iş birliğine yapısal olarak bağımlı kalmıştır. Bu bağımlılık; spesifik 'Türkmen taleplerinin' çok daha kapsamlı bir jeopolitik pazarlık sürecinde görünmez kılınmasına zemin hazırlamıştır.

Aralık 2024'teki rejim çöküşünün Rusya'nın Suriye varlığı üzerindeki etkileri, 2026 itibarıyla hâlâ netleşme sürecindedir ve mevcut kanıtlar birbiriyle çelişen sinyaller sunmaktadır. Güçlü bir çekilme sinyali olarak: Tartus'tan Ocak-Mart 2025 arasında bir deniz kuvvetleri çekilmesi yaşanmış; HTS/Sharaa liderliğindeki yeni Suriye yönetimi yabancı kuvvetlerin ülkeyi terk etmesi gerektiğini net biçimde ifade etmiş ve Tartus'taki sivil liman geliştirme sözleşmesi iptal edilmiştir (The Geopolitics, 2025). Öte yandan varlığın devamı olarak: Ekim 2025'te Şam'ı ziyaret eden Ahmed el-Şara, Rusya ile stratejik ilişkilerin devam edeceğini açıklamış ve önceden imzalanmış anlaşmaların geçerliliğini teyit etmiştir; Nisan 2026 raporları Rusya'nın Kuzey Suriye'deki Kamışlı Havalimanı'na varlığını transfer ettiğini belgelemiş; Humeymim ve Tartus tesisleri tartışmalı ama fiilî bir statüde varlığını sürdürmektedir (Meduza, 2026; INSS, 2026). RUSI'nin çerçevelediği bu tablonun analitik özü şudur: Rusya Suriye'yi terk etmemekte, açık askeri müdahaleden daha örtük, daha düşük profilli ancak kalıcılığa yönelik bir varlık stratejisine geçiş yapmaktadır. 'Türkmen coğrafyası' açısından bunun anlamı; Rusya'nın doğrudan tehdit olmaktan çıkıp uzak ama izlenmesi gereken ve geçiş dönemi dengeleri üzerinde belirli bir dolaylı etkiye sahip olmaya devam eden bir aktöre dönüştüğüdür.

8.2.2. Rusya'nın Orta Asya Türkmen Coğrafyasındaki Nüfuzu: Sovyet Mirası, Yapısal Dönüşüm ve Mevcut Durum

Rusya'nın 'Türkmenistan devleti' ve 'Türkmen toplulukları' üzerindeki etkisi; tarihsel derinliği, çok katmanlı araçları ve köklü kurumsal mirasıyla Orta Doğu bağlamıyla kıyaslanamayacak bir yapısal yoğunluk taşımaktadır. Bu etki; Sovyet döneminde inşa edilen ve onlarca yıl boyunca Rusya mühendislik standartlarına bağımlı kalan boru hattı altyapısı, yönetim ve bürokraside Rusçanın tarihsel hâkimiyeti ve güvenlik kurumlarına sinmiş kurumsal refleksler aracılığıyla nesiller boyu yeniden üretilmiştir (Cooley, 2012). 'Türkmenistan'ın bağımsızlığını 1991'de kazanmasının ardından geçen on yıllar boyunca kademeli biçimde ilerleyen bu dönüşüm; Rusya bağımlılığının azalmasını değil dönüşümünü yansıtmaktadır: Doğrudan enerji bağımlılığı azalmış, ancak kurumsal ve kültürel etki kanalları varlığını sürdürmektedir.

2009'da Orta Asya-Çin Boru Hattı'nın (CAGP) devreye girmesiyle 'Türkmenistan, Rusya'ya olan gaz ihracat bağımlılığını köklü biçimde azaltmış ve dış politika manevra alanını anlamlı ölçüde genişletmiştir. Bu çeşitlendirme; 'Türkmenistan' açısından kesin bir müzakere özgürlüğü

anlamına gelmemekle birlikte, enerji bağımlılığı üzerinden kurulan doğrudan kaldıraç ilişkisini fiilen parçalamıştır. Bununla birlikte Moskova, bu bağımlılık azalmasına yanıt olarak enerji dışı etki kanallarını daha bilinçli biçimde canlı tutmaktadır. Türkmenistan'ın Rusça konuşan nüfusu, kurumsal hafızanın Sovyet normlarıyla şekillenmiş boyutları ve bazı güvenlik bağlantılarının sürekliliği; Moskova'nın dolaylı etkisini sürdürme kapasitesinin somut göstergeleridir. Üstelik Columbia Üniversitesi Küresel Enerji Politikası Merkezi'nin vurguladığı gibi, Rusya Ukrayna Savaşı'nın ardından Avrupa'daki enerji müşterilerini kaybetmesi üzerine Orta Asya ile enerji iş birliğini sistematik olarak derinleştirme politikası izlemektedir. Bu politika çerçevesinde Türkmenistan, elektrik ve doğal gaz altyapısında yeni Rus yatırım projelerinin muhatabı olmuş; yani Rusya dış müdahale kapasitesini bir anlamda yeni biçimlerle ve yeni araçlarla güçlendirme yolunu seçmiştir (CGEP, 2024).

FPRI'nın 2026 yılında yayımladığı Orta Asya'nın yeniden sıralanmasına ilişkin analiz; bu tablonun en güncel ve kapsamlı veriye dayanan değerlendirmesini sunmaktadır. Rusya ile Orta Asya ticaret hacminin 2025'te 51 milyar dolara ulaşması (FPRI, 2026) dikkat çekici bir rakam olmakla birlikte, bu artışın önemli bir bölümü yaptırım baskısı altındaki Rusya'nın Orta Asya güzergahları aracılığıyla üçüncü taraflara yönelik ticaret yönlendirmesinden kaynaklanmaktadır; bu durum, Rusya ile Orta Asya ilişkisinin gerçek stratejik niteliğini olduğundan daha güçlü gösterebilir (FPRI, 2026). Türkmenistan özelinde ise tablo özellikle paradoksal bir boyut taşımaktadır: Türkmenistan'ın Çin'e olan gaz ihracatı 2025'te düşmüş ve Rusya, bölgenin en büyük boru hattı gaz tedarikçisi konumunu Türkmenistan'dan devralmıştır. Bu gelişme, Türkmenistan'ın Çin'e olan enerji bağımlılığının yapısına ve Trans-Hazar seçeneğinin aciliyetine ilişkin anlatının daha nüanslı biçimde okunmasını zorunlu kılmaktadır (Eurasianet, 2026; Caspianpost, 2026).

8.2.3. Afganistan'daki Türkmen Bölgeleri Bağlamında Rusya'nın Yaklaşımı

Rusya'nın Afganistan'daki Türkmen bölgelerine yaklaşımı; istikrarsızlığın Orta Asya üzerinden kendi güney sınır hattına sızmasının önlenmesi, uyuşturucu kaçakçılığının engellenmesi ve bölgedeki Batı güvenlik varlığının kontrol altına alınması eksenlerinde şekillenen güvenlik merkezli bir perspektiften beslenmektedir. Bu perspektif; Türkmen siyasi örgütlenmesine sempatiyle değil, yapısal bir kuşkuyla yaklaşmaktadır: Kuzey Afganistan'daki herhangi bir etnik seferberlik; Rusya açısından potansiyel bir bölgesel istikrarsızlık kaynağı olarak değerlendirilmektedir. 2021 sonrasında Taliban ile kurulan pragmatik ilişki; Rusya'nın Afganistan çıkarlarının topluluklara yönelik bir savunuculuk programıyla değil, sınır güvenliği ve istikrar yönetimiyle tanımlandığını açıkça ortaya koymaktadır (Giustozzi, 2009). Afgan Türkmen topluluklarının kültürel ve siyasi talepleri; Rusya'nın bölgesel hesaplamalarında özgün bir özne olarak değil en iyi ihtimalle yönetilmesi gereken güvenlik değişkenleri olarak yer bulmaktadır.

8.2.4. Ukrayna Savaşı Sonrası Bölgesel Güç Dengelerinin Yeniden Biçimlenmesi

Şubat 2022'de başlayan ve 2026 itibarıyla hâlâ sürmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşı; Orta Asya'daki Türkmen coğrafyasının jeopolitik bağlamını dönüştürmekte olan birbirleriyle çelişen baskıları eş anlı olarak güçlendirmiştir. Zayıflama baskıları cephesinde: Kapsamlı Batı yaptırım rejimi Rusya ekonomisini ve savunma sanayii ithalatını ciddi ölçüde zorlamış; uzun soluklu harekâtın mali ve askeri maliyeti Rusya'nın bölgesel nüfuz alanlarına ayırdığı kaynakları kısıtlamış; Suriye varlığının çöküşü Moskova'nın küresel güç konumlanmasında önemli bir

stratejik sarsıntıya yol açmıştır. Ukrayna Savaşı'nın ardından Kırgızistan'ın KGAÖ tatbikatını ülkesinde iptal etmesi; Rusya'nın askeri güvenilirliğinin bile müttefikleri nezdinde aşınmaya uğradığını simgelemektedir (FPRI/AIIA). Öte yandan karşı-baskılar cephesinde: Atlantic Council'ın belgelediği üzere, Rusya'nın IMF tahminine göre 2024'te yüzde 3,2 büyüyen ekonomisi (Atlantic Council, 2025); Batılı öngörülerin çok ötesinde bir direnç sergilemiştir. Yaptırımlara yanıt olarak Asya'ya yönlendirilen ticaret, ithal ikamesi ve savunma sanayii büyümesi bu direncin yapısal kaynaklarıdır. Rusya, özellikle otoriter yönetimlerin Batı demokratikleştirme baskısına karşı yetki vericiliği yararlı bulduğu çevrelerde, Orta Asya'nın bazı yönetici seçkinleri nezdinde hâlâ güvenilir bir ortak olarak algılanmaktadır (Atlantic Council, 2025).

FPRI'nın vurguladığı kritik bağlamsal veri; 2025'te Rusya ile Orta Asya ticaretinin 51 milyar dolara ulaşması (FPRI, 2026) ve önemli ölçüde Ukrayna Savaşı koşullarının ürettiği yaptırım-kaçınma ticaretinden beslendiğidir. Bu ticaret artışının savaşın sona ermesi ya da yaptırımların kaldırılmasıyla keskin biçimde gerileyeceği değerlendirilmekte; Rusya-Orta Asya ilişkisinin gerçek stratejik yapısının bu geçici konjonktürel baskıdan titizlikle ayrıştırılması gerekmektedir (FPRI, 2026). Türkmenistan'ın BM oylamalarındaki tarafsızlık politikası ise kalıcı bir değer tercihini değil; zayıf devletlerin bölgesel hegemon güçleri doğrudan karşısına almaktan kaçındığı çevresel küçük devlet stratejisinin tutarlı bir ifadesini yansıtmaktadır.

8.3. ABD ve NATO'nun Rolü

8.3.1. ABD'nin Stratejik Öncelikleri, Kürt-Türkmen Dengesi ve Yapısal Kısıtlar

ABD'nin Türkmen toplulukları üzerindeki politikasını belirleyen temel etken; doğrudan bir Türkmen politikasının olmaması, aksine diğer stratejik önceliklerin — güvenlik ortaklıkları, enerji çıkarları, terörle mücadele — Türkmen topluluklarını etkileyen dolaylı sonuçlar üretmesidir. Bu yapısal gerçek; her somut vakanın arkasındaki motivasyonu anlamak için en güçlü analitik çerçeveyi sunmaktadır.

Irak bağlamında 2003 sonrası dönemde ABD, sahada örgütlü ve coğrafi kontrole sahip Kürt siyasi yapılarını — KDP ve KYB önderliğindeki KBY'yi — başlıca yerli ortak olarak belirlemiştir; ne var ki bu tercihin “güvenilirlik” ve “kurumsal kapasite” gibi normatif nitelikleri ne ölçüde hak ettiği, aşağıda ele alınacağı üzere, akademik literatürde ve bölge aktörleri arasında tartışmalı bir konudur. Bu tercih, koşullar gözetildiğinde savunulabilir bir operasyonel mantığı yansıtmaktadır; bununla birlikte Türkmen siyasi taleplerinin giderek marjinalleşmesinin yapısal zeminini döşemiştir. Kerkük'teki anayasal belirsizlikler, 2003-2005 güvenlik düzenlemelerinden Türkmen güçlerinin büyük ölçüde dışlanması ve yetersiz temsile ilişkin kronik yakınmalar; bu yapısal tercih silsilesinin doğrudan ürünleri olarak değerlendirilmelidir (Dawisha, 2009). Meseleyi daha da karmaşık kılan; ABD ile Türkiye arasında derin bir sürtüşme yaratan Kürt meselesi ile Türkmen meselesinin her iki ülke için de birincil öneme sahip olmakla birlikte farklı gündem sıralamalarına sahip olmasıdır. Türkiye, YPG/SDG ortaklığının PKK ile organik bağ taşıdığını düşündüğü için bu ortaklığı yalnızca Kürt güvenliği açısından değil, dolaylı olarak Türkmen güvenliğini de etkileyen bir faktör olarak değerlendirmektedir.

Suriye bağlamında ABD'nin IŞİD karşıtı harekâta SDG/YPG ile kurduğu stratejik ortaklık; Türkmen grupların ABD güvenlik mimarisinde merkezi bir konum edinmemesinin doğrudan açıklamasını sunmaktadır (Kösebalaban, 2020). Bu seçimin motivasyonu; Türkmen gruplarına yönelik düşmanca bir tutumdan değil, ABD operasyonel ihtiyaçları — hâlihazırda örgütlenmiş,

İŞİD karşıtı deneyimi olan ve sahadaki koordinasyonu sağlayabilecek bir güç — ile Türkiye'nin ortaklık kaygıları arasındaki doğrudan çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bu tablo; küçük toplulukların büyük güç güvenlik mimarisinde yalnızca kendi özelliklerinin değil, büyük güçler arasındaki çatışan önceliklerin de fonksiyonu olarak konumlandığını göstermektedir.

Orta Asya bağlamında ABD'nin Türkmenistan tutumu; enerji çeşitlendirmesi ve Rus/Çin nüfuzunu dengeleme çıkarlarını, insan hakları ve azınlık toplulukları taahhütleriyle zaman zaman gerilime düştüğü noktada yönetmek biçiminde özetlenebilir. Bu gerilim sistematik bir tercih döngüsü üretmiştir: ABD önemli enerji ya da güvenlik anlaşmaları müzakere ettiğinde Türkmenistan üzerindeki normatif baskılar hafiflemekte; baskılar geçici olarak güçlendiğinde ise somut politika değişikliklerine dönüşme kapasitesi son derece kısıtlı kalmıştır. TAPI ve TCGP'ye gösterilen ABD diplomatik desteği; hem Türkmenistan'ın çok seçeneklilik arayışıyla hem de ABD'nin Rusya ve Çin nüfuzunu dengeleme hedefiyle uyumlu bir politika tercihi yansıtmakla birlikte, bu desteğin Türkmenistan'ın iç yönetim pratikleri üzerindeki ölçülebilir etkisi son derece kısıtlı kalmıştır.

Bu tercihin normatif temellendirmesi, TESPAM kurumsal arşivi ve bölge uzmanlarıyla yürütülen saha görüşmeleri ışığında daha eleştirel bir çerçevede yeniden değerlendirilmeyi hak etmektedir. KDP ve KYB'nin kurumsal kökeni; 1946'da kurulan KDP'nin ve 1975'te KDP'den ayrılan Celal Talabani önderliğindeki KYB'nin, büyük ölçüde dış destekle güçlenen aşiret temelli yapılar olduğu gerçeğiyle yakından ilişkilidir (Stansfield, 2003; Romano, 2006). İki yapı arasındaki rekabet; ideolojik bir ayrışmadan ziyade, büyük ölçüde Habur sınır kapısı ticaret gelirlerinin paylaşımı gibi maddi çıkar anlaşmazlıklarından beslenmiş ve 1994-1997 döneminde doğrudan silahlı bir iç savaşa dönüşmüştür (Stansfield, 2003). Bu tarihsel arka plan, ABD'nin 2003 sonrası KBY'yi “güvenilir kurumsal kapasiteye sahip” bir ortak olarak nitelendirmesinin, sahadaki fiili örgütsel tutarlılıktan çok, ABD'nin operasyonel alternatif yoksunluğundan kaynaklanan pragmatik bir tercih olduğunu düşündürmektedir.

Bu güvenilirlik sorunsalı güncel konjonktürde de sınanmaya devam etmektedir. 2026 yılı başından itibaren yeniden alevlenen İsrail-İran gerilimi sürecinde ABD ve İsrail çevrelerinin, KBY bünyesindeki İranlı Kürt muhalefet gruplarını İran'a yönelik sınır ötesi bir harekâta yönlendirme girişimleri; hem Bağdat merkezi hükümetinin hem de KBY liderliğinin belirgin bir çekimserliğiyle karşılanmıştır. KBY Başbakanı Mesrur Barzani, bölgenin binden fazla saldırıya maruz kalmasına rağmen çatışmaya taraf olmayı reddettiklerini kamuoyu önünde açıkça ifade etmiş (Al Jazeera, 2026); KBY Başbakan Yardımcısı Kubad Talabani ise güçlerinin “hiçbir koşulda” İran içinde bir operasyona katılmayacağını belirtmiştir (Middle East Eye, 2026). Bu tutum, KBY'nin büyük güçler nezdinde öngörülebilir ve emre amade bir ortak olmaktan çok, kendi bölgesel çıkarlarını önceleyen ve dış baskılara karşı seçici direnç gösterebilen bağımsız bir aktör olduğunu bir kez daha ortaya koymuş; dolayısıyla “güvenilir ortak” nitelendirmesinin sahada koşulsuz bir sadakat biçiminde okunmaması gerektiğini teyit etmiştir. Türkmen siyasi çevrelerinde bu tür örnekler, Türkiye'nin bölgedeki en istikrarlı ve öngörülebilir yerel muhatabının, dış destekle güçlenmiş aşiret temelli yapılar değil, kadim ve kurumsal sürekliliğe sahip Türkmen toplulukları olduğu tezini güçlendiren bir kanıt seti olarak değerlendirilmektedir.

8.3.2. Afganistan'dan Çekilme ve Türkmen Toplulukları Üzerindeki Çok Boyutlu Etkiler

Ağustos 2021'deki Afganistan çekilmesinin Türkmen toplulukları üzerindeki etkileri; birbirinden analitik olarak ayrıştırılması gereken üç temel kanaldan gerçekleşmiştir. Birinci kanal, güvenlik ortamındaki yapısal değişimdir: NATO varlığının yarattığı görece çoğulcu siyasi ortamın çöküşü; hem toplulukların doğrudan güvenlik koşullarını hem de siyasi organizasyon kapasitelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Kız çocuklarının ve kadınların eğitim sisteminden dışlanması; Türkmen toplulukların halıcılık ekonomisinin kuşaktan kuşağa aktarım mekanizmasını tehdit eden boyutuyla ayrıca analitik dikkat gerektirmektedir. İkinci kanal, uluslararası erişim daralmasıdır: İnsani yardım örgütlerinin bölgesel erişim kapasitesinin keskin biçimde gerilemesi ve uluslararası savunuculuk mekanizmalarına bağlanma imkânlarının daralması; Türkmen topluluklarının kronik görünmezliğini daha da derinleştirmiştir (Yalçın, 2023). Üçüncü kanal, büyük güç rekabetinde konumsal değişimdir: ABD çekilmesiyle birlikte Kuzey Afganistan'da oluşan güç boşluğu; Çin, Pakistan ve Taliban'ın birbirleriyle çakışan ve zaman zaman çatışan nüfuz arayışlarına zemin hazırlamış; bu rekabet içinde Türkmen toplulukları, kendi çıkarlarını savunabilecek bir dış ortaktan yoksun kalmıştır.

8.3.3. NATO İçindeki Türkiye-ABD Gerilimleri ve Türkmen Meselesi

Türkiye ile ABD arasındaki NATO bünyesindeki gerilimler; YPG ortaklığı, S-400 alımı, Libya'ya yaklaşım farklılıkları ve Türkiye'nin Rusya ile sürdürdüğü pragmatik ilişki gibi birbirinden bağımsız ama birbirini besleyen eksenler üzerinde birikmiş karmaşık bir tablodur. Türkmen meselesi bu gerilim silsilesinde birincil bir gündem maddesi değildir; bununla birlikte Suriye geçiş sürecine ilişkin tutumlar ve Irak'taki güç dengesi hesaplamaları çerçevesinde örtük biçimde gündeme gelmektedir.

Türkmen perspektifinden bu gerilimin pratik önemi şuradadır: Türkiye, Türkmen toplulukları için potansiyel olarak en aktif dış savunucu olmaya aday tek NATO üyesidir. Dolayısıyla Türkiye-ABD gerilimleri; yalnızca bilateral bir ittifak meselesi değil, aynı zamanda Türkmen toplulukları için mevcut savunuculuk kanallarının ne ölçüde açık ya da kısıtlı olduğunu doğrudan belirleyen yapısal bir değişkendir. ABD'nin YPG ile sürdürdüğü ortaklık, Türkiye'nin bu alanda öne sürdüğü meşruiyet gerekçesini — PKK-YPG bağlantısı — NATO platformlarında karşılık bulmaktan uzaklaştırarak Türkmen savunuculuğunu da yapısal olarak zayıflatmaktadır.

Trump yönetiminin 2026 itibarıyla belirginleşen "bölgesel yük paylaşımı" yaklaşımı; Türkmen toplulukları açısından asimetrik bir tablo ortaya koymaktadır. ABD baskısından görece özgürleşen bir ortamda Türkiye'nin Orta Doğu'daki diplomatik manevra alanının genişlemesi; Türkmen meselelerinde Ankara'yı daha aktif bir bölgesel aktör konumuna taşıma potansiyeli taşımaktadır. Bununla birlikte, ABD güvenlik taahhütlerinin azaldığı bölgelerde, özellikle Kuzey Irak gibi çok sayıda silahlı aktörün varlığını sürdürdüğü coğrafyalarda, Türkmen topluluklarının dış müdahale ve siyasi sömürüye karşı savunmasızlığının artması riski eş anlı olarak belirginleşmektedir.

8.4. Çin'in Yükselen Rolü: Orta Asya'dan Orta Doğu'ya Stratejik Derinlik

8.4.1. Çin'in Türkmenistan Üzerindeki Enerji Nüfuzu: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık, Güncel Tablo ve Yapısal Paradoks

Çin'in Türkmenistan üzerindeki enerji nüfuzu; mevcut akademik ve politika literatüründe sıklıkla "asimetrik karşılıklı bağımlılık" veya "borç tuzağı diplomasisi" çerçevesiyle

kavramsallaştırılmaktadır. Bu kavramsallaştırmaların her ikisi de belirli bir analitik değer taşımakla birlikte, en güncel veriler nedeniyle önemli nüanslamalara gereksinim duymaktadır. Keohane ve Nye'in (1977) karşılıklı bağımlılık teorisi; her iki tarafın da yapısal olarak birbirinin ihtiyaçlarını karşılamak için konumlandığı ancak taraflardan birinin bu bağımlılık üzerinde çok daha güçlü bir kaldıraç etkisine sahip olduğu ilişkileri asimetrik karşılıklı bağımlılık olarak tanımlamaktadır. Türkmenistan-Çin ilişkisi tam da bu analitik kalıba uymaktadır: Çin, Türkmenistan gazına ihtiyaç duymakta; Türkmenistan ise gaz gelirine ülkenin varlığının sürdürülmesi açısından muhtaçtır. Fakat bu bağımlılığın daha derin düzeydeki asimetrisi fiyatlandırmadan altyapı kontrolüne, sözleşme koşullarından Türkmenistan'ın Çin siyasetini eleştirme kapasitesine kadar uzanmaktadır.

Türkmenistan'ın 2021'de Çin boru hattı ve Galkynyş sahası geliştirilmesine ilişkin birikmiş borcunu tasfiye etmiş olması; bazı analistlerin yaptığı salt "borç tuzağı" okumasının sınırlılıklarına işaret etmektedir (F1000Research, 2024). Türkmenistan, Çin'in bu ilişkiyi Orta Asya'daki diğer ortaklara kıyasla çok daha uzlaşmacı koşullarda yönettiğini deneyimlemiş; Çin ise gaz temin etmiştir. Bu çerçevede Nisan 2026'da imzalanan Galkynyş genişletme anlaşması; salt borç birikimi olarak değil, her iki tarafın da stratejik çıkarlarını karşılayan ancak asimetrik bir karşılıklı bağımlılığı derinleştiren bir uzlaşma olarak okunmalıdır.

Bununla birlikte 2025-2026 döneminde bu tabloya önemli bir paradoks eklenmiştir. Eurasianet ve Caspian Post'un bağımsız biçimde doğruladığı verilere göre; Türkmenistan'ın Çin'e ihraç ettiği gaz miktarı 2025'te düşmüş ve Türkmenistan, bölgenin en büyük boru hattı gaz tedarikçisi konumunu Rusya'ya kaptırmıştır. Bu gelişmenin nedenleri çok boyutludur: Çin'in 2025'te azalan LNG ithalatına yol açan yurt içi gaz üretim artışı ve ekonomik yavaşlama; Türkmenistan'ın ihracat kapasitesini etkileyen teknik sorunlar ve BOTAS takas düzenlemesinin kesintiye uğraması bunların başında gelmektedir (Eurasianet, 2026; Caspianpost, 2026). Bu paradoks; salt Çin bağımlılığı perspektifinden yapılan analizlerin, bağımlılık ilişkisinin gerçekte iki yönlü risk barındırdığını — Türkmenistan Çin'e bağımlıyken Çin de Türkmenistan gazına bağımlıdır — gözden kaçırabileceğini ortaya koymaktadır.

Çin'in müdahaleci olmayan angajman ilkesi; Türkmenistan yönetiminin iç politika tercihlerini — azınlık toplulukları, medya özgürlüğü, siyasi temsil — dış normatif baskıdan bağımsız biçimde belirleme kapasitesini korumasına yapısal olarak katkıda bulunmaktadır. FPRI'nın 2026 tarihli analizinde dikkat çektiği üzere; 2025 itibarıyla Orta Asya ile Çin arasındaki ticaret rekor yüksek 106,3 milyar dolara ulaşmış ve on yıllık artışın üç katına çıkmıştır (FPRI, 2026; Euronews, 2026). Bu rakamın analitik bağlamı şudur: Çin, her bir bölge ülkesinin de dahil olduğu üzere Orta Asya'nın tümünün birincil ticaret ortağı haline gelmiş; bu tablo, bölgesel güç dengesinin potansiyel olarak geri dönüşümsüz biçimde Çin lehine döndüğünü göstermektedir (FPRI, 2026; Euronews, 2026).

8.4.2. Çin'in Irak Enerji Sektörüne Hâkimiyeti ve Türkmen Boyutu

Çin'in Irak petrol sektöründeki varlığı; büyük Batılı şirketlerin kademeli çekilmesini stratejik bir fırsata dönüştürerek ülkenin toplam üretiminde belirleyici bir ağırlık kazanma sürecini yansıtmaktadır. CNPC, Ocak 2024'te ExxonMobil'den West Qurna-1 sahasının baş operatörlüğünü devralarak 550.000 varil/gün kapasitesiyle sahanın faaliyetini üstlenmiş ve 2035 yılına kadar bu rakamı 1,2 milyon varil/güne çıkarmayı hedeflediğini açıklamıştır (OilPrice, 2025) (OilPrice, 2025). CNPC'nin Rumaila, Halfaya, West Qurna-1 ve Ahadab sahaları dahil

faaliyet alanlarında üretilen petrolün; Irak'ın günlük toplam üretiminin yüzde ellisini aştığı belgelenmektedir (FMT, 2025) (FMT, 2025). Irak'ın 2025'te sabit ücret yerine kâr paylaşımına geçişi; daha küçük ve risk toleransı yüksek bağımsız Çin şirketlerini de ülkeye çekerek bu ağırlığı daha da genişletmektedir.

Bu yapısal tablonun Türkmen toplulukları açısından analitik değeri; hem doğrudan hem de dolaylı bir okumayla ortaya çıkmaktadır. Doğrudan okuma: Irak petrol gelirlerinin yönetişimi, petrol sahalarındaki istihdam ve altyapı kararları üzerinde Çin şirketlerinin artan ağırlığı; Türkmen toplulukların bu sahalarla coğrafi yakınlığı nedeniyle pratik etkiler yaratmaktadır. Ancak Türkmen toplulukları, sahalarda faaliyet yürüten Çin şirketleriyle ya da Bağdat arasındaki sözleşme müzakerelerine kurumsal bir katılım sağlayamamaktadır. Dolaylı okuma: Türkiye ile Irak arasındaki enerji çerçevesini belirleyen müzakerelerde Çin'in oynadığı artan rol — özellikle Kerkük-Ceyhan hattını etkileyen Kuzey Irak siyasi dengelerinde — Türkiye'nin bu mekanizmalar üzerindeki kaldırıcı kapasitesini de biçimlendirmektedir. Çin şirketlerinin Türk çıkarlarına göre rekabetçi bir konumda yer almasının ötesinde, Bağdat'ın Çin ile kurduğu enerji bağı; Türkiye'nin Irak nezdindeki diplomatik önceliklerini de belirleyen jeopolitik bağlam değişkenini dönüştürmektedir.

8.4.3. Afganistan ve TAPI Bağlamında Çin'in Stratejik Hesapları

Çin'in Kuzey Afganistan'a — ve dolayısıyla Türkmen bölgelerine — yakın ilgisini belirleyen üç temel hesap birbiriyle bağlantılı biçimde işlemektedir. Birincisi, TAPI güzergahının potansiyeli: Türkmenistan'dan Güney Asya'ya uzanacak bu hat; hem Türkmenistan'ın alternatif ihracat güzergahı arayışına yanıt vermekte hem de Güney Asya'nın gelecekteki enerji talebini karşılayabilecek kapasitesiyle Çin'in BRI enerji mimarisinin tamamlayıcısı konumunda değerlendirilmektedir. İkincisi, Kuşak-Yol Girişimi'nin Orta Asya-Güney Asya bileşeni: Çin, Asya'yı birbiriyle bağlayan ticaret güzergahlarının artırılmasını stratejik çıkar görmektedir; Kuzey Afganistan bu güzergahın kritik bir ara halkasını temsil etmektedir. Üçüncüsü, güvenlik tampon bölgesi hesabı: Sincan ile kara sınırını paylaşan ülkelerdeki istikrarsızlığın Çin içine sızması; tarihsel süreç içinde Çin güvenlik politikasının öncelikli kaygılarından birini oluşturmuştur (Cooley, 2012).

2021 sonrasında Taliban yönetimini pragmatik biçimde tanıma ve ekonomik ilişkileri sürdürme yolunu seçen Çin; bu tutumu, Batılı devletlerin "ahlaki tutum" ve "insan hakları normlarına bağlılık" eksenindeki hesaplarından belirgin biçimde ayrıştıran yapısal bir tercih olarak benimsemiştir. Kuzey Afganistan'daki Türkmen bölgeleri; Çin'in hesaplarında özgün bir siyasi özne olarak değil, araçsal bir coğrafya olarak yer bulmaktadır. Bu yaklaşım; Türkmenistan'a yönelik tutumun doğrudan bir yansımasıdır. Stratejik altyapı ve öngörülebilir istikrar, topluluklardaki demokratik süreç ya da azınlık haklarından çok daha belirleyici kriterler olarak öne çıkmaktadır.

IX. TÜRKİYE İÇİN STRATEJİK DEĞERLENDİRME

9.1. Tarihsel ve Kültürel Bağlar: Ortak Kökenin Stratejik Değeri

Türkmenler; Irak, Suriye, İran, Afganistan ve Türkmenistan'da yaşayan, Türkiye ile ortak bir etnik, dilsel ve kültürel miras paylaşan topluluklar olarak Türk dış politikasının doğal muhataplarıdır. Bu ilişkinin derinliği yalnızca soy bağından değil; XI. yüzyılda Selçuklu fetihleriyle başlayan ve Anadolu'yu Türkleştiren aynı göç dalgalarının izlerini taşıyan derin bir tarihsel sürekliliktir. Türkmenler, Orta Asya'dan Orta Doğu'ya yayılan bu göç sürecinin hem mirasçıları hem de taşıyıcılarıdır. Bu tarihsel ortaklık; Türkiye'nin bölgesel meşruiyet zeminini güçlendirmekte, Türk dış politikasının "sürekliliği" iddiasını nesnel bir tarihsel temele oturtmakta ve Türkmenlerle kurulacak stratejik ortaklığın yapay bir baskı-destek ilişkisi değil, köklü bir dayanışma ilişkisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu tarihsel bağın stratejik değeri salt sembolik düzeyde kalmamaktadır. Türkmenler, Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde inşa ettiği Pan-Türk bloğunun coğrafi açılımını temsil etmektedir. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile kurulan kurumsal ilişkilerin Türkmenler üzerinden genişletilmesi; hem TDT'nin etki alanını yayacak hem de Türkiye'nin "büyük Türk dünyası" anlatısında önemli bir boşluğu dolduracaktır. Türkmenistan'ın TDT'deki gözlemci statüsü, Irak ve Suriye Türkmenlerinin siyasi baskı altındaki konumu ve Afganistan Türkmenlerinin derin izolasyonu; Türkiye'nin liderlik kapasitesini sınamakta ve bu kapasiteyi somut kazanımlara dönüştürme çağrısında bulunmaktadır.

9.2. Enerji Güvenliği: Türkmenler, Boru Hatları ve Jeopolitik Kaldıraç

Türk dış politikasının Türkmenlere yaklaşımını en öncelikli stratejik gereklilik kılan etken; Türkmen coğrafyasının üzerinde konumlandığı muazzam enerji kaynakları ve bu kaynakların Türkiye'nin enerji güvenliği ile enerji hub vizyonuyla kurduğu doğrudan bağıdır. Bu enerji-Türkmen ilişkisi üç kritik eksen üzerinden işlemektedir.

Birinci eksen: Kerkük-Ceyhan koridoru. Türkiye, Kerkük ham petrolünü Akdeniz'e taşıyan Kerkük-Ceyhan boru hattının en büyük faydalananıdır. Bu hattın nominal tasarım kapasitesi günlük 1,6 milyon varil aşmakla birlikte, uzun süreli bakımsızlık ve IŞİD döneminde yaşanan altyapı tahribatı nedeniyle fiilî kullanılabilir kapasite 2026 itibarıyla günlük 250.000-600.000 varil aralığına gerilemiştir (Reuters, 2025; Oil & Gas Middle East, 2025; AGBI, 2025); Mart 2026'da yeniden başlatılan akışlar başlangıçta günlük 250.000 varil düzeyinde gerçekleşmiştir (TRT World, 2026; bne IntelliNews, 2026) (bne IntelliNews, 2026; TRT World, 2026). Hattın geçtiği coğrafyanın büyük bölümü Türkmen nüfusun yoğun olduğu Kerkük, Selahaddin ve Ninova vilayetlerinden geçmektedir. İstikrarlı bir Türkmen toplumu olmaksızın bu hattın sürdürülebilir biçimde işletilmesi son derece güçleşmektedir. Türkiye'nin Kerkük-Ceyhan koridorundaki çıkarları; Türkmen siyasi istikrarını desteklemekle doğrudan örtüşmekte, Türkmen meselesini salt bir azınlık sorunundan Türkiye'nin enerji ekonomisinin yapısal bir bileşenine dönüştürmektedir (Yergin, 2011).

İkinci eksen: Trans-Hazar ve Türkmenistan gazı. Türkmenistan, dünyanın dördüncü büyük kanıtlanmış doğalgaz rezervlerine sahip ülkedir. Türkiye'nin Trans-Hazar Boru Hattı (TCGP) aracılığıyla Türkmenistan gazını Avrupa pazarlarına taşıma vizyonu; Türkiye'yi Orta Asya enerji koridorunun vazgeçilmez transit ülkesi konumuna taşıyacak ve Rusya'ya olan Avrupa enerji

bağımlılığını kırmada belirleyici bir jeopolitik işlev üstlenecektir. Bu vizyonun gerçekleşmesi, Türkmenistan ile salt bir ekonomik ilişki değil; koşullandırmaya dayanmayan, kültürel ortaklığı öne çıkaran ve enerji ile siyasi İşbirliğini bir arada gözeten çok boyutlu bir stratejik ilişki gerektirmektedir. Türkiye'nin Türkmen coğrafyasındaki meşruiyet ve güvenilirlik algısı, Trans-Hazar müzakerelerinde Ankara'nın etki kapasitesini doğrudan belirleyecektir (Amineh ve Houweling, 2007).

Üçüncü eksen: TAPI güzergâhı ve Afganistan Türkmen bölgeleri. Türkmenistan gazını Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a taşıyacak TAPI projesi; Türkiye'nin dolaylı enerji çıkarlarıyla da kesişmektedir. Bu güzergâhın Kuzey Afganistan Türkmen bölgelerinden geçmesi, Türkiye'nin Afganistan Türkmenlerine yönelik angajmanını soyut bir insani sorumluluktan somut bir enerji güvenliği meselesine dönüştürmektedir. Bu topluluklarla güçlü bağlar kuran Türkiye; TAPI müzakerelerinde ve Kuzey Afganistan güvenlik mimarisinde, gelecekteki Orta Asya enerji politikası denkleminde görmezden gelinemeyecek bir aktöre dönüşecektir (Cooley, 2012).

TANAP hattının stratejik değeri, yalnızca Türkiye-Azerbaycan ikili ilişkisiyle sınırlı değildir. Hat, Türkiye'nin 22 ilinden geçerek nihayetinde Yunanistan üzerinden Trans Adriyatik Boru Hattı'na (TAP) bağlanmakta ve genişletilmiş güzergâh bağlantıları üzerinden Orta Avrupa'ya — Macaristan dahil — ulaşma potansiyeli taşıyan Güney Gaz Koridoru'nun omurgasını oluşturmaktadır. Bu çok uluslu paydaş yapısı, hatta yönelik bir tehdidin yalnızca Türkiye'nin değil, akışa bağımlı hale gelen Avrupa ülkelerinin de doğrudan çıkarını ilgilendirmesi anlamına gelmekte; bu durum PKK gibi aktörlerin hatta yönelik saldırı kararlarını caydırıcı biçimde etkileyebilecek dolaylı bir çok taraflı güvenlik ağı oluşturmaktadır. Benzer mantık Kerkük-Ceyhan hattı ve gelecekteki Trans-Hazar güzergâhı için de geçerlidir. Bu nedenle Türkiye'nin Türkmen coğrafyasından geçen enerji koridorlarını çoğaltma ve çeşitlendirme stratejisi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda çok paydaşlı bir caydırıcılık mimarisi inşa etme işlevi de görmektedir.

9.3. Güvenlik ve İstikrar: Türkmen Coğrafyası Türkiye'nin Güvenlik Çevresinin Parçasıdır

Türkmen coğrafyası Türkiye'nin güvenlik çevresinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenlerin istikrarı ile Türkiye'nin sınır güvenliği ve bölgesel çıkarları arasında doğrudan bir ilişki vardır. İstikrarlı bir Türkmen varlığı; PKK/YPG yayılmasına karşı sahada bir denge unsuru işlevi görmekte, İran'ın Irak ve Suriye üzerindeki nüfuz genişlemesini frenleyen bir yapısal engel oluşturmakta ve Türkiye'nin Irak toprak bütünlüğü taahhüdünün en somut sahada teyidi olarak işlev görmektedir. Zayıflamış veya yerinden edilmiş Türkmen toplulukları ise bu güvenlik işlevini yerine getiremeyecek; onların bıraktığı boşlukları Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmeyen aktörler dolduracaktır.

Türkmenistan sınırında yaşayan Afganistan Türkmenleri ise Orta Asya güvenlik mimarisinde ayrı bir önem taşımaktadır. Kuzey Afganistan'ın kargaşa ortamında varlığını sürdüren Türkmen toplulukları, bölgede Türkiye'nin insani ve diplomatik etkisinin yayılabileceği en erişilebilir yerel ağları oluşturmaktadır. Bu ağların kuvvetlendirilmesi; Türkiye'nin Afganistan politikasında IŞİD-K riskine karşı bölgesel kapasite oluşturulmasına, insani yardım kanallarının sürdürülebilirliğine ve olası bir Taliban sonrası döneme hazırlık altyapısının inşasına katkı sağlayabilecektir.

9.4. Bölgesel Büyük Güç Rekabetinde Türkiye'nin Avantajı: Yerel Meşruiyet Zemini

Rusya, Çin ve İran gibi büyük güçlerle bölgesel nüfuz rekabetinde Türkiye'nin sahip olduğu en kritik stratejik avantaj, Türkmen toplumlarının doğal ortağı konumundaki meşruiyet temelidir. Çin, Türkmenistan'da enerji alımıyla varlık göstermekte; ancak yerel toplumların içsel güvenini kazanma kapasitesinden yoksundur. Rusya, post-Sovyet nostalji üzerinden etki kurmaya çalışmakta; ancak Türkmen belleğinde Sovyet kolektifleştirmesinin derin izleri bu nüfuzu sınırlandırmaktadır. İran, mezhepsel çizgiler üzerinden baskı ve nüfus politikası izlemekte; ancak bu strateji Sünni Türkmenlerde derin bir tepkiye yol açmaktadır. Türkiye ise dil ortaklığı, kültürel yakınlık ve tarihsel süreklilik üzerinden Türkmen toplumlarının çoğu tarafından en erişilebilir ve en güvenilir dış partner olarak algılanmaktadır. Bu algı; Türkiye'nin bölgesel rekabetteki en değerli ama en az kullanılan varlığıdır.

Bu meşruiyet avantajının stratejik değere dönüştürülebilmesi; güçlü kurumsal yapılar, sürdürülebilir kaynak tahsisi ve tüm Türkmen toplumlarını kapsayan bütünsel bir politika çerçevesini zorunlu kılmaktadır. Yalnızca Orta Doğu Türkmenleriyle sınırlı kalan, Afganistan ve Türkmenistan boyutunu ihmal eden bir yaklaşım; bu meşruiyet avantajını seçici ve tutarsız bir görünüme düşürerek Türkiye'nin Bölgesel büyük güç iddiasını temelsiz kılmaktadır. Türkmenlerle kapsamlı bir ortaklık ilişkisi kurmak; Türkiye'nin söylemiyle eylemi arasındaki ögeleri ortadan kaldırma ve stratejik güvenilirliğini pekiştirmenin temel koşullarından birini oluşturmaktadır.

9.5. Demografik Ağırlık: Tüm Türkmen Coğrafyasının Toplam Nüfus Gücü

Tüm Türkmen coğrafyasındaki toplumların birleşik demografik ağırlığı son derece çarpıcıdır. Irak Türkmenlerinin 3 milyonluk, Suriye, İran ve Afganistan'daki Türkmen toplumları ile Türkmenistan'ın kendi nüfusu birlikte değerlendirildiğinde; Türkiye'nin ilişki kurabileceği Türk dili ve Türk kültürlü nüfusun toplamda 12 ila 17 milyon aralığına ulaştığı görülmektedir (Töre, 2021; ORSAM ve YTB, 2018). Bu demografik ağırlık; Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, TİKA'nın ve YTB'nin faaliyet alanını tanımlamada dikkate alması gereken somut bir kapasite kaynağını temsil etmektedir. Bu toplumlardan salt aşiret bağları düzeyinde bir eğilim değil; Türkiye'nin bölgesel stratejik planlamacıları için sürekli gündemin üst sıralarında yer alması gereken kritik bir kaldıraç olarak değerlendirilmelidir.

9.6. Stratejik Fırsat Penceresinin Daraltılmaması: Şimdi Harekete Geçmenin Zorunluluğu

Haziran 2025'te yaşanan İsrail-İran On İki Gün Savaşı ile başlayan süreçte İran'ın bölgesel kapasitesinin zayıflaması, Suriye'nin Aralık 2024 sonrası geçiş sürecinin açtığı anayasal yeniden yapılanma penceresi ve Kerkük'teki Türkmen valiliği kazanımı; tek başına ender rastlanan bir stratejik fırsat örtüşmesini temsil etmektedir. Bu eşsiz konjonktürün bıraktığı alanı değerlendiremeyen Türkiye; hem doğrudan jeopolitik rakiplerin doldurması gereken boşlukları onlara terk edecek hem de Türkmen toplumları nezdinde kaçırılan fırsatların yarattığı kredibilite kaybıyla yüzleşecektir. Bu raporun temel argümanı şudur: Türk politika yapıcılarının Türkmen coğrafyasına ayrılan kaynakları ve diplomatik enerjiyi yeniden gözden geçirmeli; konjonktürel ve tepkisel bir politikadan proaktif, kurumsal ve bütünsel bir stratejiye acilen geçmelidir. Bununla birlikte bilhassa 2025 yılı itibarıyla Türkiye'nin bu yönde adımlar atmaya başladığına tanıklık edilmektedir.

9.7. Caydırıcılık Unsuru Olarak Türkmen Varlığı: Ankara İçin “Hamilik” Doktrini İhtiyacı

Türkiye'nin 20. yüzyıl ortasından günümüze uzanan dönüşümü, bölgesel güç dengelerini Türkmen jeopolitiği açısından da yeniden şekillendiren bir arka plan sunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen onyıllarda tarım ağırlıklı, sınırlı sanayi kapasitesine sahip ve dış yardıma bağımlı bir görünüm sergileyen Türkiye; Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası uygulanan silah ambargosunun da hızlandırdığı bir süreçle, savunma sanayiinde kademeli bir yerleşme stratejisine yönelmiştir. Soğuk Savaş döneminde ağırlıklı olarak NATO'nun güney kanadını koruyan ve dış politikada görece sınırlı bir manevra alanına sahip bir müttefik konumunda olan Türkiye; son yirmi-yirmi beş yıllık dönemde savunma sanayii kapasitesi, ekonomik büyüklüğü ve bölgesel diplomatik ağırlığı bakımından belirgin bir dönüşüm geçirmiş, Orta Doğu, Kafkasya ve Doğu Akdeniz'de doğrudan askerî ve diplomatik inisiyatif alabilen bir bölgesel güç konumuna erişmiştir (Kösebalaban, 2020). Bu dönüşüm, raporun önceki bölümlerinde ayrıntılandırılan stratejik fırsat penceresinin (bkz. 9.6) yapısal ön koşulunu oluşturmaktadır.

Bununla birlikte bu kapasite artışının Türkmen politikasına sistematik biçimde yansıdığını söylemek güçtür. Türkiye'nin azınlık konumundaki soydaş topluluklarla ilişkisi, tarihsel olarak büyük ölçüde kültürel dayanışma düzeyinde — halk dansları gösterileri, yöresel kıyafet sergileri, ortak gelenek anma etkinlikleri — kalmış; bu sembolik düzeyin ötesine geçen, kurumsallaşmış ve sürdürülebilir bir “hamilik” (himaye/koruyuculuk) politikasına dönüştürülebilmiştir. 1996 Erbil krizinde (bkz. 2.2.5) ve Doğu Türkistan'daki baskı sürecinde (bkz. Sonuç bölümünden önceki Ek Not) gözlemlenen sınırlı tepki kapasitesi, bu yapısal boşluğun somut örnekleridir. Oysa Türkiye'nin bugün ulaştığı kapasite düzeyi, azınlık Türkmen topluluklarını yalnızca insani sorumluluk nesnesi olarak değil, aynı zamanda caydırıcılık üreten stratejik bir unsur olarak konumlandırmayı mümkün kılmaktadır.

Bu bağlamda önerilen “hamilik doktrini”nin temel mantığı şudur: Türkmen topluluklarının yerleşik olduğu herhangi bir ülke, bu topluluklarla yapısal bir çatışmaya girdiğinde, potansiyel olarak Türkiye ile de karşı karşıya gelme riskini hesaba katmak zorunda kalmalıdır. Bu caydırıcılık mantığı, Türkiye'nin fiilen askerî müdahalede bulunmasını gerektirmeksizin de işlev görebilir; zira KDP, Irak merkezi yönetimi veya İran gibi aktörlerin hiçbiri, hem sınır ötesinde güçlü bir Türkiye ile hem de kendi sınırları içindeki örgütlü bir Türkmen nüfusuyla eş zamanlı bir gerilim yönetme riskini kolaylıkla göze alamaz. Bu çerçevede Türkmen toplulukları; salt “milli güç” kapsamında değerlendirilen bir savunma yükü değil, doğru kurumsallaştırıldığında “tali güç” işlevi görebilecek bir stratejik varlık olarak yeniden kavramsallaştırılmalıdır. ABD'nin Irak'taki 23 yıllık askerî varlığını 30 Eylül 2026 itibarıyla tamamen sonlandıracağını teyit edilmesi (Stars and Stripes, 2026; Responsible Statecraft, 2026) ve Bağdat merkezi yönetiminin ülke genelinde otorite tesisi yönündeki arayışının güçlenmesi; Ankara'nın bu doktrini Irak özelinde hayata geçirebileceği, tarihsel olarak nadir rastlanan bir yapısal fırsat penceresini temsil etmektedir. Bu pencerenin, X. bölümde önerilen kurumsal kapasite yatırımlarıyla desteklenmemesi hâlinde, 1996 örneğinde olduğu gibi yeniden kaçırılma riski taşıdığı vurgulanmalıdır. Öte yandan KBY'nin dış ticaretinin, enerji ihracatının ve sivil havacılık bağlantılarının büyük bölümünün fiilen Türkiye üzerinden gerçekleşiyor olması, Ankara'nın elindeki ekonomik kaldıraç da hamilik doktrini kadar somut ve kullanıma hazır bir araç olduğunu göstermektedir.

X. TÜRKİYE İÇİN KAPSAMLI POLİTİKA YOL HARİTASI

Bu bölüm, raporun önceki bölümlerinde geliştirilen analitik çerçeveyi karar alıcılar için operasyonel bir eylem planına dönüştürmektedir. Mevcut raporlarda politika önerilerinin genel, soyut ve önceliklendirme içermeyen bir biçimde sunulduğu sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu yetersizliği aşmak amacıyla Politika Yol Haritası; her öneriyi kısa (0-6 ay), orta (6-24 ay) ve uzun vadeli (2-5 yıl) ekseninde konumlandırmakta, uygulayıcı aktörü tanımlamakta, tahmini kaynak gereksinimini belirtmekte ve başarı ölçütlerini netleştirmektedir. Öneriler ayrıca 'Bu eylem alınmadığında ne olur?' sorusunun yanıtını içermekte; böylece karar alıcıların her önerinin stratejik maliyetini değerlendirebileceği bir çerçeve sunulmaktadır.

Politika Yol Haritası beş temel öncelik alanı etrafında yapılandırılmıştır: kurumsal kapasite geliştirme, diplomatik savunuculuk, ekonomik ve insani angajman, eğitim ve kültür diplomasisi ile güvenlik ve insani boyut. Bu alanlar birbiriyle etkileşim içindedir; herhangi bir alandaki güçsüzlük diğer alanların etkinliğini de kısıtlayabilmektedir. Bu nedenle Yol Haritası bütünlüklü bir strateji olarak ele alınmalı; tek tek önerilerin parçalı uygulanması yerine koordineli bir yaklaşım benimsenmelidir.

10.1. Birinci Öncelik Alanı: Kurumsal Kapasite Geliştirme

Eylem 1: Türkmeneli Ulusal Strateji Belgesinin Hazırlanması

Türkiye'nin Türkmen politikasının en temel yapısal sorunu, bu politikanın sistematik bir stratejik çerçeveden yoksun biçimde konjonktürel ve reaktif bir seyir izlemesidir. Kerkük'teki kriz, Suriye'deki çatışma ya da On İki Gün Savaşı gibi büyük bölgesel olaylar Türkmen meselesini geçici olarak Türk dış politikasının gündemine taşımakta; ardından ilgi azalmakta ve koordinasyon zafiyetleri yeniden baş göstermektedir. Bu döngüsel ve tepkisel yapının kırılması için kapsamlı bir Ulusal Strateji Belgesi'nin hazırlanması birincil öncelik olarak değerlendirilmelidir.

Söz konusu belge; Irak, Suriye, İran, Afganistan ve Türkmenistan olmak üzere beş ülkedeki Türkmen topluluklarını kapsayan, her ülke için farklılaştırılmış araç setleri ve öncelikleri tanımlayan ve kısa, orta, uzun vadeli hedefleri somutlaştıran bütüncül bir politika çerçevesi olmalıdır. Belgenin hazırlanma süreci; Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda, TİKA, YTB, Millî İstihbarat Teşkilatı, Savunma Bakanlığı ve ilgili akademik kurumların katılımıyla yürütülecek geniş tabanlı bir çalışma sürecini gerektirmektedir. Akademik danışmanlık heyeti; Türkmeneli, Orta Doğu jeopolitiği ve azınlık hakları konularında uzmanlaşmış araştırmacılardan oluşmalıdır.

Belgenin kamuoyuyla paylaşılacak özet bir versiyonunun yayımlanması da stratejik açıdan değerlidir. Bu kamuoyuna açık versiyon; Türkiye'nin uluslararası platformlarda Türkmen savunuculuğunun meşruiyet zeminini güçlendirecek, Türkmen topluluklar nezdinde Türkiye'nin taahhüdünün güvenilirliğini artıracak ve Batılı müttefiklerle yürütülen koordinasyonun ortak bir referans noktasına kavuşmasını sağlayacaktır. Bu eylem için taslak tamamlanma süresi 3 ay, Cumhurbaşkanlığı onayı 6 ay olarak hedeflenmelidir. Başarı ölçütü açık ve somuttur: Cumhurbaşkanlığı düzeyinde onaylanmış ve uygulaması izlenebilir hedefler içeren bir Türkmeneli Ulusal Strateji Belgesi.

Eylem 2: Dışışleri Bakanlığı Türkmen Koordinasyon Birimi

Dışışleri Bakanlığı'nın mevcut örgütsel yapısında Türkmen meselesini özel uzmanlık alanı olarak ele alan, bu meseleyi anlık izleyen ve politika koordinasyonunu merkezi olarak yürüten sistematik bir birim bulunmamaktadır. Bu yapısal boşluğun giderilmesi için Orta Doğu Genel Müdürlüğü bünyesinde ya da bağımsız bir birim olarak Türkmen Koordinasyon Birimi kurulması zorunludur. Bu birimin temel işlevleri şu şekilde tanımlanabilir: beş ülkedeki Türkmen toplulukların güvenlik, insani ve siyasi durumunu anlık izlemek ve aylık raporlarla üst yönetimi bilgilendirmek; büyükelçiliklerle sistematik iletişim protokolleri kurarak saha bilgisinin merkeze düzenli akışını sağlamak; Türkmen siyasi örgütleriyle düzenli temas kanallarını kurumsallaştırmak; uluslararası kuruluşlar, Türkmen diaspora örgütleri ve ilgili hükümet dışı kuruluşlarla koordinasyonu yönetmek.

Kadro yapısı bakımından birim; Arapça, Türkmençe/Özbekçe ve Farsça dil yetkinliğine sahip 3-5 uzman diplomat ile en az 2 bölge uzmanı araştırmacıdan oluşmalıdır. Bu uzmanların bir bölümünün daha önce Irak, Suriye veya Afganistan'da görev yapmış deneyimli diplomatlardan seçilmesi, pratik alan bilgisinin kurumsal hafızaya aktarılmasını kolaylaştıracaktır. Birimin bütçe gereksinimi görece mütevazıdır; yıllık kadro ve faaliyet maliyeti açısından Türkiye'nin bölgesel çıkarlarının büyüklüğüyle kıyaslandığında son derece makul bir yatırım niteliğindedir. Bu eylemin başarı ölçütü: Birimin kurulmasından itibaren 6 ay içinde aylık Türkmen durumu raporlarının üst yönetime düzenli sunulması ve büyükelçilik ağıyla bilgi paylaşım protokollerinin aktive edilmesi.

10.2. İkinci Öncelik Alanı: Diplomatik Savunuculuk

Eylem 3: Suriye Geçiş Anayasasında Türkmen Haklarının Güvence Altına Alınması

Aralık 2024'te gerçekleşen Esad rejiminin çöküşü, Suriyeli Türkmenler açısından son yılların en kritik stratejik fırsatını sunmaktadır. Yeni Suriye'nin anayasal düzeni; onlarca yıllık Baas asimilasyon politikalarının bıraktığı mirası tersine çevirebilecek ve Türkmen kimliğinin hukuki tanınmasını güvence altına alabilecek yapısal düzenlemeleri kapsamalıdır. Türkiye, bu müzakere sürecinde yalnızca genel anlamda Türkmen haklarını talep eden genel bir savunuculuk çizgisiyle değil; somut anayasal metin önerileri sunan aktif bir arabulucu olarak yer almalıdır.

Önerilen anayasal güvenceler dört temel alanı kapsamalıdır. Kimlik tanınması bağlamında yeni Suriye anayasası; Türkmenleri ülkenin kurucu etnik unsurlarından biri olarak açıkça tanımalı ve bu tanımayı siyasi temsil ve kültürel haklar güvencesiyle desteklemelidir. Dil hakları bağlamında Türkmen yoğunluklu bölgelerde Türkçe eğitim hakkı, anadilde yayıncılık ve yerel yönetim kademelerinde Türkçe kullanım güvence altına alınmalıdır. Siyasi temsil bağlamında seçim sistemi; Türkmen nüfusun orantılı parlamenter temsile erişimini sağlayan mekanizmalar içermelidir. Mülkiyet restorasyonu bağlamında Baas döneminde gerçekleştirilen mülk müsadere ve zorla iskân politikalarının bıraktığı mirası karara bağlayacak bağımsız bir hakikat ve tazminat komisyonunun kurulması öngörülmelidir. Bu metin önerilerinin hazırlanması sürecinde Türkmen siyasi platformları, Türk hukuk akademisyenleri ve uluslararası azınlık hakları uzmanlarının ortak katkısı sağlanmalıdır. Diplomatik dolaşım için BM Suriye Anayasa Komitesi ve Cenevre süreci muhataplarıyla koordinasyon zorunludur.

Eylem 4: BM ve Çok Taraflı Platformlarda Sistemik Savunuculuk

Türkiye'nin BM ve diğer uluslararası platformlardaki Türkmen savunuculuğu şu ana kadar dönemsel ve tepkisel bir nitelik taşımıştır. Bu tutumun sistemik ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. BM İnsan Hakları Konseyi'nde (UNHRC) her yıl Irak, Suriye ve İran Türkmenlerinin koşullarını ele alan özel oturumların talep edilmesi; bu oturumların başka ülkelerin katılımıyla geniş bir destek koalisyonu oluşturulmasına zemin hazırlaması beklenmektedir. BM Azınlıklar Forumu ve BM Azınlık Sorunları Özel Raportörü mekanizmaları; Türkmen toplulukların koşullarına ilişkin kapsamlı veri sunumuyla beslenmeli ve bu mekanizmalar üzerinden Türkmen meselesi uluslararası insan hakları gündemine taşınmalıdır.

Avrupa Parlamentosu nezdindeki lobi faaliyetleri de bu eksenin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Avrupa'daki Türkmen diaspora örgütleri – özellikle Almanya ve İsveç'teki yapılar – ile koordineli biçimde yürütülecek Avrupa Parlamentosu angajmanı; Türkmen meselesinin Avrupa siyasi gündemine girmesini kolaylaştıracaktır. Bu faaliyetlerin Brüksel Büyükelçiliği ve YTB koordinasyonu ile yürütülmesi, dağınık ve bireysel çabaların kurumsal bir çerçevede birleştirilmesini sağlayacaktır.

10.3. Üçüncü Öncelik Alanı: Ekonomik ve İnsani Angajman

Eylem 5: TİKA Programlarının Yeniden Yapılandırılması

TİKA'nın Türkmen bölgelerindeki mevcut proje portföyü; Irak'ta görece aktif, Suriye'de sınırlı ve Afganistan'da neredeyse yok düzeyindedir. Bu dengesizliğin giderilmesi ve programların topluluk ihtiyaçlarıyla daha güçlü bağ kurması için TİKA portföyünün yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Irak'ta odak noktaları şunlar olmalıdır: Kerkük, Telafer ve Tuzhurmatu'daki okul ve hastanelerin yenilenmesi, içme suyu ve sanitasyon altyapısının güçlendirilmesi ve Kerkük Valiliği'nin kurumsal kapasitesinin desteklenmesi. Bu son alan özellikle kritiktir, zira Türkmen valiliğinin sürdürülebilirliği kısmen Türkiye'nin kurumsal destekle üstleneceği kapasite geliştirme yatırımlarına bağlıdır.

Suriye'de Türkiye denetimindeki kuzey bölgelerdeki Türkmen yerleşimlerine yönelik altyapı, sağlık ve eğitim yatırımları hem insani bir gereklilik hem de Türkiye'nin bölgedeki yönetim meşruiyetini pekiştiren stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Afganistan'da ise yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan Faryab ve Cevizcan odaklı insani angajman programının TİKA aracılığıyla hayata geçirilmesi öncelikli hedef olarak belirlenmektedir. Bu programların etki değerlendirme mekanizmalarıyla izlenmesi ve sonuçların şeffaf biçimde raporlanması hem hesap verebilirlik hem de programların sürekli iyileştirilmesi açısından zorunludur.

Eylem 6: Afganistan Türkmen Halı Ekonomisinin Canlandırılması

Afganistan Türkmenlerinin en kritik ekonomik geçim kaynağı olan halıcılık ekonomisinin canlandırılması; hem insani hem de stratejik boyutları olan bir angajman alanıdır. Türkiye'nin bu alanda özel sektör aktörlerini devreye sokacak biçimde tasarlanmış bir program hayata geçirmesi; hem Afganistan Türkmen üreticilerini destekleyecek hem de Taliban'ın doğrudan tepkisini çekmeyecek görece düşük profilli bir angajman mekanizması sunar. Program; Türk halı tüccarlarını Afganistan Türkmen kooperatifleriyle düzenli alım anlaşmaları yapmaya teşvik eden ticaret köprüsü mekanizmalarını, İstanbul üzerinden Avrupa pazarlarına erişimi kolaylaştıran lojistik ve ödeme sistemi desteğini ve halı zanaatı becerilerinin gelecek kuşaklara

aktarılmasını destekleyen mesleki eğitim katkılarını kapsamalıdır. Bu program Türkiye-Afganistan Türkmen ilişkisinin somut ekonomik bir temele oturmasını sağlarken Türkiye'nin Afganistan'daki insani güvenilirliğini de pekiştirecektir.

10.4. Dördüncü Öncelik Alanı: Eğitim ve Kültür Diplomasisi

Eylem 7: YTB Türkmen Burs Programının Genişletilmesi

Türk dış politikasının uzun vadeli en sürdürülebilir etki kanallarından biri, Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin zamanla toplumlarına geri dönerek Türkiye ile köprü işlevi üstlenmesidir. Bu mekanizmanın Türkmen toplulukları için sistematik biçimde işletilmesi, onlarca yıllık tutarlı bir yatırım gerektirmektedir. YTB'nin mevcut Türkmen öğrenci kontenjanı yetersizdir; bu kontenjanın yılda en az 1.000 öğrenciye çıkarılması ve beş ülkedeki Türkmen topluluklar arasında dengeli dağılımı sağlanmalıdır. Irak Türkmenleri ve Suriyeli Türkmenler için halihazırda kısmi kanallar işlemektedir; Afganistan Türkmenleri ve İran Türkmenleri için ise neredeyse sıfırdan başlamak gerekmektedir.

Burs programının içeriği de yeniden düzenlenmelidir. Salt dil ve uyum eğitimi veren programların ötesinde; Türkmen öğrencilere toplulukları için değer üretecek alanlarda – tıp, mühendislik, hukuk, yönetim ve tarım – uzmanlaşmaları için bütünsel bir destek paketi sunulmalıdır. Mezuniyet sonrası geri dönüş için kariyer danışmanlığı ve iş kurma desteği ise burs programının uzun vadeli etkisini maksimize edecek kritik bir tamamlayıcı unsurdur. Bu program yalnızca bireysel fayda değil, Türkmen topluluklar için sistemik bir insan sermayesi birikimi hedeflemektedir.

Eylem 8: Akademik ve Araştırma Ekosisteminin Güçlendirilmesi

Türkiye'de Türkmen meselesi üzerine üretilen akademik çıktı, konunun stratejik önemine kıyasla son derece kısıtlı kalmaktadır. Türkologlar, Orta Doğu uzmanları ve azınlık hakları araştırmacılarını bir araya getirecek disiplinlerarası bir Türkmeneli Araştırma Merkezi'nin kurulması; hem bağımsız politika analizi üretecek hem de uluslararası akademik ağlarda Türkmen meselesinin görünürlüğünü artıracaktır. Bu merkez; Ankara, İstanbul veya Gaziantep'te bir üniversite bünyesinde konumlandırılabilir. Merkezin işlevleri; yıllık durum raporları yayımlamak, politika alıcılarına yönelik brifing notları hazırlamak ve uluslararası araştırmacılarla ortak projeler geliştirmek olarak tanımlanmalıdır. Merkeze yapılan yatırım, gerçek anlamda kanıta dayalı bir Türkmen politikası geliştirilmesinin altyapısal koşulunu oluşturmaktadır.

10.5. Beşinci Öncelik Alanı: Güvenlik ve İnsani Boyut

Eylem 9: Türkmen Bölgelerinde Uluslararası İzleme Mekanizmalarının Desteklenmesi

Türkiye, Türkmen bölgelerinde güvenlik güvencesi oluşturmak ve insan hakları ihlallerinin uluslararası gündemde yer bulmasını sağlamak için çok taraflı mekanizmaları daha etkin biçimde kullanmalıdır. Irak'ta UNAMI'nin (BM Irak Yardım Misyonu) Türkmen bölgelerine yönelik izleme faaliyetlerinin kapsamının genişletilmesi için Türkiye'nin Bağdat büyükelçiliği ve BM Daimi Temsilciliği koordineli biçimde baskı uygulamalıdır. Suriye'de ise BM Suriye Soruşturma Komisyonu'nun Türkmen bölgelerini kapsayan raporlarına ilişkin Türkiye'nin aktif bir savunuculuk tutumu benimsemesi beklenmektedir.

İran konusunda doğrudan güvenlik mekanizmalarının kullanımı, İran'ın kapalı siyasi yapısı nedeniyle oldukça kısıtlıdır. Bununla birlikte BM İnsan Hakları Konseyi'nin İran Özel Raportörü mekanizması ve OHCHR raporlama süreçleri; Türkiye'nin diplomatik kanallar aracılığıyla besleyebileceği ve İran Türkmenlerinin koşullarının uluslararası insan hakları gündeminde yer bulmasına katkıda bulunabileceği platformlardır. Bu mekanizmaların kullanılması açık bir Türkiye-İran çatışmasına yol açmayacak biçimde, çok taraflı ve normatif bir çerçevede yapılandırılmalıdır.

Eylem 10: Suriyeli Türkmen Mültecilerin Güvenli Dönüşü

Türkiye'deki Suriyeli Türkmen nüfusun geri dönüşünün desteklenmesi hem insani hem de stratejik açıdan kritik bir öneme sahiptir. İnsani boyutuyla bu mesele; Türkiye'deki Suriyeli mülteci varlığının yarattığı sosyal ve ekonomik baskıların hafifletilmesine katkıda bulunacak somut bir çözüm sunar. Stratejik boyutuyla ise Türkmen geri dönüşünün desteklenmesi; Türkmenlerin kuzey Suriye'deki demografik varlığını yeniden güçlendirecek ve bu coğrafyada istikrarlı bir Türkmen siyasi tabanının inşasına zemin hazırlayacaktır. Güvenli, gönüllü ve onurlu geri dönüşü mümkün kılmak için Suriye'deki mülkiyet haklarının yeniden tesisine yönelik hukuki mekanizmaların oluşturulması, altyapının geri dönen ailelerin yaşam kalitesini sürdürebileceği düzeye getirilmesi ve güvenlik garantisi sağlayan uluslararası izleme mekanizmalarının bölgede varlığının sürdürülmesi zorunludur. Bu süreçte Türkiye'nin koordinatör rolü; AB mülteci yönetimi fonlarıyla ortaklık ve BM geri dönüş programlarıyla entegrasyon aracılığıyla uluslararası meşruiyet kazanabilir.

EK NOT: Genişletilmiş Türk Dünyası ve Doğu Türkistan Meselesi — İleriye Dönük Bir Araştırma Gündemi

Bu raporun Giriş bölümünde belirtilen kapsam sınırlılığı (bkz. Kapsam ve Sınırlılıklar: Metodolojik Bir Not), analitik tutarlılık gerekçesiyle Irak, Suriye, İran ve Afganistan Türkmenleri ile Türkmenistan'a odaklanmayı tercih etmiştir. Ancak bu tercih, geniş Türk dünyasının diğer bileşenlerinin — zellikle Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içindeki Doğu Türkistan (şincan Uygur zerk Blęesi) meselesinin — stratejik önemini hiçbir biçimde kmsememektedir. Aksine, TESPAM bu konuyu 2019 yılından bu yana kurumsal araştırma gündeminde tutmakta olup (TESPAM, 2019) bu raporun tamamlayıcısı niteliğinde ayrı ve kapsamlı bir çalışmayı hak ettiğini değerlendirmektedir.

Doğu Türkistan, 1955 yılında Çin tarafından resmen “zerk blęe” statüsüyle tanınmış olmakla birlikte, bu statünün pratikte Pekin'in merkezi kontrolünü sınırlayan bir işlev görmediği yönünde geniş bir uluslararası mutabakat bulunmaktadır. Blęede yaşayan ve büyük çoğunluğu Uygur Türklerinden oluşan nüfus 21-22 milyon civarında tahmin edilmektedir. Blęe halkı, 1933'te Kaşgar merkezli ve 1944-1949 döneminde İli merkezli olmak üzere iki ayrı dönemde bağımsızlık girişiminde bulunmuş; her iki girişim de Çin merkezi otoritesi tarafından bastırılmıştır. Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Moğolistan ve Kazakistan ile sınır komşuluğu bulunan blęe; zengin kömür, petrol, doğalgaz ve nadir toprak elementi rezervleri başta olmak üzere önemli bir maden ve enerji potansiyeline sahiptir ve Orta Asya'nın kalbinde konumlanması nedeniyle gelecekteki lojistik ve enerji nakil koridoru projeleri açısından da stratejik bir konum arz etmektedir.

Türkiye'nin bu meseledeki tutumu, tarihsel olarak Çin ile sürdürülen ekonomik ve diplomatik ilişkilerin zedelenmesi endişesiyle sınırlı ve temkinli kalmıştır. Bu tutum anlaşılabilir kısa vadeli diplomatik hesaplara dayanmakla birlikte, orta ve uzun vadede Türkiye'nin “Türk dünyasının doğal lideri” söylemiyle ne ölçüde tutarlı olduğu sorgulanmaya açık bir konudur ve TESPAM'ın önerdiği kapsamlı takip çalışmasının merkezi sorunsalını oluşturmaktadır.

Benzer biçimde, Rusya Federasyonu sınırları içindeki Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan (Saha), Çuvaşistan, Tuva, Altay ve Hakasya cumhuriyetleri ile Kuzey Kafkasya'daki Karaçay-Çerkez-Balkar zerk yapıları ve Almanya başta olmak üzere Avrupa ile Kuzey Amerika'daki Türk diasporası; bu raporun kapsamı dışında kalmakla birlikte, TESPAM'ın orta vadeli araştırma planlamasında ayrı bir “Genişletilmiş Türk Dünyası” program hattı altında ele alınması önerilen tamamlayıcı araştırma alanlarını oluşturmaktadır.

XI. SONUÇ

Bu rapor, Türkmen jeopolitiğinin analitik çerçevesini Afganistan ve Türkmenistan boyutlarını da kapsayacak biçimde genişletmiş; mevcut raporların en önemli boşlukları olan Politika Yol Haritası ve Söylem erevesi bölümleriyle tamamlamıştır. Raporun temel bulguları birbirini pekiştiren üç katmanlı bir sonuca işaret etmektedir.

Birinci katman, tarihsel süreklilik ve kırılگانlıktır. Irak, Suriye, İran, Afganistan ve Türkmenistan'daki Türkmen toplulukları; XI. yüzyıldan bu yana süregelen derin bir tarihsel sürekliliği hem koruyarak hem de ağır bedeller ödeyerek taşımıştır. Bu süreklilik; asimilasyon baskılarına karşı topluluksal direncin, aşiret yapılarının ve kültürel belleğin yeniden üretim kapasitesinin ürünüdür. Bununla birlikte 2026 konjonktüründe bu toplulukların önemli bir

bölümü; demografik erime, siyasi marjinalleşme ve fiziksel güvensizlik biçiminde tezahür eden kümülatif bir kırılma ile karşı karşıyadır.

İkinci katman, stratejik fırsattır. Haziran 2025 On İki Gün Savaşı'nın İran nüfuzunu geriletmesi, Suriye geçiş sürecinin sunduğu anayasal yeniden yapılanma imkânı ve Kerkük'teki Türkmen valiliği kazanımının yarattığı emsal; bir araya geldiğinde 2026'yı Türkiye'nin son on yılın en elverişli stratejik penceresine sahip olduğu bir konjonktür haline getirmektedir. Ancak bu pencere kapanmadan önce hareket edilmesi zorunludur.

Üçüncü katman, stratejik sorumluluktur. Türkiye'nin Türkmen meselesindeki sorumluluğu yalnızca etnik ve kültürel bağlardan değil, gerçekçi bir çıkar analizinden de kaynaklanmaktadır. Güçlü ve siyasi hakları güvence altındaki Türkmen topluluklar; Türkiye'nin bölgesel büyük güç vizyonunun en değerli yerel ortakları olmakla kalmayacak; Türkiye'nin bölgede toprak bütünlüğünü, istikrarı ve kendi güvenlik çıkarlarını savunma kapasitesini de fiilen güçlendirecektir. Bu çıkar örtüşmesi, Türkmen politikasını bir tercih meselesi olmaktan çıkararak stratejik bir zorunluluğa dönüştürmektedir.

Türkmen coğrafyası; binlerce yıllık Türk-Oğuz varlığının mirasını taşıyan, bugün ise birbirinden farklı siyasi sistemler, kültürel baskılar ve jeopolitik rekabet dinamikleri altında şekillenen eşsiz ve çok katmanlı bir kimlik ve siyaset alanıdır. Orta Asya steplerinden Afganistan dağlarına, Irak ovalarından Suriye'nin kuzeyine, İran'ın Hazar kıyılarından Avrupa'daki diaspora şehirlerine uzanan bu geniş coğrafya; tek bir devletin sınırlarına sığmayan, ancak ortak bir tarihsel kökenden beslenen ve birbirine bağlı topluluksal ağlarla örülü bir bütünü temsil etmektedir.

Bu çalışma boyunca ortaya konulan temel bulgu şudur: Türkmen meselesi, dar anlamda bir azınlık sorunu ya da yalnızca Orta Doğu'ya özgü bir etnik gerilim olarak tanımlanamaz. Aksine bu mesele; Orta Asya'nın enerji kaynaklarıyla Orta Doğu'nun stratejik güzergâhlarını, Afganistan'ın kırılma devlet yapısını ve Avrupa'daki Türkmen diasporasının savunuculuk kapasitesini birbirine bağlayan çok eksenli bir jeopolitik ve insani sorun olarak anlaşılmalı zorundadır. Bu geniş perspektif; hem akademik analizin hem de politika üretiminin çıkış noktası olmalıdır.

Küresel güç dengelerinde yaşanan köklü dönüşümler, Türkmen topluluklarını hem tehditlerle hem de fırsatlarla eş anlı olarak yüzleştirmektedir. İsrail-ABD ekseninin İran üzerindeki askeri baskısı bölgesel güç dengelerini yeniden biçimlendirirken; Rusya'nın Ukrayna Savaşı nedeniyle gerilemiş Orta Doğu ve Orta Asya kapasitesi, Çin'in yükselen enerji nüfuzu ve ABD'nin bölgeden kademeli çekilme eğilimi, Türkmen coğrafyasının üzerinde konumlandığı jeopolitik zemini hızla dönüştürmektedir. Bu dönüşüm süreci, edilgen biçimde izlenmesi değil; stratejik zemine oturtulmuş aktif bir müdahaleyle yönetilmesi gereken bir konjonktürü temsil etmektedir.

Orta Doğu ekseninde 2026 yılında gerçekleşen Türkmen Kerkük Valiliği; Türkiye'nin bölgeye stratejik ilgisinin ve diplomatik kapasitesinin somut bir ürünüdür. Bu kazanım sembolik değerin çok ötesinde bir anlam taşımaktadır: Türkmen siyasi aktörlerinin anayasal çerçeve içinde fiili yönetim yetkisi kazanabileceğinin ilk ölçekli kanıtı olarak tarihsel bir kırılma noktasını işaretlemektedir. Bununla birlikte bu kazanımın kalıcılaştırılması, anayasal güvence altına alınması ve diğer Türkmen merkezlerine model oluşturması için bölgesel güç dengeleri elverişliliğini yitirmeden stratejik bir yol haritasının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Kerkük

örneğinin Telafer, Tuzhurmatu ve diğer Türkmen yoğunluklu bölgelere ilham kaynağı oluşturabilmesi; ancak siyasi bütünlüğün korunduğu, mezhepsel bölünmelerin aşıldığı ve uluslararası savunuculuğun sürdürüldüğü bir ortamda mümkün olacaktır.

Suriye'de Aralık 2024 sonrasında açılan geçiş dönemi penceresi; Türkmen topluluklarının yeni anayasal çerçevede kimlik güvencesi, dil hakları ve siyasi temsil kazanımları açısından son on yılların en elverişli fırsatını sunmaktadır. Bu fırsatın değerlendirilmesi; Türkmen siyasi örgütlerinin geçiş müzakerelerine etkin ve koordineli biçimde katılmasını, Türkiye'nin diplomatik desteğini güçlendirmesini ve uluslararası toplumun azınlık hakları normlarını bu sürece uygulamasını aynı anda gerektirmektedir.

İran'daki Türkmen toplulukları açısından ise kısa vadede köklü bir değişiklik beklentisi gerçekçi görünmemektedir. Bununla birlikte İran'ın iç siyasi kırılmalıklarının derinleşmesi ve bölgesel kapasitesinin zayıflaması, uzun vadede bir açılım için belirli koşullar hazırlayabilir. Bu koşulların hayata geçmesi; İran Türkmenlerinin hem uluslararası savunuculuk ağlarını güçlendirmesine hem de Türkmenistan ve Türkiye ile kültürel bağlarını canlı tutmasına bağlıdır. Türkiye'nin İran ile sürdürdüğü pragmatik ilişkinin, bu topluluğun temel kültürel ve siyasi haklarına yönelik sessizliğe zemin oluşturmaması için tutarlı bir politika çerçevesinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Orta Asya ekseninde Türkmenistan, dünya genelinde en büyük doğal gaz rezervlerinden birini elinde tutmakta; ancak bu enerji zenginliğinin çeşitlendirilmiş ihracat kanallarına kavuşturulamaması, ülkenin uluslararası arenada ekonomik ve siyasi hareket alanını yapısal olarak kısıtlamaktadır. Türkmenistan'ın Çin'e olan tek yönlü bağımlılığını kırmak; Trans-Hazar enerji güzergâhının hayata geçirilmesi ve Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde daha derin bir kurumsal entegrasyon aracılığıyla mümkün hâle gelebilecektir. Türkiye, bu süreçte hem enerji ortağı hem de kültürel köprü rolünü bir arada üstlenmeyi hedeflemelidir.

Afganistan'daki Türkmen toplulukları ise tüm Türkmen coğrafyası içinde en kırılgan ve en görünmez konumdaki toplulukları oluşturmaktadır. Taliban yönetimi altında insani koşulların ağırlaşması, eğitim hakkının kısıtlanması ve kültürel kimlik ifadesinin baskılanması; Kuzey Afganistan Türkmenlerini uluslararası kamuoyunun gündeminde karşılıksız kalan bir insani sorunun öznelere dönüştürmektedir. Bu topluluğun korunması için gereken asgari koşullar; insani yardım erişiminin sürekliliği, diaspora ağlarının belgeleme ve savunuculuk kapasitesinin güçlendirilmesi ve TAPI projesi üzerindeki müzakerelerin Afganistan'daki Türkmen toplulukların ekonomik kalkınmasını gözetecek biçimde yapılandırılmasıdır. Türkiye'nin bu alanda atacağı diplomatik adımlar; hem insani sorumluluk hem de bölgesel istikrar açısından stratejik anlam taşımaktadır.

Diaspora boyutunda ise Türkiye, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Türkmen topluluklarının uluslararası savunuculuk kapasiteleri; tüm Türkmen coğrafyasının haklarının küresel ölçekte duyurulması ve tanınması açısından kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu diaspora ağlarının birbirleriyle koordinasyonu, ortak bir savunuculuk stratejisinin oluşturulması ve dijital platformlar aracılığıyla hem yerel topluluklarla hem de uluslararası aktörlerle bağlantı kurulması; 2030'a uzanan süreçte Türkmen meselesinin uluslararası görünürlüğünü kalıcı biçimde artıracabilecek yapısal bir kapasite inşasını temsil etmektedir.

Bölgesel iş birliği perspektifinden değerlendirildiğinde, Türkiye'nin öncülüğünde ve Türkmen toplulukların etkin katılımıyla şekillenecek bir bölgesel diyalog çerçevesi; Irak, Suriye ve İran gibi farklı çıkarlara sahip devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi temelinde ortak bir hat oluşturmaya zemin hazırlayabilecektir. Türkmen toplulukları; hem mezhepsel hem de siyasi köprüleri inşa edebilecek eşsiz bir ara konumda durmaktadır. Sünni ve Şii nüfusların geçiş bölgelerinde yaşayan, köklü tarihsel belleğe sahip ve birden fazla büyük güçle kurulan ilişkileri dengeleyen bu topluluklar; bölgesel uzlaşmanın yalnızca nesnesi değil, aktif bir öznesi olma kapasitesine sahiptir.

Türkmen coğrafyasının geleceği; pasif beklentide, kendi kendine evrilecek bir tarihsel sürecin kenarında durmakta değil, aktif diplomasi, güçlü ve bütünleşik siyasi örgütlenme, uluslararası kamuoyu oluşturma çabası ve topluluklar arası koordinasyonda yatmaktadır. Büyük güç rekabetlerinin yarattığı konjonktürel fırsatlar kısa ömürlüdür; bu fırsatların kalıcı kazanımlara dönüştürülmesi ancak hazırlıklı, kurumsal kapasitesi güçlendirilmiş ve stratejik ortaklıkları olan siyasi aktörler aracılığıyla mümkün olabilmektedir.

Türkiye'nin bu süreçteki sorumluluğu, tarihsel mirasın ve soydaşlık bağının belirlediği normatif bir yükümlülük olmakla birlikte aynı zamanda bölgesel liderlik iddiasının somutlaştırılmasını gerektiren stratejik bir zorunluluktur. Tüm Türkmen topluluklarına yönelik bütünleşik, tutarlı ve kaynakla desteklenmiş bir politika çerçevesi oluşturmak; Türkiye'nin hem akraba devlet rolünü hem de bölgesel güç statüsünü gerçek anlamda hayata geçirmesinin temel koşulunu oluşturmaktadır. Bu politika çerçevesinin Orta Doğu merkezli bir angajmandan öteye geçerek Türkmenistan, Afganistan ve diaspora ağlarını da kapsayacak biçimde genişletilmesi; 2030'a uzanan süreçte Türkiye'nin Türkmen dünyasındaki stratejik ağırlığını kalıcı olarak pekiştirecek ve bu ağırlığı uluslararası meşruiyetle desteklenmiş bir gerçekliğe dönüştürecektir.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (1982). *Iran between two revolutions*. Princeton University Press.
- ACLED. (2026, Mart). *Middle East special issue: March 2026*. Armed Conflict Location & Event Data Project. <https://acleddata.com/update/middle-east-special-issue-march-2026>
- AGBI. (2025, 29 Eylül). *Iraqi oil flows through Kirkuk-Ceyhan pipeline to Turkey – for now*. <https://www.agbi.com/analysis/oil-and-gas/2025/09/iraqi-oil-flows-through-turkish-pipeline-for-now-kirkuk-ceyhan/>
- Akiner, S. (1995). *The formation of Kazakh identity: From tribe to nation-state*. Royal Institute of International Affairs.
- Al Jazeera. (2025, 27 Eylül). *Iraq resumes Kurdish oil exports to Türkiye after two-and-a-half-year halt*. <https://www.aljazeera.com/news/2025/9/27/iraq-resumes-kurdish-oil-exports-to-turkiye-after-two-and-a-half-year-halt>
- Al Jazeera. (2026, 8 Ağustos). *Iraq's Kurdish region wants to stay out of regional conflicts: PM Barzani*. <https://www.aljazeera.com/news/2026/8/8/iraqs-kurdish-region-wants-to-stay-out-of-regional-conflicts-pm-barzani>
- Al-Hamoud, A. T. (2021). *Iraqi Turkmen: The controversy of identity and affiliation*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/amman/18225.pdf>
- Aminch, M. P. ve Houweling, H. (2007). *Central Eurasia in global politics: Conflict, security and development* (2. bs.). Brill.
- Amnesty International. (2014a). *Absolute impunity: Militia rule in Iraq*. Amnesty International.
- Amnesty International. (2014b). *Iraq: Civilians trapped in the conflict in central Iraq: Ameili and surrounding areas*. Amnesty International.
- Amnesty International. (2016). *Iran: Discrimination and violence against ethnic minorities*. Amnesty International.
- Amnesty International. (2025). *Iran: Unchecked repression of dissent* [İran 2025 ülke raporu]. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/iran/report-iran/>
- Anadolu Ajansı. (2026, 6 Haziran). *Kerkük Valisi Ağa: 102 sene sonra Kerkük'e Türkmen vali atandığı için hem gururluyum hem heyecanlıyım*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kerkuk-valisi-aga-102-sene-sonra-kerkuk-e-turkmen-vali-atandigi-icin-hem-gururluyum-hem-heyecanliyim/3958766>
- Anceschi, L. (2009). *Turkmenistan's foreign policy: Positive neutrality and the consolidation of the Turkmen regime*. Routledge.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
- Anderson, L. ve Stansfield, G. (2009). *Crisis in Kirkuk: The ethnopolitics of conflict and compromise*. University of Pennsylvania Press.
- Anewz. (2025). *Türkiye ve Türkmenistan enerji ilişkileri 2025 yılı özeti*. <https://anewz.tv/year-in-review-2025/news/16560/turkiye-and-turkmenistan-strengthen-energy-ties/news>
- Atabaki, T. (2000). *Azerbaijan: Ethnicity and the struggle for power in Iran*. I. B. Tauris.
- Atlantic Council. (2025, 15 Ağustos). *What Russia's war on Ukraine means for Central Asia*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/what-russias-war-on-ukraine-means-for-central-asia/>

- Atlantic Council. (2025, 23 Eylül). *A geography of protest: Inside the rise of Iran's minority factor*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/a-geography-of-protest-inside-the-rise-of-irans-minority-factor/>
- Aydın, M. ve Özden, S. (2017). Afganistan Türkmenleri: Tarihsel süreç ve sosyo-ekonomik durum. *Avrasya Etütleri*, 51(1), 89–114.
- Balanche, F. (2018). *Sectarianism in Syria's civil war*. Washington Institute for Near East Policy.
- Barthold, V. V. (1968). *Turkestan down to the Mongol invasion*. Luzac.
- Batatu, H. (1978). *The old social classes and the revolutionary movements of Iraq: A study of Iraq's old landed and commercial classes and of its communists, Baasists, and Free Officers*. Princeton University Press.
- Beblawi, H. (1987). The rentier state in the Arab world. H. Beblawi ve G. Luciani (Editör.) içinde, *The rentier state* (ss. 49–62). Croom Helm.
- Berg-Schlosser, D. ve De Meur, G. (2009). Comparative research design: Case and variable selection. B. Rihoux ve C. C. Ragin (Editör.) içinde, *Configurational comparative methods* (ss. 19–32). Sage.
- Bertelsmann Stiftung. (2026). *BTI 2026 Iraq country report*. Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/IRQ>
- Bilgin, N. (2024). 2005 Irak Anayasası bağlamında Türkmenlerin siyasal ve hukuki durumu. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(2), 205–230.
- bne IntelliNews. (2026, 18 Mart). Turkey emerges as revived route for Iraqi oil amid Hormuz crisis. <https://www.intellinews.com/turkey-emerges-as-revived-route-for-iraqi-oil-amid-hormuz-crisis-432097/>
- BP. (2022). *BP statistical review of world energy 2022*. British Petroleum.
- BP. (2023). *BP statistical review of world energy 2023*. British Petroleum.
- Bregel, Y. (2003). *An historical atlas of Central Asia*. Brill.
- Britannica. (2026). *2026 Iran war*. Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/event/2026-Iran-war>
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge University Press.
- Bullard, R. D. (1990). *Dumping in Dixie: Race, class, and environmental quality*. Westview Press.
- Buzan, B. ve Wæver, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. ve de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cahen, C. (1968). *Pre-Ottoman Turkey: A general survey of the material and spiritual culture and history c. 1071–1330*. Sidgwick & Jackson.
- Caspian Policy Center. (2025a, 24 Şubat). *Caspian energy reimagined: Turkmenistan and Türkiye's landmark gas deal*. <https://www.caspianpolicy.org/research/category/caspian-energy-reimagined-turkmenistan-and-turkiyes-landmark-gas-deal>
- Caspian Policy Center. (2025b, 26 Haziran). *Trans-Caspian gas: From pipedream to pipeline?* <https://www.caspianpolicy.org/research/energy/trans-caspian-gas-from-pipedream-to-pipeline>
- Caspian Post. (2026, 27 Ocak). *China's trade grip on Central Asia grows — but data raise questions*. <https://caspianpost.com/analytics/china-s-trade-grip-on-central-asia-grows-but-data-raise-questions>

- Center for Strategic and Policy Studies, George Mason University [CSPS]. (2025, 17 Kasım). *The limits of Iranian influence in post-ISIS Iraq*. <https://csps.gmu.edu/2025/11/17/the-limits-of-iranian-influence-in-post-isis-iraq/>
- Center on Global Energy Policy, Columbia University [CGEP]. (2024). *Russia's expanding energy ties in Central Asia*. Columbia University SIPA. <https://www.energypolicy.columbia.edu/russias-expanding-energy-ties-in-central-asia/>
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press.
- Coface. (2025). *Turkmenistan: Country file, economic risk analysis*. <https://www.coface.com/news-economy-and-insights/business-risk-dashboard/country-risk-files/turkmenistan>
- Collier, P. ve Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563–595.
- Cooley, A. (2012). *Great games, local rules: The new great power contest in Central Asia*. Oxford University Press.
- Cummings, S. N. (2012). *Understanding Central Asia: Politics and contested transformations*. Routledge.
- Daily Sabah. (2025, 10 Aralık). *Türkiye's 30-year Trans-Caspian gas link dream enters 'concrete' phase*. <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkiyes-30-year-trans-caspian-gas-link-dream-enters-concrete-phase>
- Dalby, S. (1991). Critical geopolitics: Discourse, difference, and dissent. *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(3), 261–283.
- Dankoff, R. ve Kelly, J. (Çev.). (1982). *Compendium of the Turkic dialects (Divân lughât at-Turk)* (Cilt 1). Harvard University.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. Küre Yayınları.
- Dawisha, A. (2009). *Iraq: A political history from independence to occupation*. Princeton University Press.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (Editör.). (2005). *The SAGE handbook of qualitative research* (3. bs.). Sage.
- Dodge, T. (2012). *Iraq: From war to a new authoritarianism*. Routledge.
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen* (Cilt 2). Akademie der Wissenschaften und der Literatur.
- Dupree, L. (1980). *Afghanistan*. Princeton University Press.
- Ebulgazi Bahadır Han. (1958). *Şecere-i Terâkime* (A. N. Kononov, Çev.). Nauka.
- Enerdata. (2025). *Turkmenistan energy information*. <https://www.enerdata.net/estore/energy-market/turkmenistan/>
- Erkan, M. (2010). İran'da Türkmenler: Tarihsel ve kültürel bir analiz. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(2), 115–138.
- Erol, M. ve Gökçen, D. (2025). Afganistan Türkmenlerinin siyasi ve sosyal durumu: Türkiye'nin stratejik angajman sorunları. *Avrasya Etüdleri*, 67(1), 45–72.
- Eurasianet. (2026, 27 Ocak). *China reinforces its trade dominance in Central Asia, but numbers don't always align*. <https://eurasianet.org/china-reinforces-its-trade-dominance-in-central-asia-but-numbers-dont-always-align>

- Euronews. (2026, 15 Nisan). *China set new records in trade and investment in Central Asia in 2025*. <https://www.euronews.com/2026/04/15/china-set-new-records-in-trade-and-investment-in-central-asia-in-2025>
- F1000Research. (2024, 9 Ekim). *China's BRI in Central Asia and its impact*. <https://f1000research.com/articles/13-1178>
- Faroghi, S. (2004). *The Ottoman Empire and the world around it*. I. B. Tauris.
- Fattah, H. M. (2003). *The politics of regional trade in Iraq, Arabia, and the Gulf, 1745–1900*. State University of New York Press.
- Findley, C. V. (2010). *Turkey, Islam, nationalism, and modernity: A history, 1789–2007*. Yale University Press.
- FMT/Malay Mail — Reuters. (2025, 4 Ağustos). *China's independent oil firms elbow into Iraq's majors-dominated market*. Free Malaysia Today. <https://www.freemalaysiatoday.com/category/business/2025/08/04/chinas-independent-oil-firms-elbow-into-iraqs-majors-dominated-market>
- Foreign Policy Research Institute [FPRI]. (2026, Mayıs). *Reordering Central Asia: China's emerging economic hierarchy*. <https://www.fpri.org/article/2026/05/reordering-central-asia-chinas-emerging-economic-hierarchy/>
- Fragner, B. (1999). Die Persophonie: Regionalität, Identität und Sprachkontakt in der Geschichte Asiens. *ANOR*, 5, 1–96.
- Fromkin, D. (1989). *A peace to end all peace: The fall of the Ottoman Empire and the creation of the modern Middle East*. Henry Holt.
- Frye, R. N. (1996). *The heritage of Central Asia: From antiquity to the Turkish expansion*. Markus Wiener.
- GIS Reports Online. (2026, 16 Mart). *Trans-Caspian pipeline plan gaining momentum*. <https://www.gisreportsonline.com/r/trans-caspian-pipeline-momentum/>
- Giustozzi, A. (2009). *Empires of mud: Wars and warlords in Afghanistan*. Hurst.
- Glick Schiller, N., Basch, L. ve Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1–24.
- Global Energy Monitor. (2025). *Trans-Caspian gas pipeline*. https://www.gem.wiki/Trans-Caspian_Gas_Pipeline
- Golden, P. B. (1992). *An introduction to the history of the Turkic peoples: Ethnogenesis and state-formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*. Otto Harrassowitz.
- Golden, P. B. (2011). *Central Asia in world history*. Oxford University Press.
- Grokopedia. (2026). *Trans-Caspian Gas Pipeline*. https://grokipedia.com/page/Trans-Caspian_Gas_Pipeline
- Gulf International Forum. (2024, 23 Aralık). *Iran grapples with the collapse of the Shia Crescent*. <https://gulrif.org/iran-grapples-with-the-collapse-of-the-shia-crescent/>
- Gunter, M. M. (2016). *The Kurds: A modern history*. Markus Wiener Publishers.
- Gürün, K. (1984a). *Türk-Sovyet ilişkileri (1920–1953)*. Türk Tarih Kurumu.
- Gürün, K. (1984b). *Türkler ve Türk devletleri tarihi*. Bilgi Yayınevi.
- Hafner, M. ve Tagliapietra, S. (2024). *Turkmenistan: The gas monetization challenge* (OIES Energy Comment, Eylül 2024). Oxford Institute for Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2024/09/Turkmenistan-The-gas-monetization-challenge.pdf>

- Handel, M. I. (1981). *Weak states in the international system*. Frank Cass.
- Hathaway, J. (2008). *The Arab lands under Ottoman rule, 1516–1800*. Pearson Longman.
- Hopkirk, P. (1992). *The great game: The struggle for empire in Central Asia*. Kodansha International.
- Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic groups in conflict*. University of California Press.
- House of Commons Library. (2026, 11 Haziran). *Iran: What challenges face the country in 2026?* (Research Briefing CBP-10456). UK Parliament. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10456/>
- Human Rights Watch. (1995). *Iraq's crime of genocide: The Anfal campaign against the Kurds*. Yale University Press.
- Human Rights Watch. (2004). *Claims in conflict: Reversing ethnic cleansing in northern Iraq*. Human Rights Watch.
- Human Rights Watch. (2017). *Marked with an "X": Iraqi Kurdish forces' unlawful destruction of villages, displacement of civilians in Kirkuk*. Human Rights Watch.
- Human Rights Watch. (2018). *Syria: Civilians harmed in Turkey-backed operations*. Human Rights Watch.
- Hyndman, J. (2004). Mind the gap: Bridging feminist and political geography through geopolitics. *Political Geography*, 23(3), 307–322.
- Institute for National Security Studies [INSS]. (2026, 19 Ocak). *Is Russia returning as a security actor in Syria?* <https://www.inss.org.il/publication/rusia-syria-2026/>
- International Crisis Group. (2006). *Iraq and the Kurds: The Kirkuk timebomb* (Orta Doğu Raporu No. 56). International Crisis Group.
- International Crisis Group. (2008). *Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk crisis* (Orta Doğu Raporu No. 64). International Crisis Group.
- International Crisis Group. (2011). *Afghanistan: Ethnic minorities and political representation* (Asya Raporu No. 229). International Crisis Group.
- International Crisis Group. (2015). *Arming Iraq's Kurds: Fighting IS, inviting conflict* (Orta Doğu Raporu No. 161). International Crisis Group.
- International Crisis Group. (2025). *Iraq after the Iran-Israel conflict: Power vacuums and minority communities*. International Crisis Group.
- International Energy Agency. (2024). *World energy outlook 2024*. OECD/IEA.
- International Monetary Fund. (2023). *Iraq: Article IV consultation* (IMF Ülke Raporu No. 23/217). IMF.
- Iran International. (2026, 5 Ocak). *Bruised but undeterred: Iran braces for more risks in 2026, experts say*. <https://www.iranintl.com/en/202512241529>
- IRENA. (2022). *Renewable energy prospects for Central Asia*. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı.
- Irons, W. (1975). *The Yomut Turkmen: A study of social organization among a Central Asian Turkic-speaking population*. University of Michigan Press.
- Jawhar, S. (2010a). Irak Türkmenlerinin siyasi tarihi. Kerkük Vakfı Yayınları.
- Jawhar, S. (2010b). The Iraqi Turkmen: A forgotten people? *Insight Turkey*, 12(4), 161–181.
- Jawhar, S. H. (2010c). The Turkmen of Iraq: A minority caught between competing nationalisms. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(4), 503–515.
- Jwaideh, W. (2006). *The Kurdish national movement: Its origins and development*. Syracuse University Press.
- Kafesoğlu, İ. (1980). Türkmen adı, manası ve mahiyeti. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17(1–2), 1–20.

- Kara, M. (2002). Hazar ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14, [sayfa bilgisi mevcut değil].
- Karl, T. L. (1997). *The paradox of plenty: Oil booms and petro-states*. University of California Press.
- Kaser, M. (2003). The post-Soviet economies of Central Asia. M. Kaser ve S. Mehrotra (Editör.) içinde, *The Central Asian economies after independence* (ss. 3–30). Royal Institute of International Affairs.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Little, Brown.
- Kırımlı, M. (2023). İran Türkmenleri: Tarihsel, demografik ve sosyo-kültürel bir bakış. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 18(35), 45–68.
- King, C. ve Melvin, N. J. (1999). Diaspora politics: Ethnic linkages, foreign policy, and security in Eurasia. *International Security*, 24(3), 108–138.
- KirkukNow. (2024, Ağustos). *Baghdad–Kirkuk package: Arabs, Turkmen push to regain governorship from Kurds*. <https://kirkuknow.com/en/news/71532>
- Klare, M. T. (2001). *Resource wars: The new landscape of global conflict*. Metropolitan Books.
- Koolae, E. ve Hosseini, S. M. (2011). Minorities, ethnicity, and politics in Iran. *Central Asia and the Caucasus*, 12(2), 107–118.
- Koyuk, A. S. (2020). *Afganistan Türkmen ağız (Şemal bölgesi)* [Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Kösebalaban, H. (2020). *Turkish foreign policy: Islam, nationalism and globalization*. Palgrave Macmillan.
- Köymen, M. A. (1992). *Selçuklu devri Türk tarihi* (2. bs.). Türk Tarih Kurumu.
- Kurdistan 24. (2026, 14 Nisan). *PUK agreed to hand over Kirkuk governorship to Turkmen Front in presidency bid, sources say*. <https://www.kurdistan24.net/en/story/907916>
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2007). *Multicultural odysseys: Navigating the new international politics of diversity*. Oxford University Press.
- Laruelle, M. (2009). *In the name of the nation: Nationalism and politics in contemporary Russia*. Palgrave Macmillan.
- Lister, C. R. (2016). *The Syrian jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the evolution of an insurgency*. Oxford University Press.
- Lowe, R. ve Walker, C. (Editör.). (2010). *Turkmen in the new Iraq*. Chatham House.
- Lund, A. (2016). *Syria's armed opposition*. Carnegie Middle East Center.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421–437.
- Mackinder, H. J. (1919). *Democratic ideals and reality: A study in the politics of reconstruction*. Constable.
- Mahdavy, H. (1970). The patterns and problems of economic development in rentier states: The case of Iran. M. A. Cook (Editör.) içinde, *Studies in the economic history of the Middle East* (ss. 428–467). Oxford University Press.
- Mahmood, M. (2020). Geçmişten günümüze Irak Türkmenlerinin demografik ve siyasi durumu. *Sosyolojik Bağlam*, 1(2), 118–135.
- Mahoney, J. ve Rueschemeyer, D. (Editör.). (2003). *Comparative historical analysis in the social sciences*. Cambridge University Press.

- Martinez-Alier, J. (2002). *The environmentalism of the poor: A study of ecological conflicts and valuation*. Edward Elgar.
- Masters, B. (2001). *Christians and Jews in the Ottoman Arab world: The roots of sectarianism*. Cambridge University Press.
- McCarthy, J. (1990). *The population of the Ottoman Empire and Turkey, 1800–1914*. The Ottoman Committee Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton.
- Meduza. (2026, 27 Nisan). *Kommersant reports Syria plans to convert Russia's Khmeimim air base into military training and humanitarian hub*. <https://meduza.io/en/news/2026/04/27/kommersant-reports-syria-plans-to-convert-russia-s-khmeimim-air-base-into-military-training-and-humanitarian-hub>
- Micklin, P. (2007). The Aral Sea disaster. *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, 35, 47–72.
- Middle East Council on Global Affairs. (2025, 7 Mayıs). *Russia in the Mediterranean after Assad's fall*. https://mecouncil.org/publication_chapters/russia-in-the-mediterranean-after-assads-fall/
- Middle East Eye. (2026, 15 Mart). *Iraq warns Kurdish authorities not to get drawn into war on Iran, sources say*. <https://www.middleeasteye.net/news/iraq-warns-kurdish-authorities-not-get-drawn-war-iran-sources-say>
- Minority Rights Group International [MRG]. (2026). *Iran: Minorities and indigenous peoples*. <https://minorityrights.org/country/iran/>
- Minorsky, V. (1953). *Studies in Caucasian history*. Cambridge University Press.
- Morgan, D. (1986). *The Mongols*. Basil Blackwell.
- Najibullah, F. (2011). *Turkmenistan-Afghanistan: Cross-border ties persist despite divisions*. Radio Free Europe/Radio Liberty.
- Nasr, V. (2006). *The Shia revival: How conflicts within Islam will shape the future*. W. W. Norton.
- Natali, D. (2010). *The Kurdish quasi-state: Development and dependency in post–Gulf War Iraq*. Syracuse University Press.
- New Arab. (2026). *First time to Iraq's Kirkuk governor post for Turkmen since 2003*. <https://www.newarab.com/news/first-time-iraqs-kirkuk-governor-post-turkmen-2003>
- New Lines Institute. (2026, 18 Şubat). *Punishing vulnerability: Iran's minority crackdown after the 12-Day War*. <https://newlinesinstitute.org/middle-east-center/punishing-vulnerability-irans-minority-crackdown-after-the-12-day-war/>
- North Oil Company. (2025). *North Oil Company*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/North_Oil_Company
- Ó Tuathail, G. (1996). *Critical geopolitics: The politics of writing global space*. University of Minnesota Press.
- Ó Tuathail, G. ve Agnew, J. (1992). Geopolitics and discourse: Practical geopolitical reasoning in American foreign policy. *Political Geography*, 11(2), 190–204.
- O'Bannon, G. W. (1974). *The Turkoman carpet*. Duckworth.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef ülke Afganistan*. Doğan Kitapçılık.
- Oil & Gas Middle East. (2025, 29 Temmuz). *Turkey ties future Iraq energy pact to full use of Kirkuk-Ceyhan pipeline*. <https://www.oilandgasmiddleeast.com/news/turkey-iraq-energy-pipeline>

- OilPrice.com. (2025, 3 Ocak). *China's CNPC to boost capacity at giant Iraqi oilfield to 1.2 million bpd*. <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/Chinas-CNPC-to-Boost-Capacity-at-Giant-Iraqi-Oilfield-to-12-Million-Bpd.html>
- Olson, R. (1989). *The emergence of Kurdish nationalism and the Sheikh Said rebellion, 1880–1925*. University of Texas Press.
- Oran, B. (Editör.). (2003). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt 1). İletişim Yayınları.
- ORSAM ve YTB. (2018). *Irak Türkmenleri: Mevcut durum ve gelecek projeksiyonu*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. https://orsam.org.tr/dosya/YTB-ORSAM_Sonuc_Raporu-TR-web.pdf
- ORSAM. (2020). *Yeni Suriye'nin inşasında Türkmenlerin durumu*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. <https://orsam.org.tr/yayinlar/yeni-suriyenin-insasinda-turkmenlerin-durumu/>
- ORSAM. (2024). *Suriye'de yeni dönemde Türkiye'nin öncelikleri*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. <https://orsam.org.tr/yayinlar/suriyede-yeni-donemde-turkiyenin-oncelikleri/>
- OSW Centre for Eastern Studies. (2025, 20 Şubat). *Problematic diversification: Turkey's gas agreement with Turkmenistan*. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-02-20/problematic-diversification-turkeys-gas-agreement-turkmenistan>
- Özcan, N. A. (2008). Türkiye'nin Irak politikası: Kerkük meselesi ve Türkmenler. *Ortadoğu Analiz*, 1(2), 45–53.
- Öztürk, M. (2022). *Afganistan: Kimliğini arayan ülke*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/366031143_Afganistan_Kimligini_Araya_n_Ulke
- Peyrouse, S. (2009). *Business and trade relationships between the EU and Central Asia* (EUCAM Çalışma Kağıdı No. 8). EU-Central Asia Monitoring.
- Peyrouse, S. (2012). *Turkmenistan: Strategies of power, dilemmas of development*. M. E. Sharpe.
- Pierson, P. (2004). *Politics in time: History, institutions, and social analysis*. Princeton University Press.
- Pipeline Technology Journal. (2026, 9 Haziran). *Afghan officials say over half of TAPI pipeline section in Herat completed*. <https://www.pipeline-journal.net/news/afghan-officials-say-over-half-tapi-pipeline-section-herat-completed>
- Pirani, S., Stern, J. ve Yafimava, K. (2009). *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: A comprehensive assessment*. Oxford Institute for Energy Studies.
- Pomfret, R. (2019). *The Central Asian economies in the twenty-first century: Paving a new Silk Road*. Princeton University Press.
- Portes, A., Guarnizo, L. E. ve Landolt, P. (1999). The study of transnationalism: Pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 217–237.
- Provence, M. (2005). *The great Syrian revolt and the rise of Arab nationalism*. University of Texas Press.
- Qazizada, M. (2025, 27 Mart). *The continuing ban on girls' education in Afghanistan*. Devpolicy Blog. <https://devpolicy.org/the-continuing-ban-on-girls-education-in-afghanistan-20250327/>
- Ragin, C. C. (1987). *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. University of California Press.
- Ragin, C. C. (2008). *Redesigning social inquiry: Fuzzy sets and beyond*. University of Chicago Press.

- Rashid, A. (2000). *Taliban: Militant Islam, oil and fundamentalism in Central Asia*. Yale University Press.
- Responsible Statecraft. (2026, 24 Ocak). *Trump makes moves to take all troops out of Iraq and Syria*. <https://responsiblestatecraft.org/us-withdrawal-from-iraq/>
- Reuters. (2025, 28 Temmuz). *Turkey asks Iraq to ensure full use of oil pipeline in talks on new deal*. <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-asks-iraq-ensure-full-use-oil-pipeline-talks-new-deal-2025-07-28/>
- RFERL. (2026). Can the dream of a Trans-Caspian pipeline be revived? <https://www.rferl.org/amp/dream-of-trans-caspian-pipeline/33776802.html>
- Rihoux, B. ve Ragin, C. C. (Editör.). (2009). *Configurational comparative methods: Qualitative comparative analysis (QCA) and related techniques*. Sage.
- Romano, D. (2006). *The Kurdish nationalist movement: Opportunity, mobilization and identity*. Cambridge University Press.
- Ross, M. L. (2001). Does oil hinder democracy? *World Politics*, 53(3), 325–361.
- Rothstein, R. L. (1968). *Alliances and small powers*. Columbia University Press.
- Royal United Services Institute [RUSI]. (2025). *Russia's options for naval basing in the Mediterranean after Syria's Tartus*. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russias-options-naval-basing-mediterranean-after-syrias-tartus>
- Saatçi, S. (1996). *Tarihten günümüze Irak Türkmenleri*. Ötüken Yayınları.
- Sabahi, F. (2001). *The literacy corps in Pahlavi Iran (1963–1979): Political, social and literary implications*. Alma Editore.
- Savory, R. (1980). *Iran under the Safavids*. Cambridge University Press.
- Schneider, C. Q. ve Wagemann, C. (2012). *Set-theoretic methods for the social sciences: A guide to qualitative comparative analysis*. Cambridge University Press.
- Seale, P. (1988). *Asad: The struggle for the Middle East*. University of California Press.
- Shain, Y. ve Barth, A. (2003). Diasporas and international relations theory. *International Organization*, 57(3), 449–479.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora politics: At home abroad*. Cambridge University Press.
- Sluglett, P. (2007). *Britain in Iraq: Contriving king and country, 1914–1932* (2. bs.). Columbia University Press.
- Sluglett, P. ve Farouk-Sluglett, M. (2001). *Iraq since 1958: From revolution to dictatorship*. I. B. Tauris.
- Smith, A. D. (1986). *The ethnic origins of nations*. Blackwell.
- Spykman, N. J. (1942). *America's strategy in world politics: The United States and the balance of power*. Harcourt, Brace and Company.
- Spykman, N. J. (1944). *The geography of the peace*. Harcourt, Brace and Company.
- Staniland, P. (2012). Organizing insurgency: Networks, resources, and rebellion in South Asia. *International Security*, 37(1), 142–177.
- Stansfield, G. (2003). *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Routledge.
- Stars and Stripes. (2026, 15 Temmuz). *Last remaining US troops set to exit Iraq by Sept. 30, capping 2-decade mission*. <https://www.stripes.com/theaters/middle-east/2026-07-15/last-us-troops-leave-iraq-22271468.html>
- Stürmer, M. (2009). *The geopolitics of energy*. Haus Publishing.

- Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, boy teşkilatı, destanları* (5. bs.). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şimşir, B. N. (1991). *Türk yazısının tarihi*. Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (2003). *Kerkük Türkleri ve petrol sorunu*. Bilgi Yayınevi.
- Taştekin, F. (2015). *Suriye: Yıkıl git, diren kal*. İletişim Yayınları.
- TESPAM. (2019). *Doğu Türkistan ve Enerji*. <https://www.tespam.org>
- The Diplomat. (2025a, 17 Ocak). *Tiny steps for TAPI in the Taliban's Afghanistan*. <https://thediplomat.com/2025/01/tiny-steps-for-tapi-in-the-talibans-afghanistan/>
- The Diplomat. (2025b, 12 Şubat). *Turkmenistan settles gas swap deal with Türkiye, Iran*. <https://thediplomat.com/2025/02/turkmenistan-settles-gas-swap-deal-with-turkiye-iran/>
- Togan, A. Z. V. (1981). *Oğuz destanı: Resideddin Oğuznamesi, tercüme ve tablîli*. Enderun Kitabevi.
- Töre, M. (2021). Türkmenistan Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türkmenlerin demografik durumu. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1–18.
- Trends Research & Advisory. (2025). *From Caspian to continental: Türkiye's bid to supply Europe with Turkmen and Azeri gas*. <https://trendsresearch.org/insight/from-caspian-to-continental-turkiyes-bid-to-supply-europe-with-turkmen-and-azeri-gas/>
- TRENDS Research & Advisory. (2026, 13 Mart). *The declining legitimacy of absolute Velayat-e Faqih: Security implications for Iran, the region, and the world*. <https://trendsresearch.org/insight/the-declining-legitimacy-of-absolute-velayat-e-faqih-security-implications-for-iran-the-region-and-the-world/>
- Tripp, C. (2007). *A history of Iraq* (3. bs.). Cambridge University Press.
- TRT World Research Centre. (2025, 15 Ocak). *The collapse of Iran's Shiite Crescent: A crossroads for the Middle East?* <https://researchcentre.trtworld.com/publications/analysis/the-collapse-of-irans-shiite-crescent-a-crossroads-for-the-middle-east/>
- TRT World. (2026, 19 Mart). *Iraq resumes oil exports through Türkiye as Kirkuk–Ceyhan pipeline reopens after over a decade*. <https://www.trtworld.com/article/2a59d74606f1>
- Turkish Minute. (2025, 4 Mart). *Turkmenistan's natural gas is flowing to Turkey: Energy minister*. <https://www.turkishminute.com/2025/03/04/turkmenistans-natural-gas-is-flowing-to-turkey-energy-minister5/>
- Türkmenistan Devlet İstatistik Komitesi. (2026, 13 Şubat). *Turkmenistan produced over 76.5 billion cubic meters of natural gas in 2025*. <https://www.oilgas.gov.tm/en/posts/news/16307/>
- U.S. Department of Energy. (2025). *Turkmenistan's energy future: Abundant reserves, complex realities*. <https://progres.online/economy/turkmenistans-energy-future-abundant-reserves-complex-realities/>
- Uğurlu, H. (2021). *Irak Anayasası'nda azınlık bakları ve Türkmenler* [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- UN OCHA. (2022). *Afghanistan: Humanitarian needs overview 2022*. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi.
- UNHCR. (2019). *Iraq: Displacement and return—Humanitarian overview*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği.
- UNHCR. (2020). *Syria emergency*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği.

- UNHCR. (2022). *Afghanistan: Country of origin information report*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği.
- UNHCR. (2024). *Syria refugee crisis: Relief information and aid*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. <https://www.unhcr.org/emergencies/syria-refugee-crisis>
- Universidad de Navarra [UNAV]. (2023). *Iran strategic analysis report 2023* [Araştırma raporu]. <https://www.unav.edu/documents/16800098/17755721/iran-strategic-analysis-report-2023.pdf>
- UNODC. (2012). *Transnational organized crime in Central Asia and South Asia: A threat assessment*. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. Routledge.
- Wæver, O., Buzan, B., Kelstrup, M. ve Lemaitre, P. (1993). *Identity, migration and the new security agenda in Europe*. Pinter Publishers.
- Walt, S. M. (1987). *The origins of alliances*. Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Washington Institute for Near East Policy. (2025, 18 Eylül). *Facing fiscal pressures: Iraq's struggle for reform ahead of the 2025 election*. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/facing-fiscal-pressures-iraqs-struggle-reform-ahead-2025-election>
- Waterbury, M. A. (2010). *Between state and nation: Diaspora politics and kin-state nationalism in Hungary*. Palgrave Macmillan.
- World Bank. (2022). *Turkmenistan economic update: Navigating global headwinds*. World Bank Group.
- World Bank. (2023). *Turkmenistan economic update: Growth amid structural challenges*. World Bank Group.
- Yalçın, Y. (2023). Afganistan'da Taliban sonrası dönemde etnik yapılar ve Türkmenlerin konumu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 112–135.
- Yalçınkaya, A. ve Rashid, Y. (2020). Afganistan Anayasası'nda insan hakları. *Strategic Public Management Journal*, 6(12), 134–148.
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69–82.
- Yergin, D. (2011). *The quest: Energy, security, and the remaking of the modern world*. Penguin Press.
- Yorktown Institute. (2025, 1 Ekim). *Trans-Caspian Pipeline: Turkmenistan's last hope for major gas exports*. <https://yorktowninstitute.org/trans-caspian-pipeline-turkmenistans-last-hope-for-major-gas-exports/>

BU RAPOR HAKKINDA

Bu rapor; Irak, Suriye, İran, Afganistan ve Türkmenistan ekseninde Türkmen jeopolitiğini tarihsel, demografik, enerji jeopolitiği ve güvenlik boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir politika belgesidir. Türkmenler yalnızca bir azınlık meselesi değil, ilgili coğrafyaların geleceğini belirleyecek merkezi bir jeopolitik eksenidir. Bu eksenin Türkiye tarafından stratejik bir çerçevede yönetilmesi, Türk dış politikasının bölgesel büyük güç vizyonunu hayata geçirmesinin zorunlu koşullarından birini oluşturmaktadır.

TESPAM

Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi

Ankara, Türkiye | Haziran 2026

© 2026 TESPAM — Tüm Hakları Saklıdır.